

IRYNA KOSTETSKA

**PLANOWANIE STRATEGICZNE
ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH:
PRZYKŁAD UKRAINY I POLSKI**

JEL: R58

RECENZENCI:

dr hab. Bogusława Baran-Zgłobicka	Katedra Gospodarki Przestrzennej, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (Polska)
prof., dr. hab. Yuriy Hubeni	Katedra Przedsiębiorczości, Handlu i Działalności giełdowej, Wydział Ekonomiczny, Lwowski Narodowy Uniwersytet Rolniczy (Ukraina)
dr. hab. Anna Kniaziewicz	Katedra Zarządzania, Wydział Ekonomiczny, Międzynarodowy Uniwersytet Ekonomiczno-Humanistyczny imienia akademika Stepana Demianczuka (Ukraina)

KOSTETSKA IRYNA

PLANOWANIE STRATEGICZNE ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH: PRZYKŁAD UKRAINY I POLSKI. Monografia, 2021. – 144 s.

Polecono do druku przez Radę Naukową Karpackiego Instytutu Przedsiębiorczości, Uniwersytet “Ukraina”(Protokół nr 1 od 3 grudnia 2020 r.)

ISBN

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	5
ROZDZIAŁ 1. Obszary wiejskie.....	9
1.1. Problemy rozwoju obszarów wiejskich na Ukrainie.....	9
1.2. Obszary wiejskie i rolnictwo w rozwoju obwodu tarnopolskiego.....	17
1.3. Problemy rozwoju obszarów wiejskich w Polsce.....	22
1.4. Obszary wiejskie i rolnictwo w rozwoju województwa lubelskiego.....	31
1.5. Kierunki rozwoju obszarów wiejskich – analiza porównawcza.....	37
ROZDZIAŁ 2. Planowanie strategiczne rozwoju gospodarczego jednostek samorządu terytorialnego	41
2.1. Wybrane problemy zarządzania strategicznego na Ukrainie.....	41
2.2. Analiza strategii rozwoju lokalnego w obwodzie tarnopolskim	55
2.3. Wybrane problemy zarządzania strategicznego w Polsce.....	60
2.4. Analiza strategii rozwoju lokalnego w województwie lubelskim	69
2.5. Miejsce strategii w rozwoju gospodarczym – analiza porównawcza	75

ROZDZIAŁ 3. Znaczenie sektora przetwórstwa rolno-spożywczego dla rozwoju obszarów wiejskich.....	78
3.1. Rozwój rolniczych grup producenckich na Ukrainie.....	78
3.2. Zarządzanie rolniczą grupą producencką – przykład z obwodu tarnopolskiego	87
3.3. Rozwój rolniczych grup producenckich w Polsce	93
3.4. Zarządzanie rolniczą grupą producencką – przykład z województwa lubelskiego	108
3.5. Problemy funkcjonowania rolniczych grup producenckich – analiza porównawcza	119
 PODSUMOWANIE I WNIOSKI.....	125
 LITERATURA.....	129
 ABSTRAKT	139
ABSTRACT.....	141
АНОТАЦІЯ	143

*Niczego w życiu nie należy się
bać, należy to tylko zrozumieć*

Maria Skłodowska-Curie

Wstęp

Obszary wiejskie pełnią istotną rolę w funkcjonowaniu gospodarki Ukrainy i Polski. Termin „obszar wiejski” stanowi pojęcie wieloznaczne. Jest interpretowany w ujęciu funkcjonalnym, fizjonomicznym, demograficznym czy poziomowi wyposażenia w infrastrukturę. Obszary wiejskie, wcześniej nazywane rolniczymi, zwykle były utożsamiane z dominacją funkcji rolniczej bądź leśnictwa wraz ze związanym z nimi przetwórstwem i usługami. Dziś tak jednoznaczne powiązanie obszarów wiejskich z rolnictwem nie jest uzasadnione. Istotnymi ich wyróżnikami są: rozproszenie przestrzenne działalności społecznej i gospodarczej, mniejsza różnorodność struktur społecznych i gospodarczych oraz ograniczona dostępność do usług i dóbr (Czarnecki, 2009; Bański, 2012; Stanny, 2014). Poszukiwanie nowych źródeł dochodu, a zatem także rozwój nowych funkcji ma miejsce zarówno w Polsce jak i na Ukrainie.

Funkcjonowanie obszarów wiejskich uzależnione jest od wielu uwarunkowań, które można pogrupować w zespół problemów natury przyrodniczej, społecznej, gospodarczej, politycznej, kulturowej i administracyjnej. Rozwój obszarów wiejskich powinien opierać się na nowych zasadach wsparcia organizacyjnego i finansowania, a także należeć do priorytetów zintegrowanego rozwoju, przyciągać zasoby inwestycyjne i uwzględniać potrzeby ludności wiejskiej. Wszelkie działania aktywizujące gospodarkę wiejską powinny uwzględniać ochronę środowiska przyrodniczego i

zachowanie walorów kulturowych oraz zaspokojenie potrzeb i zabezpieczenie odpowiedniego poziomu życia społeczności lokalnych.

Intensywność zagospodarowania i sposób użytkowania obszarów wiejskich są zmienne w skali regionalnej i układach funkcjonalnych miasto – strefy podmiejskie – peryferia. Wiąże się to z poziomem warunków życia mieszkańców i zaspokojenia ich potrzeb. W Polsce dominują obszary cechujące się niższym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego, mniejszym potencjałem i gorszymi uwarunkowaniami wzrostu (Heffner, 2014).

Obszary peryferyjne wymagają systematycznego wsparcia w kierunku wielofunkcyjnego rozwoju. Poszerzenie funkcji pozarolniczych to przecież nie tylko szansa na poprawę sytuacji finansowej, ale także ograniczenie trendów wyludniających, czego nie gwarantuje koncepcja rozwoju poprzez wzrost miejsc pracy w regionalnych ośrodkach miejskich (Rosner, 2011). Jednocześnie odejście od dominującej funkcji rolniczej do wielofunkcyjności powoduje zmiany struktury funkcjonalno-przestrzennej obszarów wiejskich i pogłębia procesy urbanizacji, szczególnie w strefach podmiejskich (Czarnecki, 2009).

Struktura przestrzenna obszarów wiejskich, intensywność i formy zagospodarowania, zakres wykorzystania zasobów oraz stan walorów przyrodniczych i kulturowych powinny być przedmiotem planowych działań. W Polsce w dużym stopniu procesy modernizacji i doposażania są efektem programów i środków Unii Europejskiej (Heffner, 2016). Natomiast na Ukrainie wsparcie może być tylko elementem polityki państwa.

Materiałem badawczym wykorzystanym w monografii były wyniki własne oraz krajowych naukowców (B. Danylyshyn, Yu. Hubeni, A. Kniaziewicz, E. Libanova) i zagraniczni (J. Bański, B. Baran-Zgłobicka, A. Czarnecki, A. Kołodziejczak, W. Michna, W. Pantylej, A. Rosner, M. Szkatulski, M. Stanny, S. Zawisza) a także dokumenty urzędowe i dane statystyczne

Celem badania jest zbadanie specyfiki funkcjonowania obszarów wiejskich na Ukrainie i w Polsce. Podstawą prac było przeprowadzenie analizy danych statystycznych w okresie lat 2008-2018, literatury naukowej i opracowań strategicznych. Zastosowano dialektyczną metodę poznania wpływu praw ekonomicznych, systematyczne podejście do badania zjawisk ekonomicznych, także metodę monograficzną, abstrakcyjno-logiczną i abstrakcyjną.

* * *

Badanie zostało zrealizowane w ramach Programu Stypendialnego im. Lane'a Kirklanda (Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności, 2018-2019) i Programu Stypendialnego Polskiego Komitetu do spraw UNESCO (2019) na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (Polska).

*Serdecznie dziękuję wspomnianym instytucją i ich pracownikom za otwarcie nowych możliwości i wsparcie, zwłaszcza dziękuję opiekunce naukowej i recenzentce **dr. hab. B. Baran-Zgłobickej** (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska) za zachęcanie do badań, produktywne dyskusje oraz konstruktywną krytykę.*

*Wyrażam serdeczną wdzięczność recenzentowi **prof., dr. hab Yu. Hubeni** (Lwowski Narodowy Uniwersytet Rolniczy, Ukraina) za porady, wskazówki i świetne wsparcie.*

*Jestem również wdzięczna recenzentce **dr. hab A. Kniaziewicz** (Międzynarodowy Uniwersytet Ekonomiczno-Humanistyczny im. akademika Stepana Demianczuka, Ukraina) za czas poświęcony na recenzję monografii.*

dr. Iryna Kostetska

Wstęp

ROZDZIAŁ 1.

Obszary wiejskie

1.1. Problemy rozwoju obszarów wiejskich na Ukrainie

Obszary wiejskie są ważnym podsystemem społeczno-ekonomicznej i ekologicznej gospodarki w państwie, w którym koncentrują się znaczące zasoby ludzkie, naturalne i produkcyjne oraz różnorodne branże usługowe. Dlatego promowanie ich rozwoju znacznie poprawia stan gospodarki i wzmacnia ich bezpieczeństwo żywnościowe (Libanova red., 2014). W obecnych warunkach większość obszarów wiejskich charakteryzuje się niskim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego, ograniczonym zakresem możliwości wyboru potencjału pracy i rodzajów pracy, a działalność rolnicza jest główną formą działalności. Sezonowy charakter produkcji, które jest nieodłącznym elementem rolnictwa doprowadził do tego, że na obszarach wiejskich jest wysokie bezrobocie, rośnie liczba rolników, którzy migrują do miasta, pogarsza się infrastruktura produkcyjna i społeczna.

Na Ukrainie rozpoczęła się reforma administracyjno-terytorialna, polegająca na przyznaniu większych uprawnień organom samorządu terytorialnego (decentralizacja) i zmianie podziału administracyjno-terytorialnego. Decentralizacja otwiera znaczące perspektywy dla zapewnienia samorządności lokalnej, dając możliwości samodzielnego rozwiązywania lokalnych problemów życiowych, w szczególności w zakresie zwiększenia roli obywateli, ich wpływu na proces przyjmowania i wdrażania decyzji w celu zapewnienia odpowiednich warunków społecznego i gospodarczego rozwoju (<https://www.kmu.gov.ua/>)

W procesie decentralizacji na Ukrainie przyjmuje się następujące etapy i składowe reformy (<http://decentralization.gov.ua>):

1. Określenie terytorialnych podstaw organów samorządu terytorialnego i organów wykonawczych
2. Rozgraniczenie kompetencji władz różnych szczebli samorządu lokalnego
3. Rozróżnianie władz organów samorządu terytorialnego i władz wykonawczych
4. Określenie zapotrzebowanie na liczbę środków finansowych na każdym poziomie
5. Uczynienie organów samorządowych odpowiedzialnymi wobec wyborców i państwa.

Koncepcja reformy jasno określiła istniejące problemy w zarządzaniu lokalnym. Niektóre z nich to:

- nadmierna fragmentacja społeczności terytorialnych i niespełnienie wszystkich uprawnień organów samorządu terytorialnego;
- większość budżetów lokalnych była głęboko dotowana;
- rozwój samorządu terytorialnego faktycznie prowadzono tylko na poziomie miast o znaczeniu obwodowym;
- od 1991 roku liczba ludności wiejskiej spadła o 2,5 mln osób, natomiast liczba obszarów wiejskich – do 348 sztuk, a liczba rad wsi wzrosła o 1,067 jednostki;
- brak w większości społeczności terytorialnych sprzyjającego środowiska życia, niezbędnego dla pełnego rozwoju osoby, jej samorealizacji, ochrony jej praw;
- wyczerpanie infrastruktury i sieci;
- niski poziom profesjonalizmu samorządowców ze względu na niską konkurencyjność organów samorządu terytorialnego na rynku pracy, co doprowadziło do niskiej efektywności decyzji zarządczych.

Podano kryteria rozróżnienia między obszarami miejskimi i wiejskimi pod względem możliwości rozwoju. Przede wszystkim na obszarach wiejskich jest to:

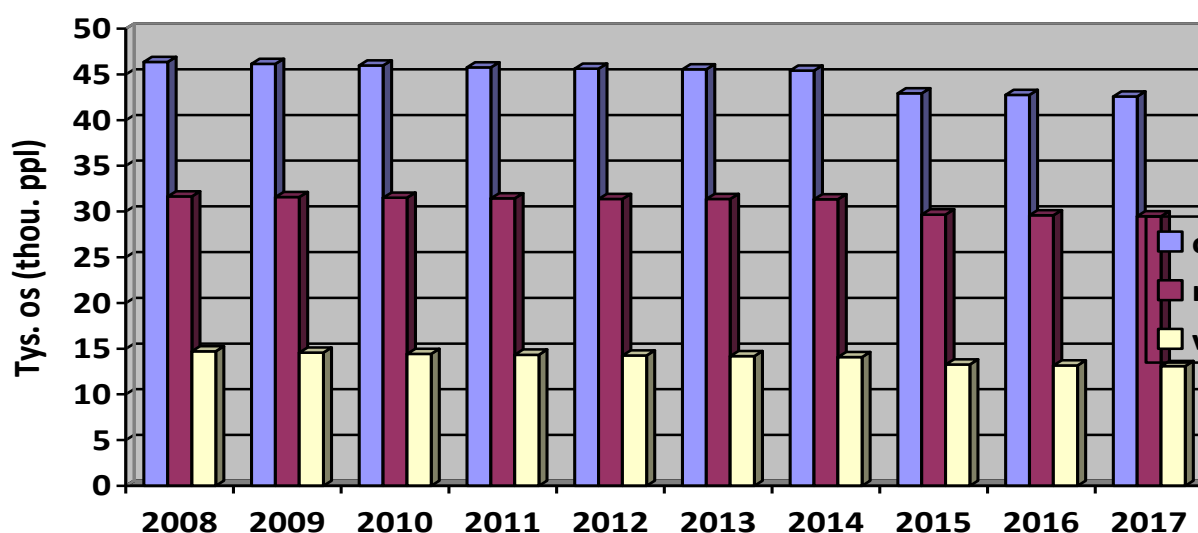
- znacznie niższa gęstość zaludnienia;
- niewielka liczba przedsiębiorstw i przedsiębiorców na tysiąc osób;
- dominująca orientacja ludzi na zatrudnienie w produkcji rolnej;
- brak mobilności;
- niski poziom innowacyjności i aktywności naukowej;
- słaba dostępność komunikacyjna;
- niższy poziom usług publicznych i usług potrzebnych ludziom w ich miejscu zamieszkania.

Różnice te są niezwykle ważne przy podejmowaniu decyzji o założeniu firmy, ponieważ na rynku biznesowym istotne jest maksymalizowanie zysków. Na obszarach wiejskich, biorąc pod uwagę powyższe cechy, przedsiębiorstwo, które wymaga dużej liczby pracowników lub koncentruje się na rynkach lokalnych, nie działa tak wygodnie i ekonomicznie, jak w dużych miastach lub na obszarach zurbanizowanych o dużej gęstości zaludnienia (<https://www.csi.org.ua>).

Tradycyjne podejścia do polityki rozwoju obszarów wiejskich zostały zredukowane (a czasem nadal wykorzystywane), głównie w celu subsydiowania produkcji rolnej, aby zwiększyć dochody rolników nie z instrumentów rynkowych, ale z pomocy państwa. Sztuczny wzrost dochodów rolników dzięki dotacjom nie powstrzymał wyludniania się obszarów wiejskich, ponieważ technologia w coraz większym stopniu przenika do produkcji rolnej i prowadzi do naturalnego spadku liczby zatrudnionych w tej produkcji. Nie poprawiło to również sytuacji w sferze społecznej na takich terenach (<https://www.csi.org.ua>).

Mimo zwiększenia dochodów rolników dzięki dotacjom nie zachęciło to ludzi do pozostawania na obszarach wiejskich, ponieważ poziom usług i zabezpieczenia społecznego na tych

obszarach pozostawał poniżej poziomu, jaki otrzymali mieszkańcy miast. Aby jakoś poprawić usługi publiczne dla mieszkańców wsi od władz lokalnych, wykorzystano narzędzia wyrównawcze oraz dotacje dla rolników (<https://www.csi.org.ua>). Ten zestaw wsparcia państwowego w jakiś sposób utrzymywał produkcję rolną i część ludności na obszarach wiejskich, ale nie rozwiązał problemu globalnie, populacja na obszarach wiejskich zmniejszyła się (ryc. 1). W związku z tym otwarcie produkcji pozarolniczej na obszarach wiejskich stało się jeszcze bardziej problematyczne. W latach 2015–2017 liczba ta nie uwzględnia czasowo okupowane terytorium Autonomicznej Republiki Krymu i miasta Sewastopol.

Ryc. 1. Liczba ludności Ukrainy [tys. osób]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.ukrstat.gov.ua

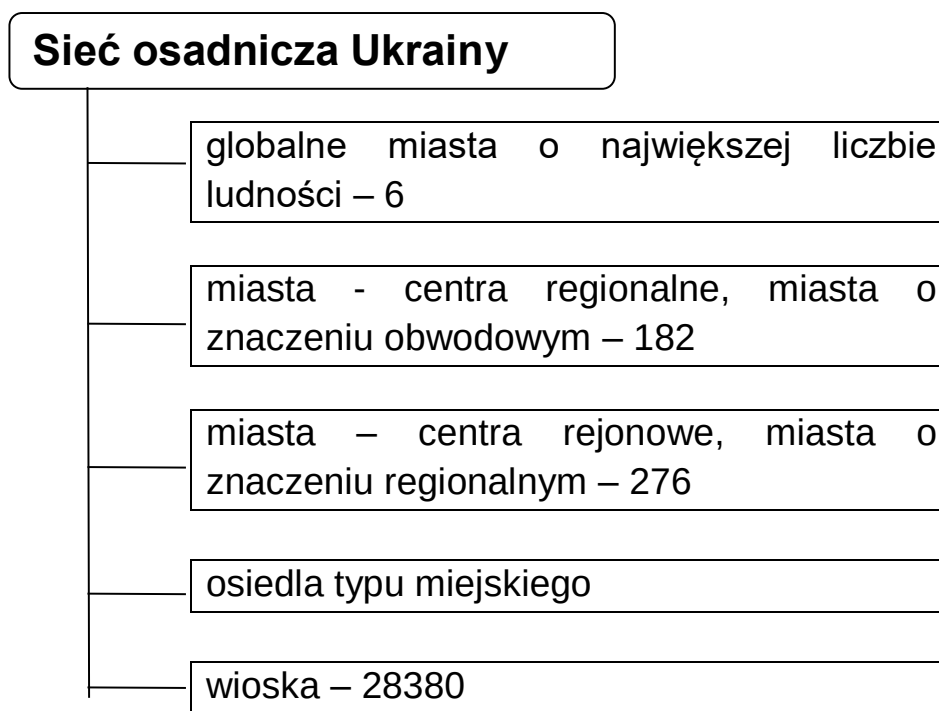
Dlatego właśnie obecnie zachodzą zmiany w polityce wsparcia: od ukierunkowania wsparcia poprzez dotacje z sektora rolnego na wspieranie zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich. Na Ukrainie w ciągu ostatniego roku odsetek ludności miejskiej wynosi 70%, ten wskaźnik jest najwyższy w Europie. Jednocześnie różnice w jakości życia mieszkańców wsi i miast są wystarczająco duże i nie zmniejszają się.

Pomimo spadku liczby ludności we wszystkich kategoriach osadnictwa (ryc. 1), proces urbanizacji trwa nadal na Ukrainie. Liczba ludność wiejskiej zmniejsza się szybciej niż miejskiej. Przede wszystkim rośnie liczba dużych miast. Poziom życia na obszarach wiejskich jest znacznie gorszy:

- ubóstwo ludności wiejskiej jest znacznie wyższe niż wskaźnik ubóstwa ludności miejskiej;
- 80% ubogich na Ukrainie mieszka na obszarach wiejskich;
- średnia długość życia mieszkańca miasta to 72 lata, a wsi 69,8 lat;
- poziom wynagrodzenia na wsi jest również niższy niż na Ukrainie jako całości (<http://www.ukrstat.gov.ua>).

Obecny stan rozwoju Ukrainy, charakteryzujący się zjawiskami kryzysowymi w gospodarce, nierównościami społecznymi, wymaga szczególnej uwagi, opracowania zasad tworzenia i efektywnego wykorzystania potencjału pracy, zwłaszcza w rolnictwie. Tworzenie potencjału pracy na obszarach wiejskich jest nierozzerwalnie związane z sytuacją demograficzną na wsi. W społeczeństwie ukraińskim od dłuższego czasu zachodzą znaczące zmiany, które doprowadziły do zamierania wsi i pogorszenia jakości życia mieszkańców wsi. Dlatego czynnikiem strategicznym dla efektywnego funkcjonowania przedsiębiorstw rolnych, w niestabilnych warunkach rozwoju stosunków rynkowych w naszym kraju, jest czynnik ludzki. Bez względu na to, jak zaawansowane są środki produkcji rolnej i narzędzia, ich efektywne wykorzystanie będzie zawsze zależało od głównego zasobu produkcyjnego – tych ludzi, którzy pracują w terenie (*Gutorowa, 2016*).

Przed rozpoczęciem reformy administracyjnej struktura osadnictwa na terytorium Ukrainy wyglądała tak, jak pokazano na rycinie 2.

Ryc. 2. System osadniczy Ukrainy

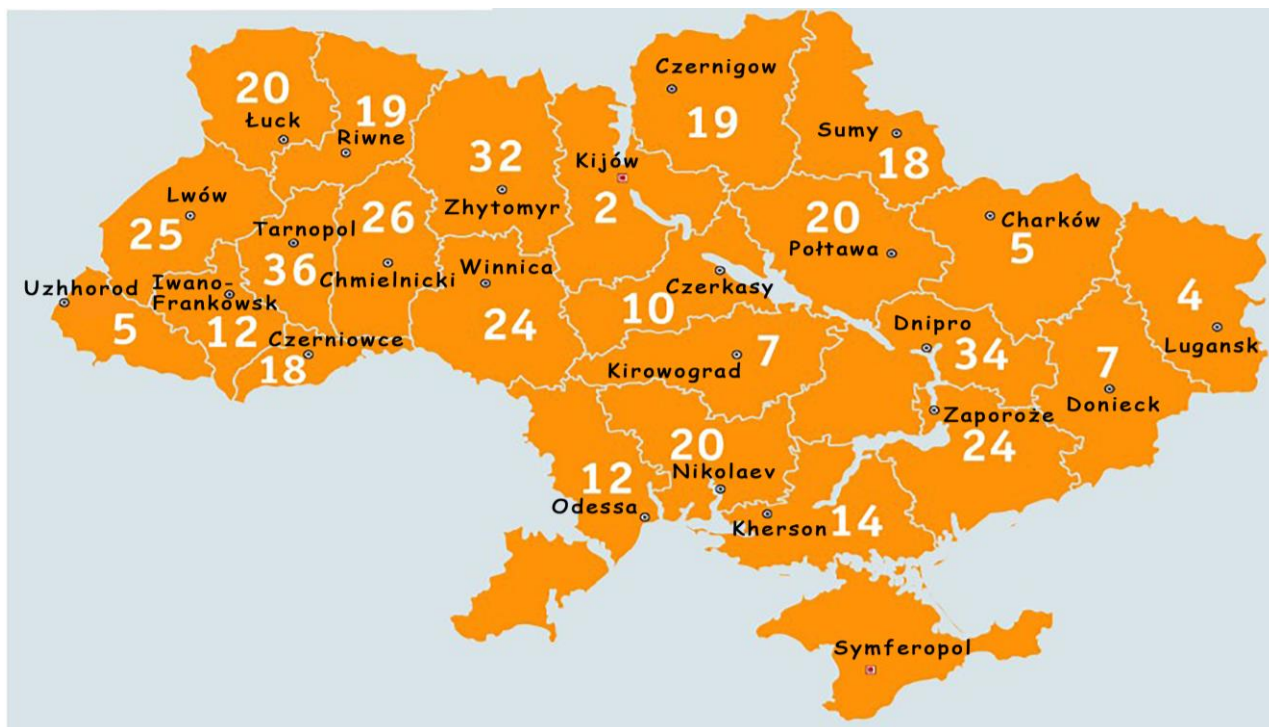
Źródło: www.ukrstat.gov.ua

Oczekuje się, że decentralizacja i tworzenie zjednoczonych terytorialnych gromad (ZTG) otworzy nowe możliwości przyspieszonego rozwoju obszarów wiejskich. Wycofanie miast z procesem zjednoczenia doprowadziło do sytuacji, w których wokół ZTG formują się ośrodki obwodowe i miasta o znaczeniu obwodowym, co w gruncie rzeczy ogranicza możliwości ekspansji miasta.

Dnia 5 września 2015 r. weszła w życie ustawa z numerem Ukraina 676-VIII „O zmianie niektórych ustaw Ukrainy w sprawie organizacji pierwszych wyborów deputowanych rad lokalnych i wsi, burmistrzom i prezydentom miast”, zgodnie z którą „ZTG uważa się za utworzony na mocy tej ustawy od dnia wejścia w życie decyzji wszystkich rad, które podjęły decyzję o dobrowolnym stowarzyszaniu się wspólnot terytorialnych lub od momentu wejścia w życie decyzji w sprawie wsparcia dobrowolnego stowarzyszenia wspólnot terytorialnych w lokalnym referendum, z zastrzeżeniem

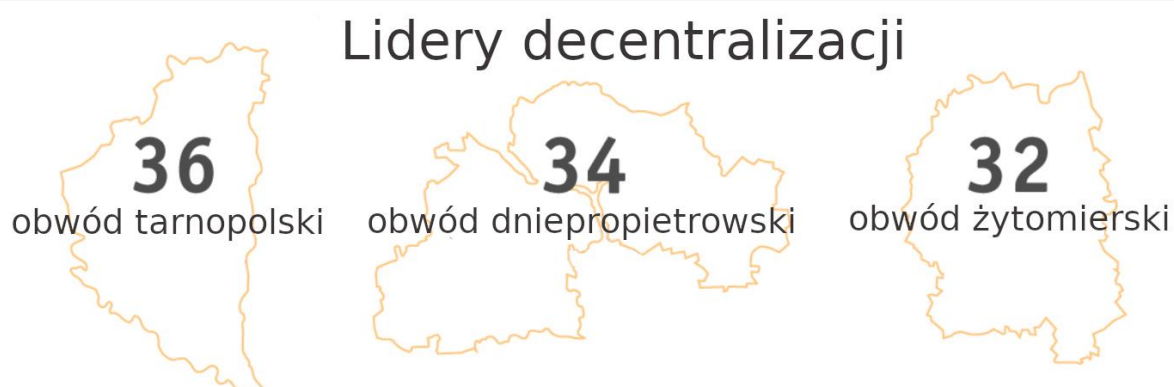
takich decyzji, wniosek przewidziany jest w części czwartej artykułu 7 tej ustawy”.

Jako całość, na dzień 12 października 2018 r. istnieje 828 ZTG. W 2017 r. utworzono 413 gromad. Liderami decentralizacji są regiony Tarnopol, Dniepropietrowsk i Żytomierz (ryc. 3 i 4).

Ryc. 3. Liczba ZTG w regionach Ukrainy w 2018 r.

Źródło: <https://agropolit.com>

Ryc. 4. Obwody, które są liderami decentralizacji

Źródło: <https://agropolit.com>

Kontynuacja wprowadzonej polityki zarządzania decentralizacją stać się może skutecznym czynnikiem w stabilizacji sytuacji społeczno-gospodarczej, pomóc w przewyżczeniu sprzeczności między różnymi szczeblami władzy, a w efekcie wspomagać wzrost efektywności wykorzystania środków budżetowych na wszystkich szczeblach administracji (Lelchenko A.P. i in., 2017).

Główne zadania decentralizacji w perspektywie średnioterminowej obejmują ukończenie tworzenia zdolnych gromad terytorialnych w całym kraju, wzmocnienie potencjału instytucjonalnego gromady, wprowadzenie strategicznego planowania rozwoju ZTG, budowę infrastruktury gromady, poprawę jakości i świadczenia pełnego zakresu usług publicznych dla ludności (<http://socialdata.org.ua>).

Nowa polityka regionalna w Ukrainie wymaga lepszego zrozumienia rozwoju obszarów wiejskich Ukrainy i zmiany w celu osiągnięcia zrównoważonego wzrostu jakości życia. Poprzez zrównoważony rozwój regionalnej gospodarki w oparciu o innowacje, efektywne wykorzystanie dostępnych zasobów, rozwój kapitału ludzkiego, a także strategiczne interesy państwa, pozwoli zaprzestanie stagnacji w rozwoju ze względu na wymiary gospodarcze, społeczne i środowiskowe (<https://www.csi.org.ua>).

1.2. Obszary wiejskie i rolnictwo w rozwoju obwodu tarnopolskiego

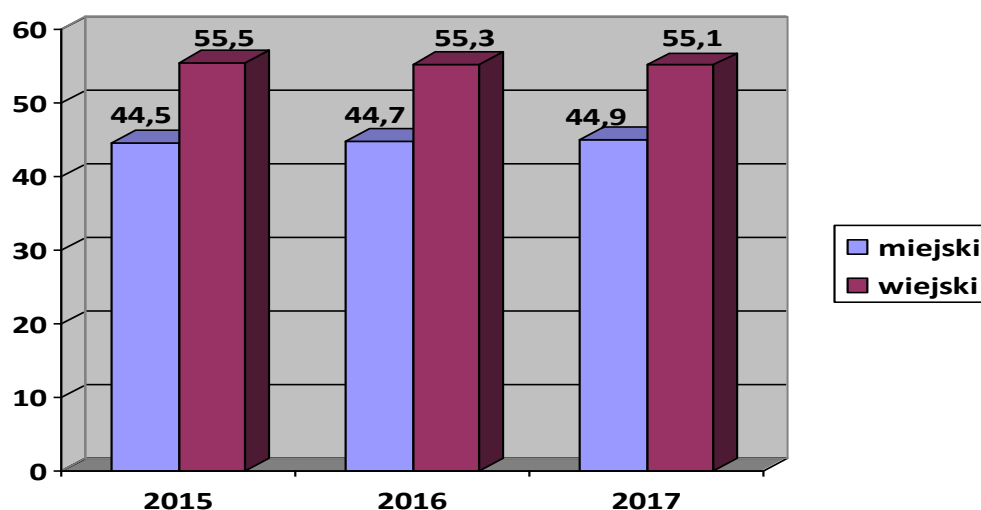
Do celów badania został wybrany obwód tarnopolski (Ukraina), który od początku reformy decentralizacyjnej przewodził innym obwodom w jej zakresie. Najważniejszym działem gospodarki regionu jest rolnictwo, na które przypada 30% produktu regionalnego brutto, które zaspokaja potrzeby ludności w zakresie podstawowej żywności oraz potrzeby przemysłu spożywczego w surowce, tworzy podstawę potencjału eksportowego regionu. Temu działowi gospodarki obwodu tarnopolskiego zostało poświęcono jeszcze stosunkowo niewiele badań, dlatego należy go zbadać bardziej szczegółowo.

Zmiany w dynamice całej populacji są określane przez zmiany w rozmieszczeniu części miejskich i wiejskich. Mają znaczący wpływ na racjonalne zakwaterowanie i optymalny rozwój sił wytwórczych. Jeśli weźmiemy pod uwagę dynamikę ludności wiejskiej w regionie tarnopolskim, istnieje wyraźna tendencja do jej zmniejszania. Tym samym liczba istniejącej ludności w regionie na koniec 2017 r. wyniosła 1022,3 tys. osób (tab. 1). W porównaniu z 2016 r. populacja zmniejszyła się o 33,9 tys. osób.

Tab. 1. Liczba ludności w obwodzie tarnopolskim w latach 2015-2017

Lata	Ludność [tys. osób]	W tym obszar:			
		Miejski		Wiejski	
		[tys. osób]	[%]	[tys. osób]	[%]
2015	1065,7	475,2	44,5	590,5	55,5
2016	1059,2	473,6	44,7	585,6	55,3
2017	1052,3	472,7	44,9	579,6	55,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.ukrstat.gov.ua

Ryc. 5. Stosunek liczby ludności miejskiej do wiejskiej w obwodzie tarnobrzegim [%]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.ukrstat.gov.ua

Z analizy liczb wynika (ryc. 5), że ludność wiejska wykazuje tendencję do zmniejszania się. Chociaż różnica w stosunku ludności miejskiej i wiejskiej nie jest tak duża, jak na Ukrainie jako całości. Region Tarnobrzeg jest na siódmym miejscu w ogólnym rankingu tworzenia zjednoczonych wspólnot terytorialnych, zgodnie z monitoringiem procesu decentralizacji władzy i reformy samorządu lokalnego, który jest przygotowywany przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego (<http://www.minregion.gov.ua>).

Obwód Tarnobrzegski pozostaje jednym z liderów we wdrażaniu reformy decentralizacji utworzonego przez liczbę w łączonych gminach. Obejmują one już 34% regionu. Kolejnym problemem, który należy rozwiązać, była porażka małych społeczności. Okazało się, że część ZTG do 5 tysięcy osób nie może zarobić na swoją działalność. Wiele takich ZTG znajduje się w regionie Tarnobrzegskim. Kolejnym etapem reformy jest konsolidacja rejonów. Zgodnie z propozycją Ministerstwa Rozwoju Regionalnego Ukrainy

w 2019 r. w obwodzie tarnopolskim zamiast 17 „rejonów” miały powstać cztery albo trzy (ryc. 6) (<http://decentralization.gov.ua>).

Ryc. 6. Planowany podział na rejony w obwodzie tarnopolskim

Źródło: <http://decentralization.gov.ua>

Obwód tarnopolski należy do najmniejszych na Ukrainie (2,3% terytorium stanu). Ważne miejsce w gospodarce regionu tarnopolskiego tradycyjnie zajmuje kompleks rolno-przemysłowy (KRP). Dla jego rozwoju istnieją korzystne warunki naturalne i gospodarcze. Kompleks rolno-przemysłowy to kompleks międzygałęziowy, który powstaje na bazie produkcji i przetwórstwa produktów rolnych. Podstawą jego rozwoju jest rolnictwo. Dostarcza surowców dla przemysłu lekkiego i spożywczego w regionie,

dostarczając ludności produkty spożywcze (<http://economy-te.gov.ua>).

W obwodzie tarnopolskim jest produkowanych na osobę więcej niż w całym kraju: zboża, ziemniaki, mleko i mięso, ale znacznie mniej – warzyw i owoców. W ostatnich latach, podobnie jak na całej Ukrainie, nastąpił niewielki spadek produkcji prawie wszystkich produktów rolnych. Jest to w dużej mierze spowodowane reformą rolnictwa.

Całkowita powierzchnia jednostki wynosi 1382,4 tys. ha. Na terenie obwodu tarnopolskiego znajduje się 1048,7 tys. ha użytków rolnych, w tym (*analiza została przeprowadzona według statystyk za 2018 rok, <http://te-rada.org>*):

- 854,1 tys. ha - grunty orne;
- 28,0 tysięcy hektarów - pola uprawne,
- 144,8 tys. ha - pastwiska.

Powierzchnia zasiewów wynosi 760,3 tys. ha. Spośród nich 465,9 tysięcy hektarów zajmują zboża; uprawy techniczne - 158,1 tysięcy hektarów; ziemniaki i rośliny warzywne i melonowe - 67,1 tys. ha; uprawy paszowe - 69,2 tys. ha (<http://economy-te.gov.ua>).

W regionie działa 1082 przedsiębiorstw rolnych. Spośród nich 185 to partnerstwa gospodarcze, 225 to przedsiębiorstwa prywatne, 603 to gospodarstwa rolne, 4 to przedsiębiorstwa państwowe, 62 to przedsiębiorstwa innych form działalności gospodarczej, a 3 to spółdzielnie produkcyjne (<http://economy-te.gov.ua>).

Główne kierunki produkcji w zakresie uprawy roślin:

- uprawy zbożowe - 1261,0 tys. ton;
- buraki cukrowe - 1554,6 tys. ton;
- ziemniaki i warzywa - 1024,2 tys. ton;
- produkcja pasz - 717,3 tys. ton.

Główne kierunki produkcji w dziedzinie hodowli zwierząt:

- wyprodukowane mięso - 37,1 tys. ton;
- wyprodukowane mleko - 46,1 tys. ton;
- drób (produkcja jaj) - 369,8 mln sztuk (<http://te-rada.org>).

Poziom życia ludności wiejskiej i jej wzrost należy do priorytetów polityki społeczno-gospodarczej państwa. Dlatego ważnym zadaniem jest stworzenie warunków organizacyjnych, prawnych i społeczno-ekonomicznych dla zintegrowanego rozwoju rolnictwa, a mianowicie:

- zbliżenie i wyrównanie warunków życia ludności miejskiej i wiejskiej;
- poprawa mechanizmu udzielania pomocy państwa na rzecz rozwoju wsi;
- zwiększenie możliwości finansowych władz lokalnych w rozwiązywaniu problemów społecznych wsi;
- zwiększenie zatrudnienia ludności wiejskiej i jej motywacji do rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, jako główny warunek wzrostu dochodów i warunków życia (<https://www.csi.org.ua>).

Obwód tarnopolski ma odpowiedni potencjał do odrodzenia i efektywnego rozwoju kompleksu rolno-przemysłowego. Ważne jest podjęcie szeregu działań ekonomicznych, technologicznych i społeczno-gospodarczych, aby rozwiązać palące problemy związane z rozwojem produkcji rolnej i zwiększyć konkurencyjność swoich produktów zgodnie z wymogami rynku krajowego i światowego. Wdrożenie tych środków pozwoli sektorowi rolniczemu gospodarki stać się niezwykle dochodową gałęzią regionu i wnieść godny wkład w rozwój państwa jako całości.

1.3. Problemy rozwoju obszarów wiejskich w Polsce

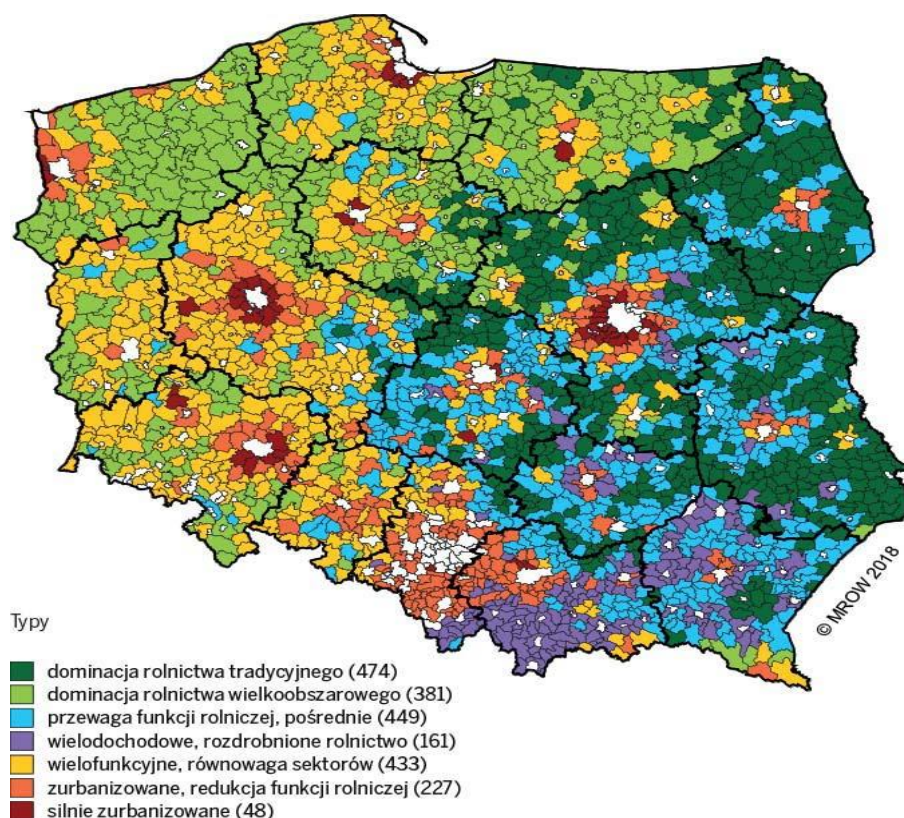
Obszary wiejskie w Polsce w ostatnich latach przeszły duże zmiany strukturalno-przestrzenne i ekonomiczne. Biorąc pod uwagę zasoby środowiska przyrodniczego oraz stan rozwoju wsi i rolnictwa, istnieją duże potrzeby w zakresie ochrony i zrównoważonego rozwoju tych obszarów. Zasadniczym problemem w badaniach, które dotyczą obszarów wiejskich, jest określenie pojęcia „obszar wiejski”. W potocznym ujęciu każdy je rozumie, natomiast z naukowego punktu widzenia nie istnieje jedna przyjęta definicja. Wieś jest traktowana na ogół jako jednostka osadnicza, a obszar wiejski jako przestrzeń utworzona przez wsie i ich otoczenie. Obszary wiejskie, jak podkreśla Bański (2011), to kategoria historycznie zmienna, w definiowaniu której konieczna jest pewna elastyczność.

Obszary wiejskie w Polsce są bardzo zróżnicowane i mają odmienne problemy rozwojowe, dlatego trudno wobec nich zastosować jednolitą politykę: każdy region wymaga odrębnych, szczegółowych zasad rozwoju obszarów wiejskich. Obecny stan rozwoju obszarów wiejskich w Polsce jest skutkiem pryncypiów polityki gospodarczej minionego okresu. Polityka ta oraz niedorozwój cywilizacyjny spowodowały, że na obszarach tych nie wykształciły się normalne, właściwe dla standardów europejskich zasady kształtowania i rozwoju gospodarki rolnej (*Stanny i in., 2018*).

Wsparcie obszarów wiejskich zaplanowane na lata 2014-2020 odbywało się w ramach trzech osi priorytetowych: poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego, poprawa środowiska przyrodniczego i obszarów wiejskich, jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej oraz programu Leader (<http://www.minrol.gov.pl>)

Obszary wiejskie, w przeciwieństwie do terenów miejskich, charakteryzuje rozproszenie przestrzenne zaludnienia. Historycznie zlokalizowane na nich było rolnictwo i leśnictwo, funkcje gospodarcze wykorzystujące duże przestrzenie – bardzo ważne w przeszłości, a i teraz istotne. W miarę postępu technologicznego w rolnictwie oraz w naukach rolniczych, produkcja rolna, a więc głównie żywności, wymagała coraz mniej pracy osób zatrudnionych przy jej wytwarzaniu. Zmieniała się również rola leśnictwa, bowiem las dostarczał przede wszystkim drewna budowlanego i zwierzyny łownej, obecnie znaczenie jego przesunęło się w kierunkach związanych z turystyką, rekreacją i dobrami środowiskowymi, choć znaczącą rolę wciąż odgrywa funkcja gospodarcza (*Lasy w Polsce, 2015; Stanny i in., 2018*).

Według analizy wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego, która wykazała zróżnicowanie regionalne kraju nie tylko w podziale administracyjnym na podstawowe jednostki terytorialne – gminy, ale także w układzie regionalnym. W grupie województw wschodnich podmioty z grupy 20% najslabiej rozwiniętych w kraju mają wysoki odsetek. W województwie podlaskim stanowią one ponad 60% wszystkich działów, a w województwie lubelskim ponad 55%. W obu tych województwach jednostki z dolnej połówki rozkładu krajowego przekraczają 80% wszystkich jednostek w regionie. Także jest województwa, w których nie występują jednostki z najniższego kwintyla rozkładu krajowego (dolnośląskie, lubuskie i opolskie) oraz takie, na terenie których gmin najniższego kwintyla jest bardzo niewiele (pomorskie, śląskie, wielkopolskie i małopolskie). We wszystkich województwach gminy z kwintyla o najbardziej rozwiniętej skali narodowej stanowią ponad 30% jednostek (ryc. 7) (*Stanny i in., 2018*).

Ryc. 7. Rozkład przestrzenny typów obszarów wiejskich według struktury składowych rozwoju w I etapie badań MROW

Źródło: według Stanny i in., 2018, Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III

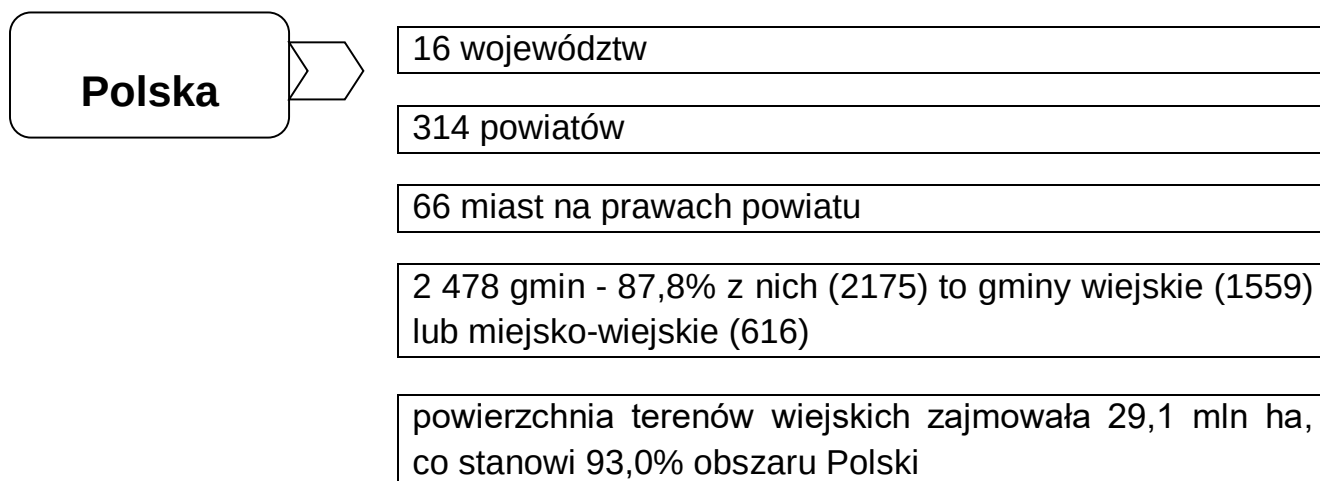
Struktury społeczno-gospodarcze obszarów wiejskich w Polsce są nadal w znacznym stopniu zależne od historycznie ukształtowanych warunków rozwoju oraz od aktualnej dostępności rynków miejskich, a zwłaszcza rynku pracy. Monitoring rozwoju obszarów wiejskich (2018) wskazuje, że liczba gmin trafiających do poszczególnych typów, a wraz z nimi przeciętna gęstość zaludnienia, jak i parametry centrów grawitacji tych samych typów, uległy pewnym zmianom. Oznacza to, że niektóre gminy zmieniły typ, do którego uprzednio zaliczył je zastosowany model statystyczny, a charakterystyka typów uległa odpowiednim korektom. Analiza tych zmian może posłużyć do interpretacji tego, co się wydarzyło w okresie dzielącym etap I (2014 r.) i III (2018 r.) w zakresie zróżnicowania przestrzennego obszarów wiejskich. Tak więc struktura rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów

wiejskich wykazuje względną trwałość wyodrębnionych w trakcie badań typów (*Stanny i in., 2018*).

Wyniki badań pokazują inny kierunek zmian w zachodniej części kraju niż we wschodniej części. Otóż, następuje wzrost wielofunkcyjności struktury gospodarczej na zachodzie Polski, zaś na wschodzie kraju zauważyć można dwie tendencje zmian:

- w kierunku wielodochodowości gospodarstw domowych (tendencja występująca w południowo-wschodniej części kraju) lub
- wzmacniania roli rolnictwa jako biznesu w lokalnej strukturze gospodarczej (tendencja obserwowana w części północno-wschodniej).

W rozkładzie przestrzennym przejawia się to wzrostem liczby gmin o wielofunkcyjnej strukturze gospodarczej na zachodzie kraju, zaś na wschodzie tendencją do coraz liczniejszego pojawiania się wielodochodowych gospodarstw domowych rolników, a więc łączenia pracy w gospodarstwie i poza nim. W pewnych regionach wielodochodowość nie ma specyficznego charakteru, polegającego na zmniejszaniu się udziału pracy w rolnictwie jako podstawowego źródła utrzymania na rzecz wzrostu roli niezarobkowych źródeł utrzymania (*Stanny i in., 2018*).

Ryc. 8. Podział administracyjny w Polsce

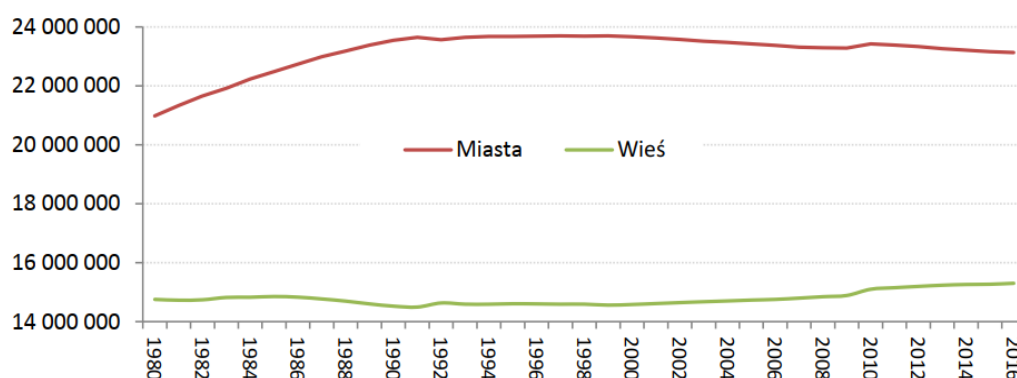
Źródło: Opracowanie na podstawie Sprawozdanie z realizacji strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020 za okres 2015-2016 z elementami oceny średniookresowej

Do obszarów wiejskich należą gminy wiejskie i część wiejska gmin miejsko-wiejskich (ryc. 8). Zajmują one w Polsce 93% ogólnej powierzchni kraju. W 2015 r. funkcjonowały 1563 gminy wiejskie oraz 611 miejsko-wiejskich. W ich strukturze dominowały jednostki o liczbie ludności do 5 tysięcy, a przeciętna miejscowość liczyła w 2014 r. 290 osób – o 12 więcej niż w 2006 r. Dane statystyczne potwierdzają zatem trend występujący na polskiej wsi, przejawiający się wzrostem liczby jej mieszkańców. W ostatnich latach obserwuje się w dużych aglomeracjach miejskich, mieszkańcy migrują na obszary wiejskie – zarówno pracujący, poszukujący mieszkania z dogodnym miejscem do przeprowadzki do pracy, jak i osoby starsze poprawiają jakość życia na emeryturze (*Sprawozdanie z realizacji strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020 za okres 2015-2016 z elementami oceny średniookresowej*)

Struktura osadnicza Polski jest stosunkowo rozproszona, z dużą liczbą małych i średnich miast, oraz obszarami wiejskimi generalnie gęściej zaludnionymi niż średnio w państwach członkowskich OECD. Stwarza to znaczącą możliwość wzmocnienia związków między wiejskimi a miejskimi strukturami osadniczymi. Obszary wiejskie w pobliżu miast charakteryzują się większą dynamiką rozwojową niż obszary peryferyjne, osiągając podobne wyniki gospodarcze co obszary miejskie. Dobrze prosperujące obszary wiejskie znajdujące się blisko mniejszych centrów miejskich także przyczyniają się do rozwoju miast, poprzez współtworzenie bardziej dynamicznej gospodarki regionalnej (*Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa, 2018*).

Według danych GUS na dzień 31.12.2016 r. liczba mieszkańców wsi wynosiła 15 304 tys. (39,8% populacji Polski). Nieprzerwany wzrost w tym zakresie notowany od 1999 r. (14 562 tys., 38,1%) spowodowany jest w dużej mierze migracjami z dużych ośrodków miejskich na obrzeża miast (ryc. 9), należące już do terenów administracyjnie wyodrębnianych jako obszary wiejskie (w

tym okresie liczba mieszkańców miast spadła o ponad 570 tys.). Konsekwencją tego jest obserwowane od 2000 r. dodatnie saldo migracji na wsi (napływ ludności z miast corocznie przewyższa z reguły ujemne saldo migracji zewnętrznych), w średniej wysokości 28,2 tys. rocznie (*Rocznik demograficzny, 2017*). Mimo to w niektórych województwach (lubelskie, lubuskie, opolskie, podlaskie, świętokrzyskie) spada liczba mieszkańców wsi, przy czym wpływ na to mają także zmiany podziału terytorialnego (np. nadanie statusu miasta miejscowościom wiejskim (*Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2016 r., 2016*)).

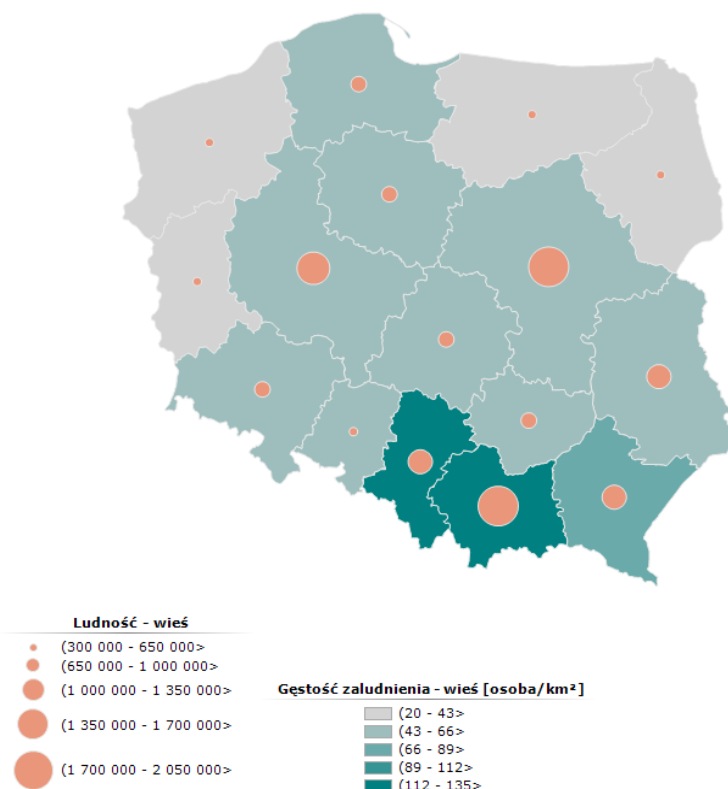
Ryc. 9. Ludność wg miejsca zamieszkania w latach 1980-2016

Źródło: Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa, 2018

Rosnące migracje z miast na tereny wiejskie, zwłaszcza wokół dużych aglomeracji miejskich, są powodowane niższymi cenami mieszkań czy kosztów budowy domu, jak również są wyrazem rosnącego statusu ekonomicznego, umożliwiającego zamieszkanie w korzystniejszym ekologicznie rejonie. Są też zmiany w migracji ze wsi do miast, związanych z pracą lub nauką (*Prognoza ludności na lata 2014-2050, 2014*).

Ludność wiejska stanowiła w 2016 r. większość mieszkańców w województwach: podkarpackim (58,8%), świętokrzyskim (55,4%), lubelskim (53,6%) i małopolskim (51,6%); najmniejszy udział mieszkańców wsi w ludności ogółem charakteryzował

województwa: śląskie (23,0%), dolnośląskie (31,0%) i zachodniopomorskie (31,5%) (*Rocznik demograficzny, 2017*).

Ryc. 10. Ludność i gęstość zaludnienia na wsi w Polsce w 2017 roku.

Źródło: Stanny i in., 2018, Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III

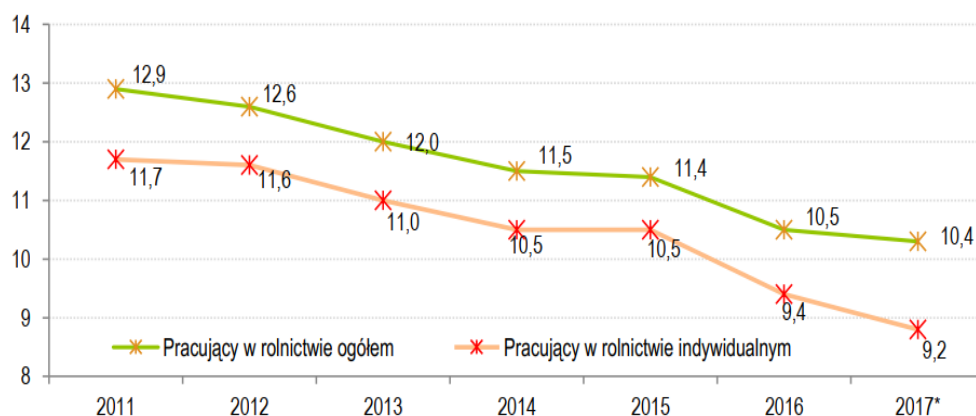
Liczba ludności wiejskiej i gęstość zaludnienia obszarów wiejskich w poszczególnych województwach są zróżnicowane (ryc. 10). Do 2030 r. pozytywny trend demograficzny na obszarach wiejskich, prowadzący do wzrostu liczby i udziału populacji wiejskiej w ludności ogółem, będzie się utrzymywał. Prognozuje się, że liczebność populacji wiejskiej zwiększy się wówczas o ponad 250 tys. w stosunku do 2016 r. i osiągnie poziom 15 567 tys. (w 2020 r. – 15 421 tys.), co będzie oznaczać 41,9% populacji ogółem (w 2020 r. – 40,4%). Z drugiej strony część obszarów wiejskich w sposób realny jest zagrożona procesem depopulacji (*Stanny i in., 2018*).

Obszary wiejskie, w którym liczba ludności spadła, zmagają się z negatywnymi konsekwencjami tego procesu. Jedną z nich jest

malejąca baza podatkowa, która prowadzi do problemów z zapewnieniem zadowalającej infrastruktury i dostarczaniem usług. Następną stanowi brak pracowników na rynku pracy. W skrajnych przypadkach niektóre peryferyjne miejscowości mogą zostać wyludnione, co stworzy dodatkowe problemy związane z utrzymaniem dziedzictwa kulturowego. Czynniki mające największy wpływ na niekorzystne zmiany demograficzne na obszarach wiejskich to:

- brak pracy i niskie płace, powodujące niemożność osiągnięcia satysfakcjonujących dochodów przez większość grup społecznych, pozwalających utrzymać siebie i rodzinę w miejscu zamieszkania na satysfakcjonującym poziomie, skutkujący niższą skłonnością do zachowań prorodzinnych i prokreacyjnych oraz wykluczeniem społecznym, jak też wzroście zainteresowania emigracją;
- popytowo-podażowe niedopasowanie strukturalne miejsc pracy, w tym brak możliwości realizacji kariery i rozwoju osobistego dla osób najbardziej zdolnych i ambitnych, powodujący klasyczny „drenaż mózgów” w młodszych kategoriach wieku;
- konkurencja płacowo-zawodowa ze strony atrakcyjniejszych miejsc pracy (duże ośrodki krajowe z Warszawą na czele, kraje Europy Zachodniej, USA, Kanada), będąca najważniejszym czynnikiem przyciągającym migrantów ze wsi (*Śleszyński, 2016*).

Na przestrzeni ostatnich lat obserwuje się spadek liczby pracujących w sektorze rolniczym. W 2016 r. liczba pracujących w rolnictwie wyniosła ok. 1,7 mln osób (wobec 2,5 mln w 2004 r., 2 mln w 2011 r., 1,9 mln w 2013 r., 1,85 mln w 2015 r.), co stanowi 10,5% wszystkich pracujących w gospodarce narodowej. W gospodarstwach indywidualnych pracowało ok. 1,5 mln ludzi (*Aktywność ekonomiczna ludności Polski III kwartał 2017 roku, 2017*) (ryc. 11).

Ryc. 11. Pracujący (%) w rolnictwie ogółem i w rolnictwie indywidualnym

Źródło: Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa, 2018

Rozwój pozarolniczych miejsc pracy, dostępnych dla osób z rodzin posiadających indywidualne gospodarstwo rolne, będzie warunkował procesy dywersyfikacji ich aktywności zawodowej. Pewien wpływ na tempo dezagraryzacji zatrudnienia będą miały również zagraniczne migracje zarobkowe Polaków. Wpływ na postępującą dezagraryzację zatrudnienia w polskiej gospodarce mają również procesy starzenia się społeczeństwa, zwłaszcza osób z rodzin z użytkowaniem gospodarstwa rolnego (*Stanny i in., 2018*).

Transformacja w kierunku demokracji parlamentarnej pod koniec lat 80-tych doprowadziła do serii reform decentralizacyjnych. Ogólnie rzecz biorąc, reformy te w 1999 roku zredukowały liczbę województw i ustanowiły pośredni szczebel zarządzania pomiędzy szczeblem krajowym i lokalnym. Decentralizacja zwiększyła znaczenie województw w realizacji polityki rozwoju obszarów wiejskich, a gminy stały się ważnymi podmiotami w zakresie zaopatrzenia w usługi mieszkańców wsi oraz zapewniania podstawowej infrastruktury (*Pondel H., 2017*).

Pondel zauważa, że każde województwo w Polsce opracowuje strategię rozwoju, która przedstawia diagnozę sytuacji, kluczowe wyzwania i szanse dla regionu oraz wyznacza średnioterminowe priorytety rozwojowe. Samorządy lokalne pod wieloma względami stały się głównymi podmiotami rozwoju obszarów wiejskich. Jednak

w znacznej mierze są one odbiorcami tej polityki – zakres ich działania jest w znacznym stopniu kształtowany przez zasady, regulacje i ramy fiskalne określone przez rząd. Powiatowy i gminny szczebel samorządu terytorialnego zapewnia infrastrukturę i usługi dla mieszkańców, które wspierają lokalny rozwój gospodarczy oraz zapewniają odpowiednią jakość życia społeczności lokalnych (Pondel H., 2017).

Polskie rolnictwo, które jest ciągle w okresie dostosowywania się do nowego modelu zrównoważonej, wielofunkcyjnej i rynkowej produkcji w ramach Wspólnej Polityki Rolnej zapewnia dziś 98% samowystarczalność żywnościową kraju i dość dobre bezpieczeństwo żywnościowe obywateli (Stanny i in., 2018).

1.4. Obszary wiejskie i rolnictwo w rozwoju województwa lubelskiego

Województwo lubelskie znajduje się we wschodniej części Polski, zajmuje powierzchnię 25,1 tys. km² i jest trzecim, co do wielkości w kraju (mazowieckie 35 558; wielkopolskie 29 826). W stosunku do powierzchni ogółem całego kraju województwo lubelskie zajmuje 8,03% terytorium Polski. Od wschodu województwo graniczy z Białorusią (170 km) i Ukrainą (296 km), a granicę państwową wyznacza rzeka Bug, od południa z województwem podkarpackim (321 km), od zachodu z województwem mazowieckim i świętokrzyskim (33 km) wzdłuż rzeki Wisły (z wyjątkiem krótkich odcinków), a od północy z województwem mazowieckim (całość 372 km) i na krótkim 4 km odcinku z województwem podlaskim.

Struktura administracyjna województwa (ryc. 12) obejmuje: 20 powiatów, 4 miasta na prawach powiatu (Biała Podlaska, Chełm,

Podział administracyjny województwa lubelskiego w 2015 r.
(stan w dniu 31 XII)
Administrative division of lubelskie voivodship in 2015 (as of 31 XII)

Legend:

- Granica państwa
National border
- Granice gmin
Border of gminas
- Granice powiatów
Border of powiats
- Powiaty
Powiats
- Miasto na prawach powiatu
City with powiat status
- Stolica województwa
Capital of voivodship

Counties (Powiaty): łukowski, radzyński, parczewski, rycki, lubartowski, włodawski, puławski, łęczyński, opolski, Lublin (capital), świdnicki, Chelm, lubelski, chelmski, krasnostawski, hrubieszowski, kraśnicki, zamojski, Zamość, janowski, biłgorajski, tomaszowski.

Surrounding Voivodships: PODLASKIE, PODLASKIE VOIVODSHIP, MAZOWIECKIE, MAZOWIECKIE VOIVODSHIP, ŚWIĘTOKRZYSKIE, ŚWIĘTOKRZYSKIE VOIVODSHIP, PODKARPACKIE, PODKARPACKIE VOIVODSHIP.

Neighboring Countries: BIAŁORUŚ, BELARUS, UKRAJINA, UKRAINE.

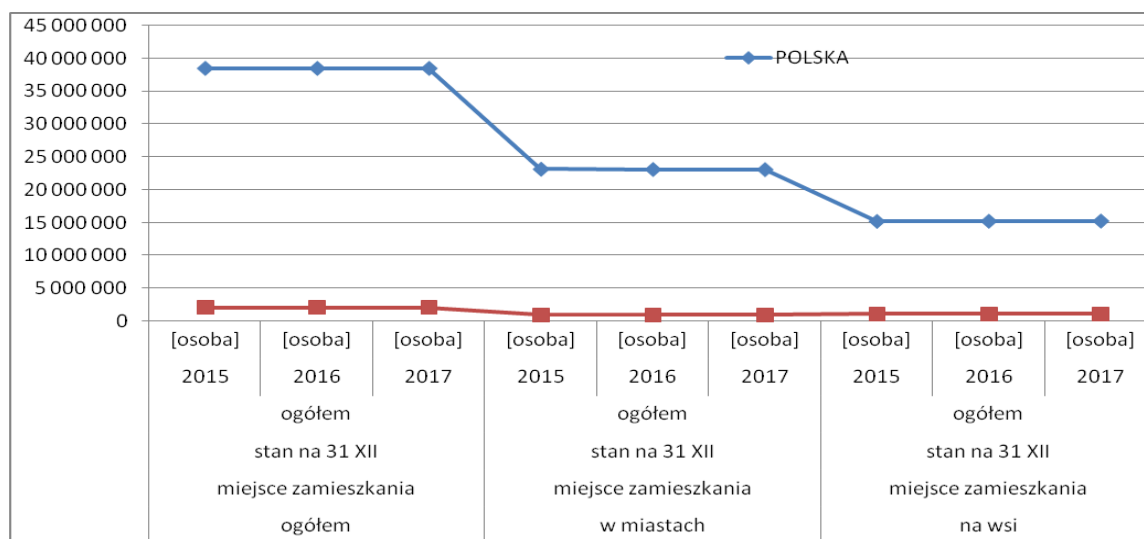
Area: powierzchnia area, 25122 km²

Ryc. 12. Podział administracyjny województwa lubelskiego w 2015 r.

Źródło: „Województwo lubelskie w liczbach” Urząd Statystyczny w Lublinie, 2016 r.

Od 2015 r. w województwie zwiększyła się liczba miast o 5 i w związku z tym pomniejszyła się powierzchnia obszarów wiejskich o 4013,83 ha. Według danych szacunkowych w końcu grudnia 2016 roku w województwie lubelskim mieszkało 2 133,3 tys. osób, co

stanowiło 5,6% ogółu ludności Polski. Pod względem liczby ludności województwo lubelskie zajmowało 8 miejsce w kraju, a biorąc pod uwagę udział mieszkańców miast w ogólnej liczbie ludności uplasowało się na 14 pozycji (*Województwo lubelskie w liczbach, 2016*).

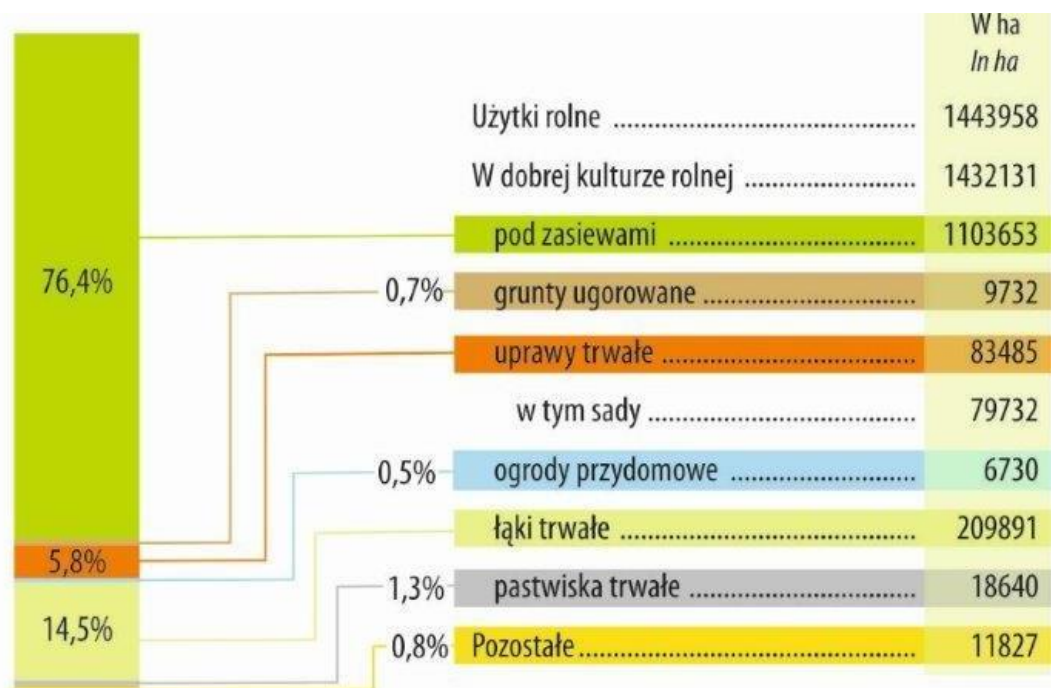
Rys. 13. Wskaźnik ludności miejskiej i wiejskiej w Polsce i w województwie lubelskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

W miastach odnotowano przyrost liczby mieszkańców o 1,4 tys. a na wsi ubytek o 7,8 tys. osób. Wynika to przede wszystkim z nadania praw miejskich miejscowościom: Lubycza Królewska (powiat tomaszowski), Siedliszcze (powiat chełmski) i Urzędów (powiat kraśnicki). Liczba ludności wiejskiej stale się zmniejsza, ale nadal ponad połowa ludności województwa mieszka na wsi (53,5%). Wynika to z rolniczego charakteru regionu. W rankingu województw zajmujemy 14 miejsce pod względem wskaźnika urbanizacji (ryc. 13).

Według kierunków wykorzystania powierzchni województwa (ryc. 14) największy obszar zajmują użytki rolne (17,5 tys. km²), które wg danych GUS, stanowią 70,9% powierzchni ogólnej województwa co daje pierwsze miejsce w kraju (średnia krajowa

51,6%). Grunty leśne, zadrzewione i zakrzewione zajmują powierzchnię 6,1 tys. km², (23,3 % powierzchni ogólnej), grunty pod wodami powierzchniowymi 0,18 tys. km² (0,8% powierzchni ogólnej), grunty zabudowane i zurbanizowane 0,96 tys. km² (3,9% powierzchni ogólnej), nieużytki 0,22 tys. km² (0,9 % powierzchni ogólnej) i grunty pozostałe 0,08 tys. km² (0,3% powierzchni ogólnej).

Ryc. 14. Powierzchnia użytków rolnych według rodzaju użytków w 2015 r.

Źródło: „Statystyczne Vademecum Samorządowca 2016”, Urząd Statystyczny w Lublinie

Województwo lubelskie wyróżnia się dużą powierzchnią i niewielką gęstością zaludnienia. Lubelszczyzna posiada bogate zasoby środowiska naturalnego. Podstawowym surowcem mineralnym są pokłady węgla kamiennego (Lubelskie Zagłębie Węglowe), zasoby skał węglanowych wykorzystywanych w przemyśle cementowym (Chełm i Rejowiec Fabryczny). Jest regionem rolniczym, słabo uprzemysłowionym. Niewielka liczba

zakładów przemysłowych, niski poziom emisji gazów i pyłów sprawiają, że jest to jeden z najczystszych obszarów kraju.

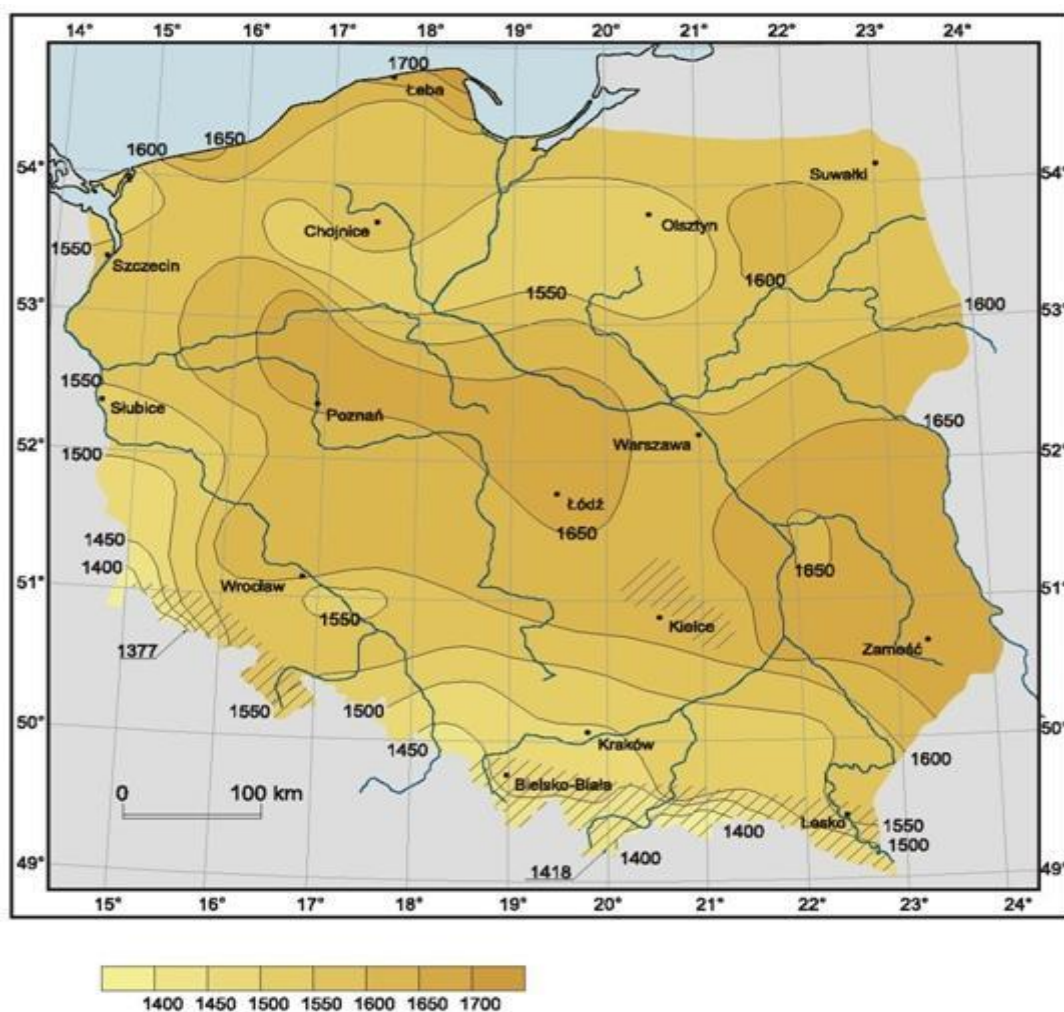
Powierzchnie o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionych zajmują powierzchnię 5,72 tys. km², co stanowi 22,7% powierzchni ogólnej województwa. Do tych obszarów należą: 2 parki narodowe (Poleski i Roztoczański), 87 rezerwatów przyrody, 17 parków krajobrazowych (Chełmski, Kazimierski, Kozłowiecki, Krasnobrodzki, Krzczonowski, Nadwieprzański, Lasy Janowskie, Podlaski Przełom Bugu, Pojezierze Łęczyńskie, Puszczy Solskiej, Poleski, Południoworoztoczański, Skierbieszowski, Sobiborski, Strzelecki, Szczebrzeszyński, Wrzeliwiecki), obszary chronionego krajobrazu (Kozi Bór, Kraśnicki, Nadbużański, Pawłowski), 7 stanowisk dokumentacyjnych, 7 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, 267 użytków ekologicznych, 1513 pomników przyrody (pojedyncze drzewa-1177, grupy drzew – 177, głązy narzutowe – 39, aleje przydrożne – 47, jaskinie – 5 i 68 innych obiektów) (<http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/>).

Walorem Lubelszczyzny są sprzyjające warunki klimatyczne i urodzajne gleby. Przeważają dobre i bardzo dobre gleby, należące w większości do I – IV klasy bonitacyjnej. Najżyźniejsze gleby występują w powiatach: hrubieszowskim, świdnickim, lubelskim i zamojskim, zaś najuboższe w powiatach: włodawskim, bialskim. W dziedzinie produkcji rolniczej i przetwórstwa województwo lubelskie jest jednym z liczących się producentów. Na efektywność lubelskiego rolnictwa negatywnie wpływa niekorzystna struktura obszarowa gospodarstw oraz nadmiar siły roboczej na wsi (*Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa, 2018*).

Województwo lubelskie dysponuje jednym z największych potencjałów energii słońca w kraju (ryc. 15), gdyż charakteryzuje się dużymi wartościami napromieniowania słonecznego oraz niskimi wartościami zachmurzenia. Tereny wschodnie regionu charakteryzują się największym potencjałem energii słonecznej,

gdzie średnia temperatura roczna waha się pomiędzy 7,9-8 °C (Włodawa).

Poziom produkcji energii elektrycznej z tego źródła jest jednak znikomy – głównie wykorzystywany do zasilania elementów infrastruktury drogowej. Sytuacja przedstawia się lepiej, jeśli chodzi o pozyskiwanie ciepła z wykorzystaniem kolektorów słonecznych.

Ryc. 15. Średnie roczne sumy usłonecznienia w godzinach

Źródło: <https://www.imgw.pl/>

W 2009 r. łączna powierzchnia zainstalowanych kolektorów słonecznych w regionie wynosiła około 20 tys. m². Pomimo licznych korzyści wynikających z rozwoju sektora energii odnawialnej, wykorzystanie potencjału województwa lubelskiego jest bardzo znikome. Wymaga znacznego wsparcia, w tym podjęcia działań

mających na celu przyciąganie do regionu nowoczesnych technologii produkcji energii, budowę systemu dostaw i dystrybucji energii, a także prowadzenie badań naukowych i wdrażanie nowych rozwiązań technologicznych (*Siecińska i in., 2017*).

Rolnictwo w Polsce w ostatnich latach charakteryzuje proces intensywnego rozwoju – wzrost koncentracji specjalizacji, efektywności i intensywności produkcji. Zróżnicowana dynamika zmian powoduje pogłębienie już istniejących regionalnych zróżnicowań produkcji roślinnej. Produkcja rolnicza w woj. lubelskim ukierunkowana jest zdecydowanie na profil roślinny. Przedstawione wyniki uzasadniają postawienie tezy o konieczności regionalizacji WPR, co może pozwolić na efektywne rozwiązanie problemów i kształtowanie rozwoju produkcji roślinnej (*Kołodziejczak, 2017*).

1.5. Kierunki rozwoju obszarów wiejskich – analiza porównawcza

Na Ukrainie obszary wiejskie są tradycyjnie związane z agrobiznesem, podczas gdy w Polsce charakteryzują się szeregiem zintegrowanych procesów, które wpływają na ich rozwój. W sektorze rolnym występują problemy, które mają niejednoznaczne konsekwencje zarówno dla rozwoju rolnictwa, jak i poziomu życia ludności wiejskiej. Brakuje wsparcia finansowego ze strony rządu w społeczeństwie i sektorach społecznych. Dysproporcja w strukturze zatrudnienia na wsi, ciągłe zmniejszanie zatrudnienia, nadmierna liczba przymusowo zatrudnionych w gospodarstwach prywatnych, degradacja kapitału ludzkiego, niski rozwój infrastruktury społecznej wsi, niedoskonała struktura sektorowa sektora produkcji wiejskiej negatywnie wpływają na poziom życia ludności wiejskiej (*Jarema L.W., 2013*).

Biorąc pod uwagę światowe trendy w zmniejszaniu znaczenia sektora rolnego, nie ma już wątpliwości, że koncepcja rozwoju obszarów wiejskich jest znacznie szersza niż koncepcja rozwoju agrarnego. Kwestia kształtowania społeczno-ekonomicznych przesłanek rozwoju obszarów wiejskich staje się szczególnie istotna, ponieważ wymaga od państwa i regionów nie tylko napięcia pracy organizacyjnej dla zapewnienia statusu społecznego, ale także ogromnych zasobów finansowych.

Analizując powyższy materiał, można wyciągnąć następujące wnioski:

- podział terytorialny w obu krajach jest bardzo różny, choć po reformie administracyjno-terytorialnej na Ukrainie będzie on zbliżony;
- ludność miejska na Ukrainie jest znacznie większa od ludności wiejskiej, która wynosi tylko 30%. Podobna sytuacja w Polsce, ludność wiejska wynosi 39,8%. Inną sytuację obserwuje się w ujęciu regionalnym. W regionie tarnopolskim ludność wiejska wynosi 44,5%, podczas gdy w województwie lubelskim stanowi 53,5%.
- oba województwa (tarnopolskie i lubelskie), zarówno na Ukrainie, jak i w Polsce, mają kierunek rolniczy i specjalizują się w produkcji roślinnej.

W Polsce ziemia od dawna jest towarem. Obecnie istnieją przepisy prawne (*ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego, Dz. U. 2003 nr 64 poz. 592 z późn. zm.*) regulujące zasady sprzedaży i ograniczające wolny rynek. Generalnie nie ma nadużyć, że ziemia zostanie nadmiernie skoncentrowana lub przejęta przez obcokrajowców. Polacy na zakup ziemi rolnej zaciągają pożyczki długoterminowe, ale symboliczne. Forma pozyskania gruntów poprzez zakup jest obecnie dominująca, a dzierżawa ma mniejsze znaczenie. Przeciwnieństwem jest sytuacja na Ukrainie. Moratorium na sprzedaż ziemi obowiązuje do 1 stycznia 2020 r. Chociaż w dyskusjach naukowych podawane są sugestie, że państwo musi wykupić zdeintegrowaną ziemię od chłopów.

Tak więc reforma administracyjno-terytorialna na Ukrainie powinna odbywać się w tych parametrach, które są najbardziej odpowiednie dla krajowych realiów społeczno-politycznych i społeczno-gospodarczych. Konieczne jest uwzględnienie i wdrożenie w praktyce krajowej najlepszych osiągnięć doświadczeń zagranicznych, w szczególności polskich. Ze względu na podobieństwo warunków mentalnych i społeczno-ekonomicznych w rozwoju obu krajów. Doświadczenie Polski jest w stanie dostarczyć niezbędnego krytycznego spojrzenia na proces reform na Ukrainie.

Możliwym punktem wyjścia dla rozwoju obszarów wiejskich na Ukrainie powinno być opracowanie standardów i poziomu klasyfikacji wsi i tworzenie, zgodnie z nimi regulacji finansowych. Z drugiej strony, korzystając z doświadczeń teoretycznych i empirycznych materiałów z krajów UE – zwłaszcza w krajach socjalistycznych Europy Środkowej i Wschodniej, przybliży politykę krajową rozwoju obszarów wiejskich ku europejskim normom i wymogom. A to odpowiada strategicznemu celowi polityki gospodarczej Ukrainy. Przykład Polski pokazuje duże znaczenie przeprowadzenia dzisiejszej reformy administracyjno-terytorialnej na najniższych poziomach lokalnych oraz gruntowne wzmocnienie roli i potencjału gospodarczego samorządu lokalnego na wsi.

Po analizie zidentyfikowano główne problemy związane z rozwojem obszarów wiejskich na Ukrainie:

1. Problemy demograficzne. Depopulacja na wsi rozpoczęła się w 1979 r., podczas gdy w miastach rozpoczęła się w 1992 r. Osadę wiejską reprezentuje 28,4 tys. osad wiejskich. W latach 1990-2014 liczba osad wiejskich zmniejszyła się o 422 jednostki. W tym samym czasie zwiększa się intensywność takich procesów. Jeżeli w latach 1990-2000 zniknęło średnio sześć osiedli, to w latach 2001-2014 – 18 osiedli (<http://www.ukrstat.gov.ua>).
2. Problemy społeczne. Ponad 23% wiejskich gospodarstw domowych zgłosiło brak wystarczających funduszy na opłacenie niezbędnych usług u lekarzy, leków i materiałów

medycznych, a 25% na leczenie szpitalne. Aż 32% gospodarstw domowych ma przestrzeń życiową poniżej normy sanitarnej.

3. Problemy gospodarcze:

- Brak miejsc pracy i wysokie bezrobocie;
- Niski poziom dywersyfikacji gospodarki wiejskiej (brak przedsiębiorstw przetwórczych);
- Niekorzystanie z możliwości rozwoju produkcji ekologicznej i energii alternatywnej na wsi (analizując doświadczenia Polski, tylko w powiecie lubelskim zainstalowano około 20 tys. m² kolektorów słonecznych).

ROZDZIAŁ 2.

Planowanie strategiczne rozwoju gospodarczego jednostek samorządu terytorialnego

2.1. Wybrane problemy zarządzania strategicznego na Ukrainie

Umowa stowarzyszeniowa w ramach krajowego planu jej wdrożenia otwiera drogę do uogólnienia strategicznego rozwoju Ukrainy i Unii Europejskiej. Ukraina synchronizuje swoje dokumenty strategiczne z priorytetami siedmioletniego programu UE (obecnie 2014-2020) i przyjmuje wytyczne dotyczące praktycznego wdrażania zasad i celów europejskiej polityki rozwoju sektorowego i przestrzennego, zawartych w aktualnej Strategii „Europa 2020”. Na poziomie krajowym podejścia te są zapisane w Strategii zrównoważonego rozwoju Ukraina 2020, która określa wektor przemian strukturalnych w gospodarce i sferze społecznej, a także w „Strategii rozwoju regionalnego na okres do 2020 r.”, która ustanawia podstawy zrównoważonego rozwoju terytoriów (ryc. 16). Spójne wdrażanie reform zgodnie z tymi strategiami powinno zapewnić przestrzeganie przez Ukrainę kryteriów Unii Europejskiej.

Strategia rozwoju na poziomie obwodu do 2020 roku jest projekcją państwowego i ogólnoeuropejskiego podejścia do określonego regionu. Określa ona początkowe pozycje obwodu, a także system priorytetów, które powinny uwzględniać rolę zapewnienia docelowego scenariusza rozwoju regionu.

Konkretne działania mające na celu osiągnięcie celów są wybierane na zasadzie konkursu i pogrupowane w programy w ramach „Planu wdrażania Strategii rozwoju regionu”, które zostały utworzone na lata 2015-2017 i 2018-2020 po przyjęciu Strategii na posiedzeniu rady regionalnej.

Ryc. 16. Struktura metodologiczna planowania strategicznego na Ukrainie

Źródło: Dekret Prezydenta Ukrainy «O strategii zrównoważonego rozwoju „Ukraina 2020”

Światowy kryzys w 2008 r. zmusił Unię Europejską do priorytetowego określenia celów rozwojowych i sposobów ich osiągnięcia, odzwierciedlonych w strategii "Europa 2020" przyjętej w 2010 r. Głównymi czynnikami konkurencyjności gospodarki UE i jej odporności na kryzysy globalne są rozwój rynku wewnętrznego, wzmocnienie współpracy między państwami członkowskimi i partnerstwem społecznym (tab. 2).

Na poziomie Komisji Europejskiej strategia „Europa 2020” jest określona jako przewodnik dla państw członkowskich UE i punkt odniesienia dla krajów kandydujących i sąsiadujących z UE. Zgodnie z priorytetami określonymi w strategii „Europa 2020” opracowano strategię „Ukraina 2020”. Strategia zrównoważonego rozwoju Ukrainy na okres do 2020 roku określa cele i wskaźniki ich realizacji, a także kierunki i priorytety rozwoju kraju. Celem reform jest osiągnięcie europejskich standardów życia i godnego miejsca dla Ukrainy na świecie. Strategia „Ukraina 2020” obejmuje 62 reformy. Spośród tych działań osiem reform i dwa programy zostały

określone jako priorytety. Istnieje 25 kluczowych wskaźników sukcesu rozwoju kraju.

Tab. 2. Kierunki działań i cele Strategii „Europa 2020”

Główne kierunki działalności państw europejskich				
Zatrudnienie	Badania i innowacje	Zmiana klimatu i energia	Edukacja	Zwalczanie ubóstwa
Główne czynniki wzmocnienia gospodarki				
Rozsądny wzrost: Rozwój gospodarczy oparty na wiedzy i innowacjach	Trwały wzrost: Stworzenie gospodarki opartej na odpowiednim wykorzystaniu zasobów, ekologii i konkurencji		Uwzględniony wzrost: Pomoc w podnoszeniu poziomu zatrudnienia ludności, osiągnięciu spójności społecznej i terytorialnej	
Kluczowe inicjatywy				
- “Unia innowacji” - “Ruch młodzieżowy” - “Plan rozwoju technologii cyfrowej w Europie”	- “Wskazane jest korzystanie z zasobów w Europie” - “Indywidualna polityka ukierunkowana na globalizację”		- “Plan rozwoju nowych umiejętności i zwiększenia liczby miejsc pracy” - “Europejska polityka przeciwdziałania ubóstwu”	
Kluczowe mierzalne cele				
• 75% populacji w wieku 20-64 lat musi być zatrudniona; • 3% PKB UE powinno zostać zainwestowane w badania i rozwój; • Cele klimatyczne / energetyczne 20/20/20 muszą zostać osiągnięte: - Wzrost udziału energii ze źródeł odnawialnych z 10,3% do 20% w ogólnej strukturze zużycia energii; - Zmniejszenie całkowitego zużycia energii o 20%; - Ograniczenie emisji dwutlenku węgla o 20%. • Odsetek studentów opuszczających szkołę nie powinien przekraczać 10%. Nie mniej niż 40% młodych ludzi powinno mieć wyższe wykształcenie; • Liczba osób zagrożonych spadkiem poniżej granicy ubóstwa powinna zostać zmniejszona o 20 milionów				

Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategia „Europa 2020”

Strategia „Ukraina 2020” określa cztery kluczowe kierunki rozwoju kraju:

- zrównoważony rozwój kraju – wdrożenie reform strukturalnych, które podniosą standard życia. Ukraina powinna stać się państwem z silną gospodarką i zaawansowanymi innowacjami;
- bezpieczeństwo państwa, biznesu i obywateli – zdolne państwo do ochrony swoich granic i zapewnienia pokoju nie tylko na własnym terytorium, ale także w regionie europejskim. Należy również zwrócić szczególną uwagę na bezpieczeństwo życia i zdrowia człowieka;
- odpowiedzialność i sprawiedliwość społeczna – zagwarantować, że każdy obywatel, niezależnie od rasy, koloru skóry, przekonań politycznych, religijnych i innych, płeć, pochodzenie etniczne lub społeczne, majątek, miejsce zamieszkania, języka lub innych cech, mają dostęp do wysokiej jakości edukacji, systemu opieki zdrowotnej i inne usługi w sektorze publicznym i prywatnym. Gromady terytorialne będą niezależnie zajmować się lokalnymi problemami, ich dobrobytem i rozwojem całego kraju;
- duma dla Ukrainy w Europie i na świecie – zapewnienie wzajemnego szacunku i tolerancji w społeczeństwie, duma z własnego państwa, jego historii, kultury, nauki, sportu. Ukraina powinna zająć godne miejsce wśród czołowych krajów świata, stworzyć godziwe warunki życia i pracy dla kształcenia własnych talentów, a także przyciągnąć najlepszych światowych specjalistów z różnych dziedzin (Dekret Prezydenta Ukrainy w sprawie Strategii Zrównoważonego Rozwoju "Ukraina 2020").

Należy zauważyć, że Strategia została przyjęta w najtrudniejszym okresie rozwoju kraju. Jest ważnym punktem odniesienia dla potencjalnych zmian na Ukrainie. Do całkowitej odnowy państwa potrzebne są pewne warunki i czynniki

przyczyniające się do wdrożenia tych zmian. W nowoczesnej polityce regionalnej państwa nie zwraca się wystarczającej uwagi na rozwój obszarów wiejskich, w rezultacie utrzymuje się i intensyfikuje różnorodność poszczególnych terytoriów, które są czynnikiem niestabilności społecznej i zagrażają bezpieczeństwu żywnościowemu kraju. Ukraina musi stosować zintegrowane podejście do rozwoju obszarów wiejskich. W tym celu konieczne jest opracowanie własnej długoterminowej polityki rozwoju obszarów wiejskich, biorąc pod uwagę doświadczenia krajów Unii Europejskiej i szczególne cechy regionów, a także orientacje wartościowe ludności.

Istnieje kilka modeli wsparcia państwa dla rozwoju obszarów wiejskich (Kolesnikov, 2014):

- pierwszy model – mechanizmy i narzędzia wsparcia państwa zawarte w aktach prawnych (Unia Europejska, Kanada, Turcja);
- drugi model – wdrażanie różnych programów wsparcia niezależnie od siebie (USA, Meksyk, Nowa Zelandia).

Polityka wspierania obszarów wiejskich w UE i USA polega na tym, że w UE kierunki rozwoju obszarów wiejskich są ustalane w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, podczas gdy w Stanach Zjednoczonych główne obszary wsparcia nie są prawnie przydzielone jako program rozwoju obszarów wiejskich (Kolesnikov, 2014).

Europejska polityka rozwoju obszarów wiejskich pomaga obszarom wiejskim w Unii Europejskiej w rozwiązywaniu wielu problemów gospodarczych, środowiskowych i społecznych. Kierunki rozwoju obszarów wiejskich są ustalane w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (Wspólna Polityka Rolna (WPR) (Rural development 2014-2020), wspierają istniejący system płatności bezpośrednich dla rolników i środki zarządzania rynkami rolnymi.

Europejska polityka rozwoju obszarów wiejskich jest finansowana z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju

Obszarów Wiejskich (EFRROW), który przeznaczył 99,6 mld EUR na lata 2014-2020. Na okres 2014-2020 w 28 państwach członkowskich UE opracowano 118 różnych programów rozwoju obszarów wiejskich, w tym 20 programów krajowych (tab. 3), a 8 państw członkowskich wybrało dwa lub więcej programów regionalnych (*Rural development programmes, European Commission*).

Tab. 3. Finansowanie programów rozwoju obszarów wiejskich w krajach Unii Europejskiej na lata 2014-2020

Nr	Państwa	Finansowanie programów*	Liczba programów**
1	Belgia	648	2
2	Bułgaria	2 367	1
3	Republika Czeska	2 306	1
4	Dania	919	1
5	Niemcy	9 446	15
6	Estonia	823	1
7	Irlandia	2 191	1
8	Grecja	4 718	1
9	Hiszpania	8 297	19
10	Francja	11 385	30
11	Paragwaj	2 026	1
12	Włochy	10 044	23
13	Cypr	132	1
14	Łotwa	1 076	1
15	Litwa	1 613	1
16	Luksemburg	101	1
17	Węgry	3 431	1
18	Malta	97	1
19	Holandia	765	1
20	Austria	3 938	1
21	Polska	8 698	1
22	Portugalia	4 058	3
23	Rumunia	8 128	1
24	Słowenia	838	1
25	Słowacja	1 560	1
26	Finlandia	2 380	2
27	Szwecja	1 764	1
28	Wielka Brytania	5 200	4
Razem	Unia Europejska	99 586	118

Źródło: *http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/country-files/common/funding-per-ms_en.pdf

**http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/country-files/common/number-of-rdp-per-country_en.pdf

Polityka rozwoju obszarów wiejskich obejmuje trzy główne obszary: wsparcie producentów rolnych, ochronę środowiska, wsparcie zintegrowanych projektów rozwoju infrastruktury wiejskiej. Około 5% wszystkich środków przeznacza się na projekty rozwoju infrastruktury wiejskiej. Każde państwo członkowskie Unii Europejskiej opracowało swoje programy rozwoju obszarów wiejskich zgodnie z potrzebami. Fundusze strukturalne i inwestycyjne na wsparcie państwa na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w krajach UE obejmują (*Prokopchuk, Usyuk, 2016*):

- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego;
- Europejski Fundusz Społeczny;
- Fundusz konsolidacji;
- Europejski fundusz rolny na rzecz rozwoju obszarów wiejskich;
- Europejski Fundusz Morski i Rybacki.

Obecna sytuacja na Ukrainie wymaga nowego podejścia do reform i kształtowania polityki. Ministerstwo Polityki Agrarnej i Żywności Ukrainy opracowało Zintegrowaną Strategię Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich na lata 2015-2020, Aby zaspokoić rzeczywiste potrzeby branży powstała ona w wyniku kompleksowego procesu konsultacji z zainteresowanymi stronami, w tym przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego, biznesu i międzynarodowych darczyńców.

Strategia określa plan rozwoju dla sektora rolnego Ukrainy i obszarów wiejskich na lata 2015-2020. Jest on zbudowany na istniejących dokumentach strategicznych, w tym Strategii zrównoważonego rozwoju „Ukraina – 2020” oraz na umowie koalicyjnej z 2014 roku. Dokument określa długoterminową koncepcję rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Stanowi podstawę do stabilnego, przewidywalnego i przejrzystego systemu prawnego, mającego na celu poprawę warunków prowadzenia działalności gospodarczej, opozycji korupcji i stymulowanie inwestycji na rzecz modernizacji sektora rolnego. Także daje

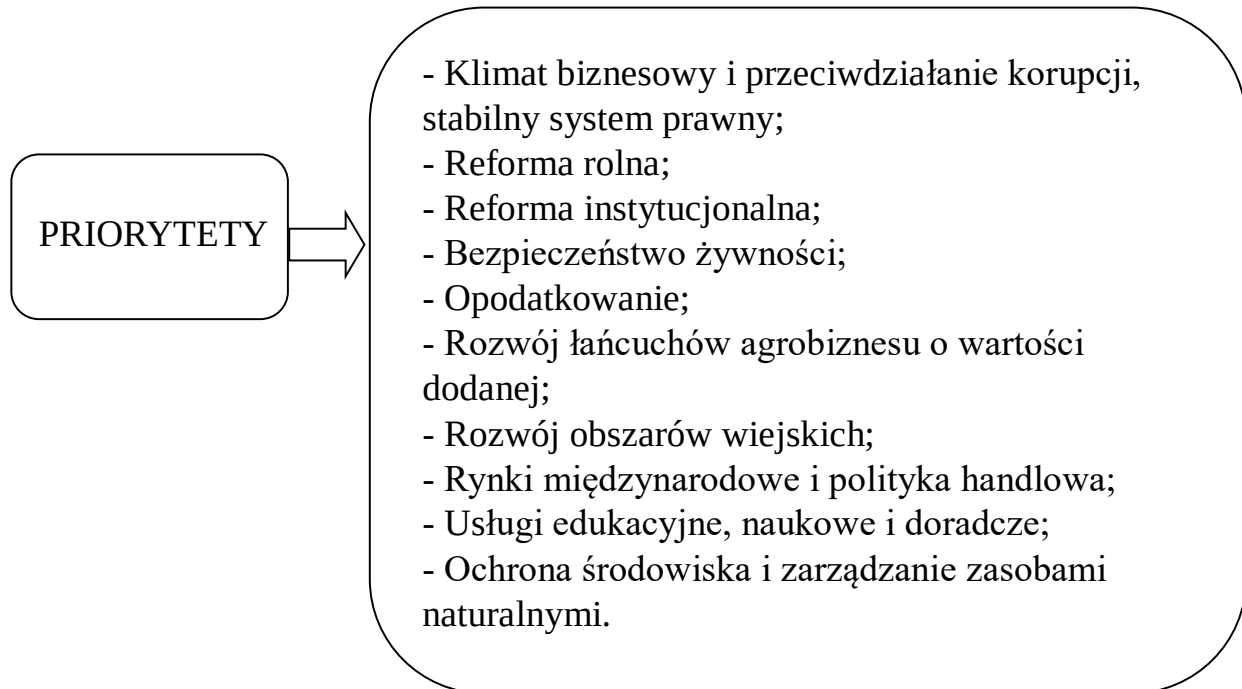
podstawę reformy instytucjonalnej niezbędnej do skutecznej kontroli i wdrażania.

Strategia oferuje zrównoważone podejście do zwiększania konkurencyjności sektora rolnego i zwiększenia eksportu przy jednoczesnym dążeniu do równomiernego podziału istniejących korzyści, w szczególności poprzez promowanie rozwoju obszarów wiejskich i poprawę jakości życia w najbiedniejszych regionach oraz ochronę zasobów naturalnych i środowiska.

Strategia jest wynikiem bezprecedensowej zbiorowej pracy. Identyfikacja i priorytetyzacja potrzeb ukraińskiego sektora rolnego i obszarów wiejskich wymagała zaangażowania ministerstw rządowych i innych, przedstawicieli głównych donatorów, w tym Unii Europejskiej i jej państw członkowskich Agencji Rozwoju Międzynarodowego USAID, Banku Światowego/International Finance Corporation, Wyżywienia i Rolnictwa Organizacja Narodów Zjednoczonych, Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju, Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, Europejskiego Banku Inwestycyjnego i krajów, będące donatorami (Kanada, Szwajcaria itp.), a także intensywne konsultacje z biznesem, organizacjami pozarządowymi, instytucjami badawczymi i społeczeństwem jako całością. Konsultacje były prowadzone przez cały okres rozwoju Strategii (*Zintegrowana strategia i plan działania na rzecz rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich na Ukrainie na lata 2015-2020*).

Strategia obejmuje szeroki i wyczerpujący wykaz zagadnień dotyczących całego sektora rolnego, w tym administracji gruntami, badań i edukacji w rolnictwie, dostępu do zasobów finansowych, mechanizmów wsparcia państwa, bezpieczeństwa żywności, ochrony środowiska itp. Głównym celem strategii jest zwiększenie konkurencyjności rolnictwa i promowanie rozwoju obszarów wiejskich w sposób zrównoważony, zgodnie z normami UE i standardami międzynarodowymi. Strategia obejmuje 10 kluczowych

priorytetów, które zapewniają kompleksową, bezstronną, realistyczną koncepcję rozwoju i ogólne zasady reformy (ryc. 17).

Ryc. 17. Główne priorytety Zintegrowanej Strategii Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich na lata 2015-2020

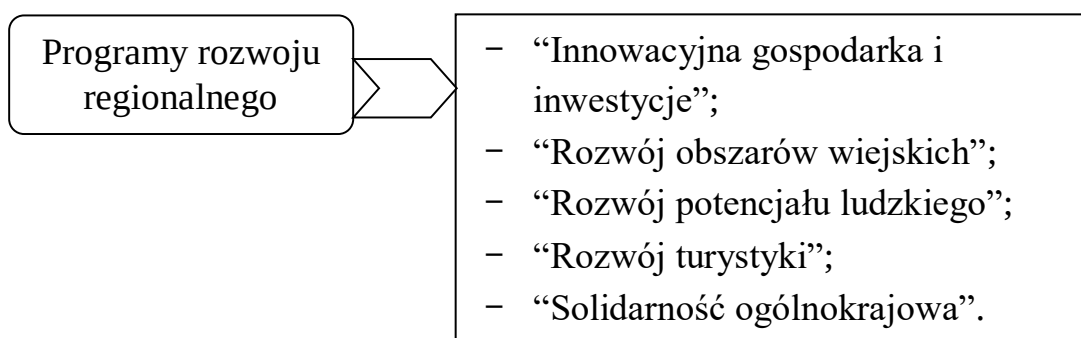
Źródło: <http://minagro.gov.ua/node/16025>

Artykuł 403 Układu o stowarzyszeniu między Ukrainą a UE przewiduje, że Ukraina i UE współpracują ze sobą w celu promowania rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, w tym poprzez konwergencję polityk i prawodawstwa. Obejmuje to proces harmonizacji z odpowiednimi przepisami UE i normami regulacyjnymi, między innymi tymi określonymi w załączniku XXXVIII do Układu o stowarzyszeniu między Ukrainą a UE.

Obecnie głównym przewodnikiem dla wdrażania jest plan działania zatwierdzony przez Gabinet Ministrów Ukrainy z dnia 17 września 2014 № 847-P, z których realizacja powinna zapewnić większą konkurencyjność krajowych produktów na rynku UE i na innych rynkach międzynarodowych, w przypadku uznania norm UE. Dlatego realizacja Układu o stowarzyszeniu między Ukrainą i UE

leży w proste nie spełniają zobowiązań wobec UE i podboju rynku europejskim, ale również wykonywanie innych zobowiązań międzynarodowych Ukrainy we wdrażaniu standardów jakości i bezpieczeństwa żywności, a zatem, zwiększenie potencjału eksportowego ukraińskich producentów na innych, ekonomicznie interesujących rynkach, w szczególności na rynkach azjatyckich, Unii Celnej itp.

Aby wdrożyć strategię rozwoju regionalnego do 2020 r., wraz z UE, w celu stymulowania rozwoju terytoriów, opracowano programy rozwoju regionalnego, którego zakres problemowy przedstawiono na rycinie 18.

Ryc. 18. Lista Programów rozwoju regionalnego na rzecz wdrażania Strategii rozwoju regionalnego

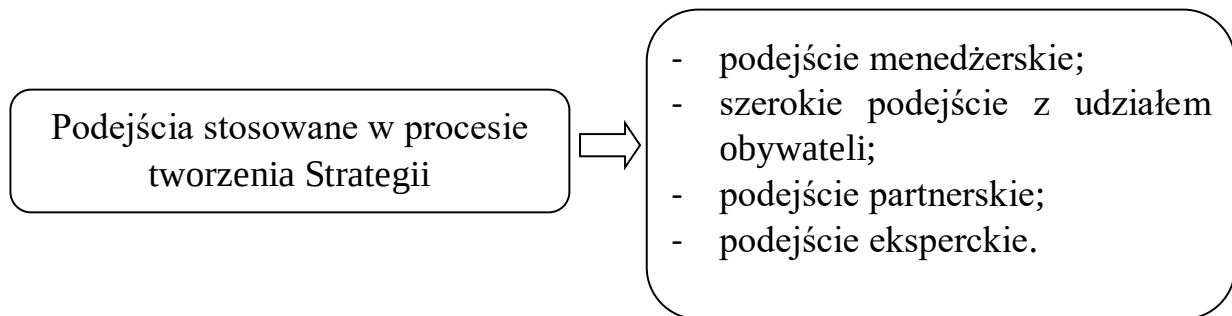
Źródło: <https://www.kmu.gov.ua>

Aby zapewnić jakościowy proces wdrażania Strategii, niezbędne jest niezależne monitorowanie wdrażania środków regularnie przeprowadzane w kontekście priorytetów strategicznych.

Dziś strategiczne podejście do państwowej regulacji rozwoju regionalnego na Ukrainie dopiero zaczyna być stosowane w praktyce, dlatego istnieje wiele nierozwiązanych zagadnień teoretycznych i metodologicznych, prawnych i organizacyjnych, praktyczne problemy z wdrażaniem opracowanych technologii i

metod, opracowywanie nowych, które byłyby adekwatne do realiów dnia.

W dzisiejszej praktyce planowania strategicznego na świecie istnieją podejścia przedstawione na rycinie 19.

Ryc. 19. Podejścia stosowane w procesie strategicznego planowania rozwoju gromady

Źródło: Stanasyuk N.S., 2009

Podejście zarządcze najlepiej znane ukraińskim planistom, gdzie planowanie jest przeprowadzane przez specjalistów administracji, a ostateczny plan jest przedkładany do zatwierdzenia przez uprawniony organ. Istotną wadą takiego podejścia jest jego «side-by-side», a zatem niewielka waga polityczna (*Stanasyuk, 2009*).

Podejście eksperckie wymaga zaangażowania zewnętrznych specjalistów. Tacy specjaliści mogą bardziej obiektywnie ocenić aktualny stan gromady, profesjonalnie wykonać część opisową, analizę ekonomiczną, zaprojektować plan działania itp. (*Stanasyuk, 2009*).

Podejście partnerskie, w przeciwieństwie do dwóch pierwszych, zakłada równy udział w grupie roboczej przedstawicieli wszystkich trzech sektorów gromady: władz lokalnych, środowisk biznesowych i społeczeństwa bezpośrednio, a więc częściowo uwzględniając ich interesy w ogólnej strategii miasta (*Stanasyuk, 2009*).

Publiczne podejście umożliwia społeczności stworzenie odpowiedniej komisji do pisania strategicznego planu rozwoju, opracowania planu strategicznego i zapewnienia jego realizacji. Aby zapewnić udział szerokich kręgów ludzi, narzędzia takie są wykorzystywane przez narzędzia publicznego zaangażowania, a mianowicie: socjologiczne badania opinii publicznej; publiczne zgromadzenie w miejscu pracy i miejscu zamieszkania; otwarte posiedzenia komitetu planowania; tworzenie grup doradczych społeczeństwa itp. (Stanasyuk, 2009).

Jednak do 1990 r. ukraińskie miasta miały długoterminowe plany rozwoju oparte na wskaźnikach zmian demograficznych, rozwoju infrastruktury, rozwoju budownictwa, produkcji towarowej itp. Plan został uformowany jako «sztywny projekt», gdy ignorowano podstawową zasadę planowania strategicznego - zdolność adaptacji planów (Stanasyuk, 2009).

Główne zalety planów strategicznych w porównaniu z innymi rodzajami planów to:

- *po pierwsze*, strategiczny plan rozwoju miasta stworzonego przez gromadę w oparciu o ich interesy i priorytety są bardziej stabilne niż sporządzony odpowiedni lokalnej władzy wykonawczej, ponieważ mniej zależne od zespołów zarządzania zmianą.
- *po drugie*, plan jest dokumentem organizacyjnym, który pozwala na wykorzystanie istniejących zasobów finansowych i inne zasoby miasta są celowo (z jasno określonym celem), to jest bardziej wydajnie.
- *po trzecie*, plan strategiczny jest spójnym planem partnerstwa trzech sektorów gromady – władz miejskich, struktur biznesowych i organizacji publicznych; przewidziano w strategicznych działach programu są prowadzone nie tylko przez władze miasta i jego fundusze, ale także innych sektorów gromady.

- po czwarte, ustanowiony strategiczny plan rozwoju zapewnia gromadzie lepszy dostęp do zasobów kredytowych lub dotacji dostarczanych przez różne organizacje darczyńców. Doświadczenie pokazuje, że banki i darczyńcy finansowi biorą pod uwagę biznes-plany miast lub ich wnioski o dotacje tylko wtedy, gdy istnieją strategiczne plany rozwoju miasta, z których jasno wynika, że cel, na który miasto potrzebuje środków, jest przewidziany w strategicznym planie rozwoju miasta, i dlatego wspierany przez gromadę.

Na Ukrainie, podobnie jak w innych krajach, strategiczne podejście do planowania zrównoważonego rozwoju terytorialnego jest aktywnie rozwijane i wdrażane. Wynika to z zalet tej metody dla wszystkich głównych graczy w tym procesie. Obecnie funkcje wdrażane w trakcie procesu planowania ulegają zasadniczym zmianom, zmienia się rola planowania w systemie samorządów lokalnych. W coraz większym stopniu staje się ona instrumentem poprawy konkurencyjności terytoriów i regionów, środkiem do gromadzenia różnych przedmiotów rozwoju terytorialnego wokół nowych wartości i priorytetów długoterminowych. Te działania planistyczne rewitalizacji, z jednej strony, nie jest logicznym krokiem w rozwoju regionów i niektórych terytoriów, z drugiej - próbuje regiony, aby znaleźć odpowiednie narzędzia, które pomogą sprostać wyzwaniom współczesnego zglobalizowanego świata, w którym znacznie przyspieszone wiele zmian, w tym politycznych, ekonomicznych, społeczny, technologiczny, środowiskowy (Bryl, 2018).

Od początku reformy samorządu terytorialnego i terytorialnej organizacji władz samorząd lokalny otrzymał uprawnienia, zasoby własne i dodatkowe zasoby zewnętrzne. Jednostki samorządu terytorialnego są również odpowiedzialne przed mieszkańcami swoich społeczności, przede wszystkim za stworzenie wygodnego i bezpiecznego środowiska życia, zapewniając równy dostęp do

wysokiej jakości usług. Aby to zrobić, konieczne jest wdrożenie racjonalnego planowania strategicznego i zastosowanie go na terytorium ZTG, to znaczy do równoległego planowania przestrzeni nowo utworzonej gromady (Bryl, 2018).

We współczesnym znaczeniu pojęcie „*strategia*” składa się z następujących elementów: połączenia zaplanowanych działań i reakcji na nieprzewidywalne sytuacje, koncepcje sukcesu, zobowiązania do działania zgodnie z planem, zintegrowany rozwój, zestaw celów i środków ich osiągnięcia, kierunek rozwoju przez określony czas (Buryk, 2014). W związku z tym strategia rozwoju społeczności terytorialnej musi mieć jasno określony cel i cele rozwoju, a także środki niezbędne do osiągnięcia tych celów. Na Ukrainie, strategiczne planowanie ZTG regulowane przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Budownictwa i Mieszkalnictwa i Usług Komunalnych Ukrainy numeru 30.03.2016 75 „W sprawie zatwierdzenia wytycznych dotyczących tworzenia i realizacji prognozowanych i programowych dokumentów rozwoju społeczno-gospodarczego jednolitego gromady lokalnej”.

Strategie są długoterminowymi planami rozwoju, które są zwykle opracowywane przez 7-10 lat, z dobrze zdefiniowaną wizją, misją, priorytetami społeczności. Strategia jest jednak wdrażana poprzez roczne plany i programy rozwojowe, konkretne projekty, na które są przydzielane lub przyciągane fundusze. Stopniowa, etapowa realizacja takich projektów lub programów zbliża społeczność do jej strategicznych celów. Dlatego też Strategia nie zależy od zmian politycznych czy zmian w lokalnym zarządzaniu. Proces planowania strategicznego jest długofalowym procesem twórczym z określonym algorytmem działania, który ma rozwiązać problem zapewnienia zrównoważonego rozwoju gromady terytorialnej (Krawczenko, 2017).

2.2. Analiza strategii rozwoju lokalnego w obwodzie tarnopolskim

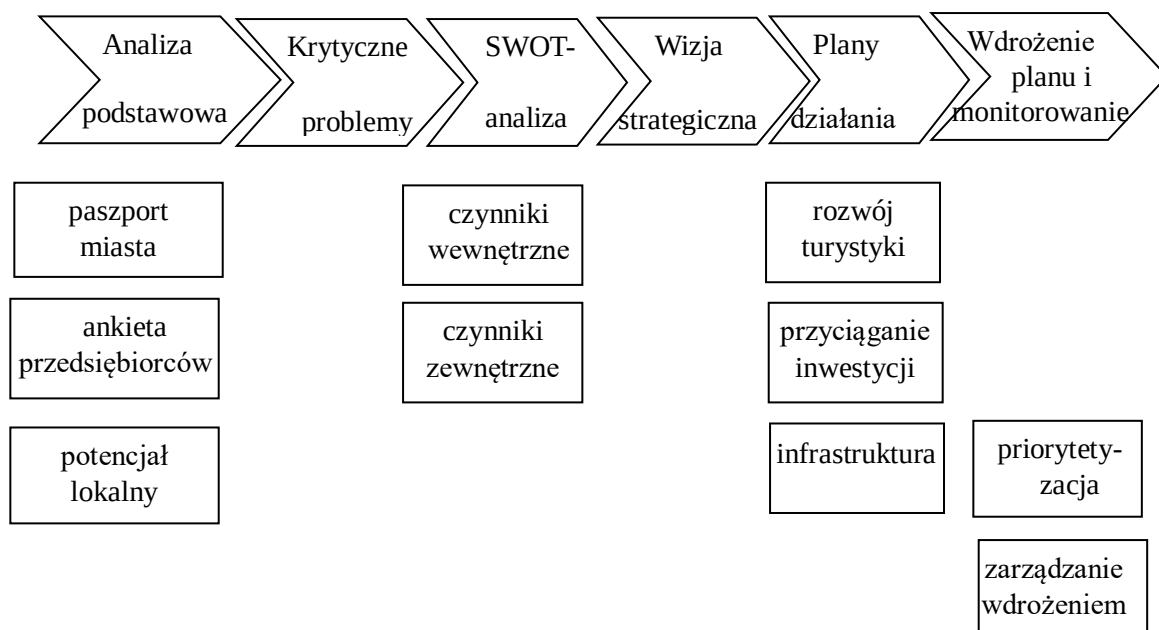
Zgodnie ze światową praktyką region ubiegający się o status nowoczesnego centrum gospodarczego, naukowego, edukacyjnego i kulturalnego musi mieć jasną, naukowo uzasadnioną strategię jego rozwoju. Tylko w takich warunkach można zrealizować mapę drogową stabilnego, konsekwentnego, a jednocześnie innowacyjnego rozwoju terytorium, stworzyć skuteczny model adopcji, biorąc pod uwagę cele strategiczne, bieżące decyzje zarządcze, dostosowując infrastrukturę regionu do wymogów gospodarki rynkowej. Planowanie strategiczne to metoda konstruowania działań w taki sposób, aby osiągnąć wyznaczone cele (*Polesya, Gavura, 2013*).

Strategia rozwoju Ternopil obwodu do 2020 roku opracowana została zgodnie z prawem Ukrainy i dokumentami:

- Ustawa Ukrainy „O lokalnej administracji państwowej”;
- Ustawa Ukrainy „Samorząd lokalny w Ukrainie”;
- Ustawa Ukrainy „Na stymulowaniu rozwoju regionalnego”;
- Ustawa Ukrainy „Na polityki regionalnej państwa”;
- Strategią Rozwoju Regionalnego Państwowej Ukrainy do 2020, zatwierdzony przez Gabinet Ministrów Ukrainy z 06 sierpnia 2014 r. Nr 385;
- Procedurą opracowywania, monitorowania i oceny wdrażania strategii rozwoju regionalnego, zatwierdzona decyzją Gabinetu Ministrów Ukrainy z dnia 16 listopada 2011 r., Nr 1186.

Potrzeba opracowania nowej strategii rozwoju regionu tarnopolskiego na okres do 2020 r. spowodowane następującymi zmianami w prawodawstwie:

- zakończenia okresu realizacji Strategii rozwoju obwodu tarnopolskiego na okres do 2015 r., zatwierdzonej decyzją Rady Obwodu Tarnopolskiego z dnia 27 maja 2008 r. Nr 280;
- zmiany warunków zewnętrznych i wewnętrznych, w których rozwija się region i kraj;
- zmiany podejścia do zarządzania rozwojem regionalnym, w którym zwiększa się rolę regionów w ich własnym planowaniu strategicznym i własnym rozwoju w oparciu o efektywne wykorzystanie zasobów, wzmocnienie spójności terytorialnej i rozwój kapitału ludzkiego;
- z celowością przygotowania nowego dokumentu strategicznego opracowanego zgodnie z normami europejskimi i na okres zsynchronizowany z okresem Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego Ukrainy na okres do 2020 r.;
- konieczności określenia kierunków rozwoju społeczności terytorialnych regionu, z uwzględnieniem reformy decentralizacji systemu administracji państwowej.

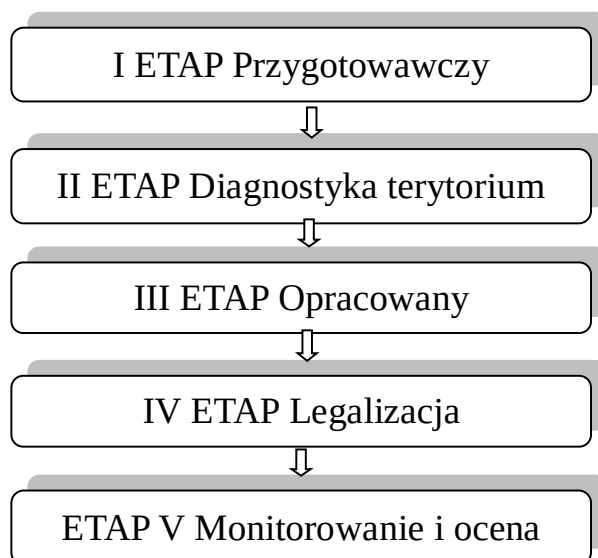

**Ryc. 20. Plan opracowania strategicznego planu
w obwodzie tarnopolskim**

Źródło: opracowanie własne

Przy całej różnorodności modeli i metod planowanie strategiczne w obwodzie tarnopolskim składa się z trzech dużych bloków związanych z każdym cyklem projektu: analiza – planowanie – implementacja, w razie potrzeby, zawsze zapewnia możliwość iteracji, czyli powtarzania w kółko, ale na jakościowo nowym poziomie. Jednocześnie wszystkie trzy komponenty nie są od siebie oddzielone, ale są mocno splecione.

Uniwersalny algorytm który jest używany podczas opracowywania strategii rozwoju w obwodzie tarnopolskim składa się z pięciu etapów (ryc. 21).

Ryc. 21. Etapy rozwoju strategii w obwodzie tarnopolskim

Źródło: opracowanie własne

Ważne jest angażowanie różnych podmiotów lokalnego rozwoju w proces planowania strategicznego. Takie podejście organizuje wspólnotę terytorialną. W procesie wspólnej dyskusji nad wspólnymi problemami i pracy nad znalezieniem sposobów ich rozwiązania, ludzie i organizacje zaczynają się lepiej rozumieć. Istnieje możliwość porównania i pogodzenia ich interesów z interesami innych grup i społeczności terytorialnej jako całości. Dzięki konsolidacji aktywnej części gromady terytorialnej opartej na

świadomości wspólnych interesów ludzie mają nowe interesy i możliwości.

Najwyższy poziom zaangażowania obywateli w opracowywanie i wdrażanie Strategii to bezpośrednie zaangażowanie mieszkańców ZTG w realizację określonych celów Strategii. W tym okresie przedstawiciele społeczności nie tylko uczestniczą w dyskusji nad dokumentem, ale stają się bezpośrednimi uczestnikami procesu. Najważniejszym aspektem tworzenia i rozwoju Zjednoczonej terytorialnej gromady jest tworzenie jej przyszłości z równym dostępem do usług, wysoką jakością życia oraz wygodnymi i bezpiecznymi warunkami życia. Dlatego w ostatnim czasie coraz częściej dyskutuje się o konieczności planowania strategicznego na szczeblu gromady (*Berdanova, Vakulenko, 2012*).

Zrównoważony rozwój terytoriów zapewnia połączenie ekologicznych, ekonomicznych i społecznych elementów rozwoju. W takich warunkach możliwe jest stworzenie wygodnego środowiska, poprawa jakości życia ludności wiejskiej. Na przykładzie trzech strategii ZTG regionu tarnopolskiego zostaną przeanalizowane elementy zapewniające zrównoważony rozwój:

Ekologiczna równowaga. Jest to nie tylko dbałość i ochrona środowiska, ale także wypełnianie zadań, które w pierwszej kolejności będą miały pozytywny wpływ na środowisko w przyszłości. Na przykład, strategia rozwoju Szumskiej ZTG (obwód tarnopolski) przewiduje szereg działań, które bezpośrednio wpływają na równowagę środowiskową zjednoczonej wspólnoty, a mianowicie:

- wdrożenie skutecznego systemu gospodarki odpadami domowymi;
- organizacja stref zielonych i terenów rekreacyjnych.

W rezultacie mieszkańcy ZTG otrzymają właściwy stan sanitarny z osadnictwa, zmniejszając liczbę naturalnych wysypisk

śmieci i tradycję selektywnej zbiórki śmieci; dobrze utrzymane terytoria i przyjemny stan estetyczny osiedli, które pozytywnie wpłyną na poziom satysfakcji z życia gromady.

Zrównoważony rozwój gospodarczy, który jest jednym z ważnych składników i określa postęp gospodarczy rozwoju gromady. Osiągnięcie stabilności gospodarczej jest kształtowane przez czynniki wpływające na tworzenie miejsc pracy, a tym samym zapobiegając odpływowi ludności z nowo utworzonej gromady. Na przykład, aby osiągnąć ekonomiczną równowagę, strategia Velikogajowskiej ZTG (obwód tarnopolski) przewiduje:

- rozwój spółdzielni usług rolniczych i przemysłu przetwórczego;
- ustanowienie partnerstwa publiczno-prywatnego; optymalizacja podatków lokalnych;
- zapewnienie właściwej rejestracji dokumentów dotyczących gruntów i nieruchomości, które są przedmiotem sprzedaży na zasadach konkurencyjnych itp.

Zrównoważony rozwój społeczny oznacza właściwą opiekę medyczną, bezpieczne i zdrowe warunki mieszkaniowe, wysokiej jakości edukację dla wszystkich członków gromady; wsparcie bezpieczeństwa publicznego oraz prawa i porządku; wzmacnianie ducha wspólnoty, jej spójności, generowanie poczucia przynależności do określonego terytorium, to znaczy rozwoju lokalnej tożsamości; promocja ekspresji twórczej, zachowanie tradycji itp. W Mikulinieckiej ZTG (obwód tarnopolski), w zatwierdzonej strategii rozwoju:

- tworzyć ośrodki rekreacyjne i rozwój młodzieży (święto Mikulinieckiego zamku);
- wybudować nowoczesny stadion sportowy w oparciu o wspieranie szkoły w miejscowości Mikulińce;

- tworzenie gier dla dzieci, sportu i siłowni w społecznościach gromady;
- rekonstrukcja centralnych placów, placów i miejsc rozrywki we wsiach gminy.

Działania te, zaplanowane w strategii Mikulinieckiej ZTG, zapewnią stałe kanały komunikacji i komunikacji między władzami a społecznością, rozwiną i poprawią istniejącą sferę usług.

2.3. Wybrane problemy zarządzania strategicznego w Polsce

Komisja Europejska w ramach strategii „Europa 2020” podkreśla istotną rolę badań i innowacyjności w przygotowaniach Unii Europejskiej do wyzwań w przyszłości. Długookresowy program wzrostu społeczno-gospodarczego Unii Europejskiej zakłada trzy priorytety:

- zrównoważony rozwój;
- inteligentny wzrost;
- włączenie społeczne.

Te trzy priorytety stanowią fundament działań podejmowanych w przyszłości, a rolnictwo i obszary wiejskie mają odegrać istotną rolę w realizacji tych priorytetów. W ramach kierunków rozwoju Wspólnej Polityki Rolnej uwagę zwraca duży nacisk położony na budowanie konkurencyjności i innowacyjności rolnictwa i obszarów wiejskich. W ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unia Europejska dąży do osiągnięcia trzech celów. Są to (*Wnioski legislacyjne...*, 2013, s. 1):

- osiągnięcie trwałej i zrównoważonej produkcji żywności poprzez dopłaty na rzecz dochodów gospodarstw rolnych i

wzmocnienie pozycji rolników w całym łańcuchu dostaw żywności;

- zarządzanie zasobami naturalnymi w sposób zrównoważony poprzez wspieranie działań gwarantujących dostawy dóbr publicznych w obszarze środowiska oraz działań na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatu;
- zrównoważony rozwój terytorialny dzięki wspieraniu zatrudnienia i rozwijaniu działalności gospodarczej na obszarach wiejskich, poprawie innowacji i transferu wiedzy, polepszeniu warunków dla małych przedsiębiorstw oraz dalszemu promowaniu lokalnych rynków.

Realizacja tych celów wymaga tworzenia, rozpowszechniania i stosowania w praktyce nowej wiedzy, nowych technologii, nowych produktów i nowych sposobów organizacji, uczenia się i współpracy. Istotne jest zapewnienie, aby działania badawcze odpowiadały ogólnym potrzebom, a stworzone rozwiązania były stosowane przez rolników. Na szczęblu Unii Europejskiej podjęto działania mające zbliżyć do siebie naukę i praktykę. Celem jest stworzenie polityki badań naukowych bardziej ukierunkowanej na potrzeby oraz polityki rolnej opartej na faktycznych danych. Aby wspierać ten cel, stworzono Europejskie Partnerstwo Innowacyjne na Rzecz Wydajnego i Zrównoważonego Rolnictwa (EIP-AGRI) (Krakowiak-Bal, 2018).

W ramach partnerstwa podejmowane są zadania na rzecz szerszego zastosowania w praktyce wyników badań i innowacyjnych rozwiązań. Opracowywany jest program badań naukowych, który w większym stopniu uwzględni potrzeby rolników i leśników. Celem Europejskiego Partnerstwa Innowacyjnego jest promowanie konkurencyjnego i zrównoważonego rolnictwa, które osiąga więcej przy mniejszych nakładach i funkcjonuje w harmonii ze środowiskiem naturalnym (www.cdr.gov.pl).

Partnerstwo powinno przyczynić się do budowania konkurencyjnego sektora produkcji podstawowej, zapewniającego

dostępność żywności w skali globalnej, zróżnicowane wyroby, długoterminowe dostawy różnych surowców do wytwarzania żywności i innych produktów oraz lepszy rozkład wartości dodanej w ramach łańcucha dostaw żywności. Aby stawić czoła przyszłym wyzwaniom w rolnictwie, rolnicy, leśnicy oraz przemysł spożywczy muszą zdobywać nową wiedzę, którą można stosować w praktyce (*Sieć na rzecz innowacji...*, 2015, s. 6).

Po przystąpieniu do UE Grecji w 1981 r. oraz Portugalii i Hiszpanii w 1986 r. różnice regionalne w ówczesnej Wspólnocie Europejskiej, złożonej z 12 państw członkowskich, znacznie się pogłębiły. Rok 1988 stanowił początek polityki spójności UE:

- w marcu Rada Europejska postanowiła znacznie zwiększyć budżet przeznaczony na tę politykę;
- w czerwcu Rada przyjęła pierwsze rozporządzenie włączające fundusze strukturalne w ramy polityki spójności.

Ta przełomowa reforma wprowadziła podstawowe zasady:

- skupienie się na najbiedniejszych i najbardziej zacofanych regionach;
- wieloletnie programowanie;
- strategiczne ukierunkowanie inwestycji;
- zaangażowanie partnerów regionalnych i lokalnych (*Górniak, Mazur, 2012*).

W marcu 1999 r. Rada Europejska postanowiła przeznaczyć 213 mld EUR na politykę spójności UE realizowaną w okresie 2000-2006 w 15 państwach członkowskich oraz dodatkowy przydział w wysokości 22 mld EUR dla nowych państw członkowskich na lata 2004-2006. Najważniejszym wydarzeniem w okresie 2000-2006 było przystąpienie do UE 10 nowych państw członkowskich, co nastąpiło 1 maja 2004 r. To historyczne rozszerzenie przyniosło 20% wzrost populacji UE, ale tylko 5% wzrost jej PKB. Wraz z rozszerzeniem pojawiły się większe różnice w dochodach i zatrudnieniu. Ponadto prawie wszystkie nowe państwa

członkowskie miały pełne prawo do najwyższego poziomu wsparcia w ramach unijnej polityki spójności (*Główna polityka inwestycyjna UE*).

Polityka spójności skupiona jest na czterech obszarach priorytetowych o wysokim potencjale wzrostu, według zasad Polityki Unii Europejskiej:

- Badania i innowacje;
- MŚP;
- Technologie informacyjno-komunikacyjne;
- Gospodarka niskoemisyjna.

W swoim zreformowanym kształcie opiera się na założeniu, że każdy region może w pełni wykorzystać fundusze UE, jeśli określi swoje mocne strony – jest to inteligentna specjalizacja. Umożliwi to regionom wsparcie inwestycji produkcyjnych w wybranych sektorach, maksymalizując ich potencjał wzrostu. Wyniki określone są przez jasne i mierzalne cele.

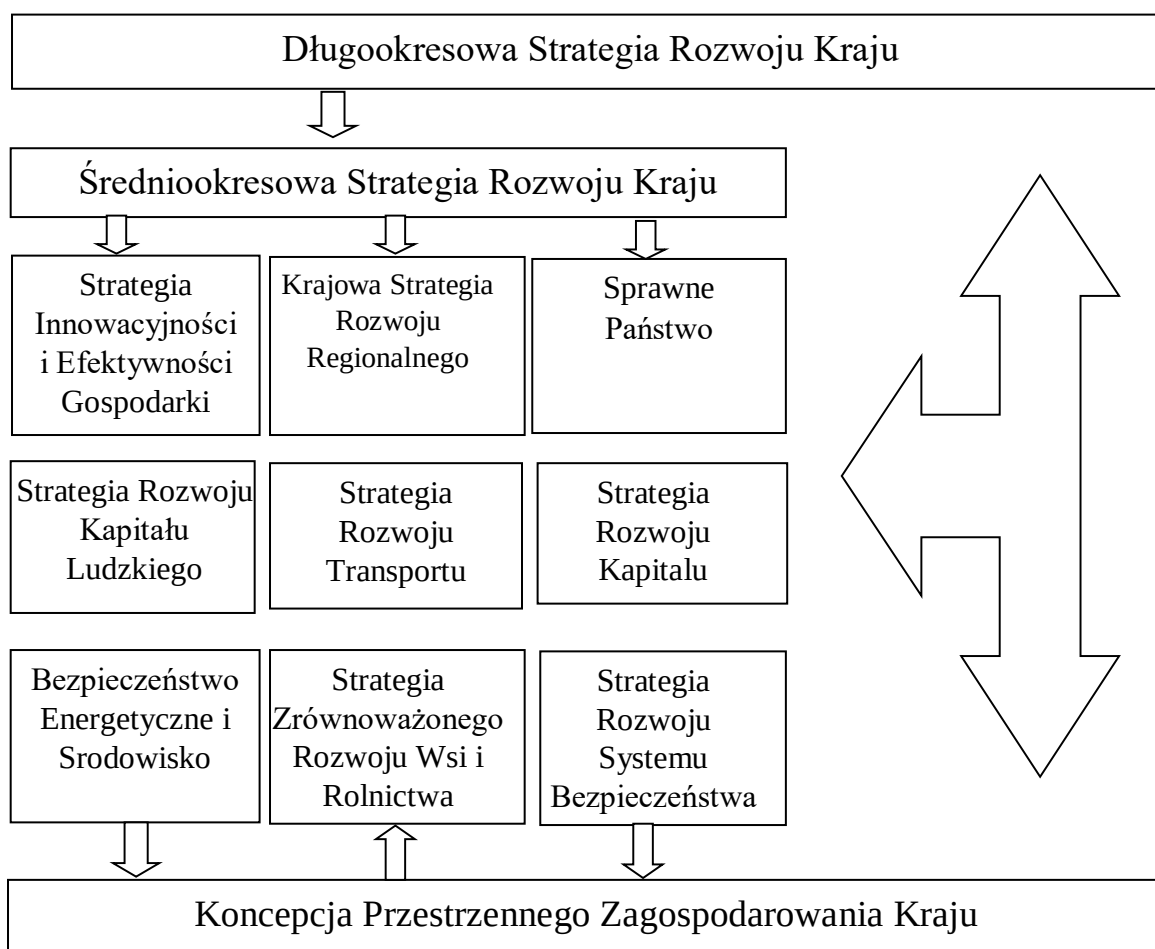
Polska ma dość skomplikowaną historię i system planowania strategicznego. Było około 250 rządowych polityk i programów. Podstawą prawną planowania strategicznego w Polsce jest Ustawa o polityce rozwoju (*Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*).

Poziomy planowania:

- *Poziom krajowy* – w 2009 r. zmniejszono liczbę dokumentów strategicznych dotyczących rozwoju sektorowego z 42 do 9 (przejście od planowania sektorowego do planowania problemowego):

- długoterminowa krajowa strategia rozwoju (do 2030 r.);
- średnioterminowa strategia rozwoju kraju (do 2020 r.);
- oraz 9 zintegrowanych strategii, z których jedną jest Narodowa Strategia Rozwoju Regionalnego;
- strategie makroregionalne (np. Strategia Polska Wschodnia);

- Uwzględnienie: Strategii “Europa 2020” i Koncepcji zarządzania planowaniem terytorialnym.
- *Poziom regionalny*: Regionalne strategie rozwoju (Podstawa prawna: Ustawa o samorządzie wojewódzkim, 2001).
- *Poziom lokalny*: Strategie lokalne (Podstawa prawna: ustawa o samorządzie gmin, 2001, ustawa o samorządzie powiatowym, 2001) (ryc. 22) (<https://www.miir.gov.pl/>).

Ryc. 22. Planowanie strategiczne w Polsce.

Źródło: <https://www.miir.gov.pl/>

Polski system zarządzania strategicznego ma trzy poziomy opracowywanie strategii rozwoju:

- Długoterminowa Strategia Rozwoju Polski-Polski 2030 (przygotowana przez doradców strategicznych dla premiera, ma wskaźniki celów i wyników);

- Średnioterminowa strategia rozwoju Polski do 2020 r. (w celu ułatwienia długoterminowego myślenia i przygotowania do wewnętrznej debaty UE na temat budżetu na lata 2014-2020 jest związana z krajowym programem reform UE 2020. Za przygotowanie tej strategii odpowiedzialne jest Ministerstwo Rozwoju Regionalnego);
- Dziewięć zintegrowanych strategii (odpowiedzialność Komitetu Koordynacyjnego) (*Raport Polski 2030*).

Podobnie jak w poprzednich latach Polska jest największym beneficjentem Funduszy Europejskich. Jest do wykorzystania ponad 82,5 mld euro w ramach polityki spójności, która wspiera w rozwoju kraje i regiony Unii Europejskiej.

Środki te będzie można zainwestować m.in.:

- w badania naukowe i ich komercjalizację;
- kluczowe połączenia drogowe (autostrady, drogi ekspresowe);
- rozwój przedsiębiorczości;
- transport przyjazny środowisku (kolej, transport publiczny);
- cyfryzację kraju (szerokopasmowy dostęp do Internetu, e-usługi administracji);
- włączenie społeczne i aktywizację zawodową (<https://www.funduszeuropejskie.2007-2013.gov.pl>).

Mechanizmy finansowania według określonych standardów:

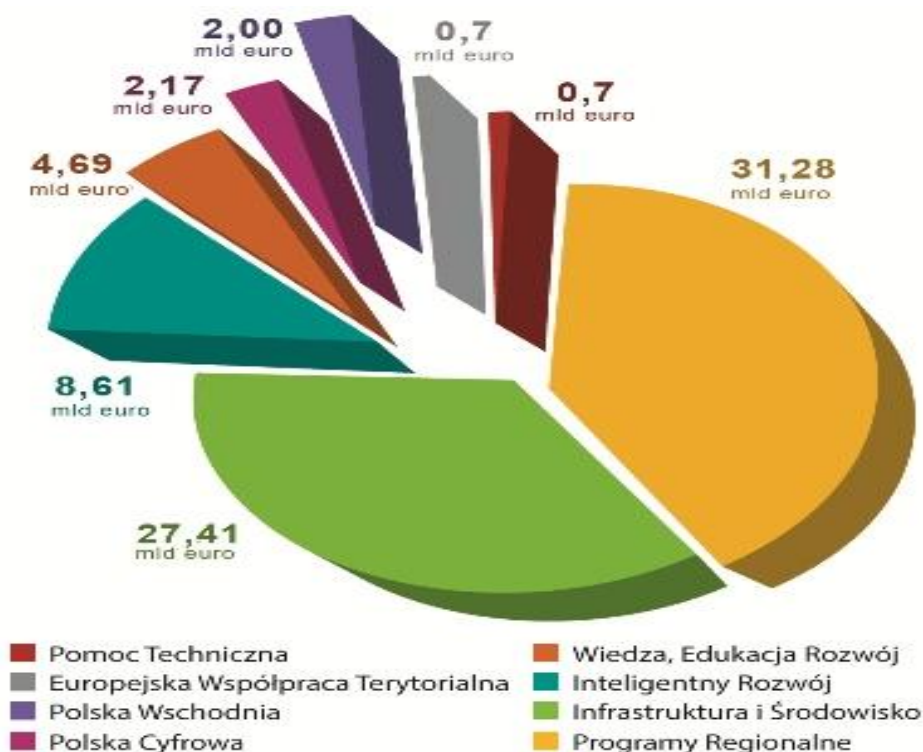
- *dotacje* – wybrane branże lub grupy beneficjentów. Branże o wysokim potencjale rozwoju, innowacyjne; osoby w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy;
- *instrumenty zwrotne* – pożyczki, poręczenia itp. Większa część pomocy w postaci instrumentów zwrotnych, mniej dotacji, rozwiązania łączone.

Istnieje możliwość łączenia obu mechanizmów.

W ramach funduszy polityki spójności będzie realizowanych 6 krajowych programów, w tym jeden ponadregionalny dla województw Polski Wschodniej (ryc. 23):

- Infrastruktura i Środowisko;
- Inteligentny Rozwój;
- Wiedza, Edukacja, Rozwój;
- Polska Cyfrowa;
- Polska Wschodnia;
- Pomoc Techniczna;
- Programy Regionalne.

Głównym darczyńcą polityki regionalnej Polski nie jest polski rząd, ale fundusze europejskie, przede wszystkim EHF i Fundusz unifikacji. Fakt ten mówi o interesie UE w ustanowieniu życia gospodarczego na wschodnich obrzeżach UE i stworzeniu potężnej infrastruktury gospodarczej, która może stać się granicą gospodarczą mającą na celu zapewnienie bezpieczeństwa gospodarczego UE. Dostępne są niektóre z programów finansowania.

Ryc. 23. Lista programów finansowania

Źródło: <https://www.gov.pl/web/inwestycje-rozwoj>

Program Operacyjny Polska Wschodnia. Program skierowany jest do 5 województw Polski Wschodniej: lubelskiego, podlaskiego, podkarpackiego, świętokrzyskiego oraz warmińsko-mazurskiego.

Jego celem jest wzrost innowacyjności i konkurencyjności makroregionu. Fundusze Europejskie przeznaczone są na rozwój innowacyjnej przedsiębiorczości oraz ważne z punktu widzenia dostępności terytorialnej makroregionu inwestycje w komunikację miejską, drogi i kolej.

O dotacje z Programu Polska Wschodnia występować mogą przede wszystkim:

- przedsiębiorstwa typu startup;
- MŚP;
- ośrodki innowacji (parki naukowo-technologiczne, parki naukowe, parki technologiczne, inkubatory technologiczne), jako animatorzy Platform startowych;
- jednostki samorządu terytorialnego, miasta wojewódzkie, ZIT miast wojewódzkich (PKP PLK S.A) (<https://www.polskawschodnia.gov.pl/>).

Europejska Współpraca Terytorialna. Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej mają charakter międzynarodowy i wspierają współpracę ponad granicami państw. Dlatego wszystkie projekty w nich dofinansowywane są realizowane wspólnie przez beneficjentów z co najmniej dwóch państw.

Polska będzie uczestniczyć w:

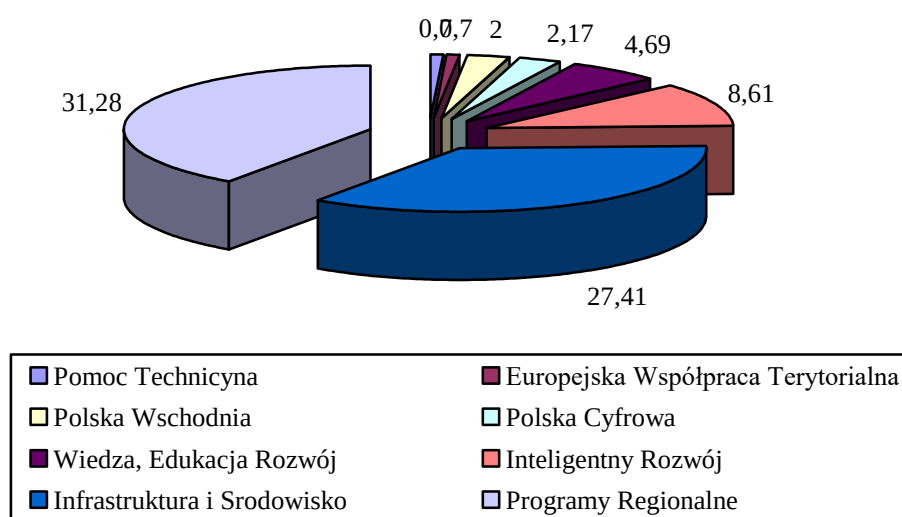
- 8 programach transgranicznych;
- 2 transnarodowych: oraz programie Interreg Europa.

Programy transgraniczne:

- Polska-Słowacja;
- Czechy-Polska;
- Polska-Saksonia;
- Brandenburgia-Polska;
- Meklemburgia-Pomorze Przednie-Brandenburgia-Polska;

- Południowy Bałtyk;
- Litwa-Polska;
- Polska-Białoruś-Ukraina (<https://www.ewt.gov.pl/>).

Udział środków z budżetu jednostek samorządowych stanowił w 2014 r. 5,9% w strukturze wydatków kwalifikowanych podpisanych umów o dofinansowanie dla projektów realizowanych w gminach wiejskich (i wyniósł od 2,9% w województwie wielkopolskim do 8,6% w województwie lubelskim i świętokrzyskim). Łączna wartość tych umów do końca 2014 r. wyniosła 105,3 mld zł (*Obszary wiejskie w Polsce w 2014 r., 2016; s. 215*). (ryc. 24).

Ryc 24. Lista programów finansowania, mld euro

Źródło: <https://www.gov.pl/web/inwestycje-rozwoj>

Udział środków na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów UE w budżetach gmin w przeliczeniu na jednego mieszkańca wyniósł w 2014 r. 209,6 zł (w 2012 r. 244 zł). Dodatkowe środki nie zawsze są gwarantem sukcesu społeczno-gospodarczego. Niezbędna jest długofalowa strategia rozwoju oraz odpowiedzialne podejście władz samorządowych, zarówno do administrowania danym terenem, jak i skutecznego stymulowania

jego rozwoju. Niewątpliwie jednak struktura wykorzystywanych przez gminy wiejskie środków unijnych oraz realizowanych projektów wskazuje na potrzeby rozwojowe tych jednostek oraz przyjętą politykę rozwojową (Pondel, 2017).

Partycypacja lokalnej społeczności w opracowywaniu strategii rozwoju gminy wiejskiej jest niezwykle istotna na każdym etapie jej tworzenia – przy diagnozie problemów społecznych, planowaniu działań, określaniu wariantów rozwoju gminy, realizacji przyjętych zamierzeń, monitorowaniu postępów oraz wprowadzaniu zmian w dokumencie strategicznym. Partycypacja lokalnej społeczności w opracowywaniu strategii rozwoju gminy wiejskiej jest niezwykle istotna na każdym etapie jej tworzenia – przy diagnozie problemów społecznych, planowaniu działań, określaniu wariantów rozwoju gminy, realizacji przyjętych zamierzeń, monitorowaniu postępów oraz wprowadzaniu zmian w dokumencie strategicznym (Pondel, 2017).

2.4. Analiza strategii rozwoju lokalnego w województwie lubelskim

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego (KSRR) 2010 – 2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie (M. P. z 2011 r., nr 36, poz. 423), wyznacza cele rozwoju regionalnego o wyraźnym terytorialnym zorientowaniu na politykę wobec obszarów wiejskich i miejskich. Adresatem przedsięwzięć rozwojowych są obszary funkcjonalne w kontekście wykorzystania ich potencjałów.

Celem strategicznym polityki regionalnej jest efektywne wykorzystywanie specyficznych regionalnych i innych terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia celów rozwoju kraju – wzrostu zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym.

Zgodnie z nowym paradygmatem polityki regionalnej, interwencja publiczna na rzecz realizacji celu strategicznego prowadzona będzie w wybranych obszarach geograficznych i w ujęciu tematycznym.

Cele szczegółowe KSRR do 2020 roku:

1. Wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów.
2. Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych.
3. Tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie.

Pierwszy cel polityki regionalnej koncentruje się na budowaniu mechanizmów dyfuzji procesów rozwojowych z biegunów wzrostu przy jednoczesnej budowie potencjału absorpcyjnego w innych obszarach. W odniesieniu do województwa lubelskiego oznacza to:

- wzmacnianie funkcji metropolitalnych Lublina w aspekcie gospodarczym (w tym tworzenia innowacji), edukacyjnym, naukowym, kultury w układach międzynarodowym i krajowym,
- tworzenie warunków dla dyfuzji procesów rozwojowych i ich absorpcji poza obszarem Lublina, głównie poprzez poprawę dostępności transportowej,
- kreowanie warunków dla lokalizacji inwestycji w miastach subregionalnych i lokalnych,
- wzmocnienie podstaw konkurencyjności województwa w oparciu o rozwój kapitału ludzkiego i społecznego, wsparcie dla lokalizacji inwestycji rozwojowych, zwiększenie możliwości absorpcji rozwiązań innowacyjnych, zapewnienie stałych dostaw energii, w tym rozwój OZE, efektywne wykorzystanie energii oraz reagowanie na zmiany klimatyczne, wykorzystanie walorów środowiska naturalnego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego.

Cel drugi dotyczy interwencji w obszarach charakteryzujących się najniższymi w skali kraju wskaźnikami gospodarczymi, społecznymi, instytucjonalnymi i wyposażenia infrastrukturalnego,

zagrożonych marginalizacją. W odniesieniu do województwa lubelskiego oznacza to:

- wzmacnianie spójności w układzie krajowym;
- wspieranie obszarów wiejskich o najniższym poziomie dostępu mieszkańców do dóbr i usług warunkujących rozwój;
- restrukturyzację i rewitalizację miast i innych obszarów tracących dotychczasowe funkcje społeczno-gospodarcze;
- przewyższanie niedogodności związanych z przygranicznym położeniem obszarów, szczególnie wzdłuż zewnętrznych granic UE;
- zwiększanie dostępności transportowej do ośrodka wojewódzkiego na obszarach o najniższej dostępności.

Cel trzeci obejmuje kierunki działań polegające na: wzmocnieniu systemu koordynacji polityk i działań ukierunkowanych terytorialnie, wzmocnieniu wymiaru strategicznego polityki regionalnej, zwiększeniu efektywności mechanizmów wykonawczych, poprawie jakości planowania i zarządzania strategicznego. Kierunki działań dotyczą:

- wprowadzenia na poziomie krajowym i regionalnym jednolitego i spójnego systemu zarządzania rozwojem;
- zapewnienia koordynacji horyzontalnej i wieloszczeblowej działań rozwojowych na poziomie kraju i regionów;
- wzmocnienia potencjału administracji do zarządzania politykami publicznymi.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.) (Dz. Urz. Woj. Lub. z 2012, poz. 3595) (SRWL), stanowi podstawowy dokument polityki regionalnej określający wizję i cele rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, a także działania służące ich realizacji. Główne wyzwania dla regionu lubelskiego wynikają z „wielowymiarowej oceny różnorodnych cech regionu w ich dynamicznych przewidywanych zmianach. Wynikają one zarówno z konieczności

przewyciężenia niekorzystnych cech regionu, jak i wykorzystania jego pozytywnych potencjałów”. W SRWL uznano, że do głównych ograniczeń rozwojowych należą:

1. Niekorzystna struktura społeczno-zawodowa z największym w Polsce udziale mało wydajnego rolnictwa, co jest trwałym podłożem najniższego w Polsce PKB na mieszkańca, a wraz z wątlą urbanizacją także powodem niedoborów wysokiej jakości miejsc pracy prowadzącym do nasilonej emigracji młodych, wykształconych osób.
2. Peryferyjne położenie w obszarze niskiego rozwoju przy jednoczesnym słabym skomunikowaniu z lepiej rozwiniętym otoczeniem krajowym i z zagranicą, jak również przy niewystarczającej infrastrukturze integrującej przestrzeń regionu.

Za najważniejsze potencjały województwa lubelskiego uznano:

1. Relatywnie duże znaczenie Lublina jako ośrodka akademickiego, naukowego i kulturalnego oraz głównego polskiego ośrodka w kontaktach ze wschodnimi sąsiadami, wzmacnianie potencjałem naukowym i akademickim, a także gospodarczym kilku innych ośrodków subregionalnych.
2. Względnie bogate wyposażenie w czynniki naturalne (zasoby energetyczne, warunki przyrodnicze dla rolnictwa), a także walory krajobrazu, które – wraz z dziedzictwem kulturowym – mogą służyć do rozwijania turystyki.

Będąc głównym narzędziem kształtowania polityki regionalnej, SRWL wskazuje na konieczność wzmacniania i lepszego wykorzystania potencjałów rozwojowych tkwiących w regionie oraz skumulowanych w wyodrębniających się obszarach funkcjonalnych. Na potencjały te składają się zasoby występujące w sferze gospodarczej, społecznej i przestrzennej. Tym samym osiągnięcie spójności w rozwoju na poziomie regionalnym uzyskane zostanie

poprzez rozwój zrównoważony i spójny gospodarczo, społecznie i ekologicznie.

Rozwój jednostek samorządu terytorialnego to długookresowy proces zmian mających charakter celowy i prowadzący do poprawy stanu istniejącego. Niejednokrotnie spotykana w literaturze ekonomicznej kwestia rozwoju jest niezwykle rozległa i złożona (*Soboń, Rogozińska-Mitruć*)

Ocena Strategii województwa lubelskiego została wykonana w ramach Konkursu Dotacji Fundusze europejskie na poziomie NSS – II edycja, organizowanego przez Departament Koordynacji Polityki Strukturalnej Ministerstwa Rozwoju Regionalnego (*Bański, 2009*). Głównym celem badania jest zdiagnozowanie i ocena aktualnych wojewódzkich strategii rozwoju pod kątem celów i kierunków rozwoju wyznaczonych przez nie dla obszarów wiejskich.

Zagadnienia dotyczące obszarów wiejskich nie są ujęte kompleksowo, lecz rozproszone w różnych częściach diagnozy Strategii. Najwięcej miejsca poświęcono charakterystyce sektora rolnego, która zajmuje pokaźną część rozdziału poświęconego gospodarce. W rozdziałach poświęconych ludności (w tym zagadnieniom demograficznym, wykształceniu, bezrobociu) oraz infrastruktura często pokazuje się sytuacje na obszarach wiejskich w opozycji do miast (*Soboń, 2000*).

W tekście Strategii występują porównania do średnich krajowych, pokazano zróżnicowania w skali powiatów i krain fizycznogeograficznych. Zasoby danych statystycznych są bogate, cenne jest pokazanie zmian wartości wielu wskaźników w kilkuletnich przedziałach. Zwraca uwagę na różne szczegółowe zagadnienia, np. ceny ziemi, hodowla starych ras zwierząt i uprawa reliktowych odmian roślin. Dużo uwagi poświęca się tradycyjnemu charakterowi rolnictwa lubelskiego, z niskim poziomem nawożenia mineralnego i stosowania środków ochrony roślin i niepełnym wykorzystaniem potencjału produkcyjnego. W tych cechach

rolnictwa autorzy dostrzegają szansę rozwoju rolnictwa ekologicznego.

Rozwój jednostek samorządu terytorialnego to długookresowy proces zmian mających charakter celowy i prowadzący do poprawy stanu istniejącego. Niejednokrotnie spotykana w literaturze ekonomicznej kwestia rozwoju jest niezwykle rozległa i złożona (Soboń, 2000).

Gminy wiejskie są bardzo zróżnicowane, zatem dobór priorytetów rozwojowych jest zadaniem trudnym, odpowiedzialnym i wymagającym dokładnej znajomości charakteru oraz specyfiki gminy. Dlatego też niezwykle istotne jest zaangażowanie w budowę strategii środowisk najbardziej zorientowanych w lokalnych problemach i pożądanym kierunkach działań.

Społeczności wiejskie są odmienne, a ich określone typy tworzą warunki dla różnych modeli rozwoju. M. Klekotko (2008) zaproponowała cztery ogólne strategie dotyczące rozwoju zrównoważonego, odpowiednie dla różnych typów lokalnego społeczeństwa obywatelskiego – zaprezentowane zostały one w tabeli 4.

Tabela 4. Modele (strategie) rozwoju zrównoważonego

Model rozwoju zrównoważonego	Aktorzy i typy wiedzy			
	Samorząd	NGO	Mieszkańcy	Eksperti zewnętrzni
	Wiedza menedżerska	Wiedza eksperska + menedżerska	Wiedza lokalna	Wiedza eksperska/ naukowa
Model agencyjny	+	-	-	+/-
Model aliansów	+	+	-	+/-
Model <i>bottom-up</i>	+	-	+	-/+
Model zintegrowany	+	+	+	-

Źródło: Klekotko, 2008, s. 28.

Strategie rozwoju nie są dokumentem obowiązkowym na poziomie gminy, jednak ich przygotowanie wiąże się z

inwentaryzacją zasobów gminy oraz głębszą analizą zamierzeń dotyczących przyszłości gminy. Warto zatem, aby władze samorządowe angażowały się w większym stopniu w opracowanie dokumentów planistycznych, aktywizując do działań społeczność lokalną i różne grupy interesariuszy (*Pondel, 2017*).

2.5. Miejsce strategii w rozwoju gospodarczym – analiza porównawcza

Strategie rozwoju województw są zróżnicowane pod względem objętości, formy, szczegółowości, zawartości merytorycznej, w tym sposobu ujęcia ustaleń strategicznych. W związku z tym różne jest też miejsce i ranga obszarów wiejskich w analizowanych dokumentach. Generalnie można stwierdzić, że wsi poświęca się niewiele uwagi i na ogół jest ona postrzegane poprzez pryzmat gospodarki rolnej. Niewiele natomiast miejsca zajmują inne, równie istotne, zagadnienia dotyczące obszarów wiejskich. Do rzadkości należą strategie, w których proponuje się rozwiązania skierowane bezpośrednio do nich (*Czarnecki, 2015*).

Analiza strategii wojewódzkich pod kątem obszarów wiejskich pozwala na sformułowanie kilku rekomendacji, które urzędy marszałkowskie powinny rozważyć przystępując do aktualizacji tych dokumentów według do strategii rozwoju państwa:

1. Wskazana jest analiza funkcjonalna obszarów wiejskich, która pozwoliłaby ocenić przestrzenne zróżnicowanie tych obszarów pod kątem społeczno-gospodarczym. Z uwagi na coraz mniejsze znaczenie rolnictwa i dywersyfikację rozwoju gospodarczego wsi, należy odejść od utożsamiania wsi z rolnictwem.

2. Kierunki polityki i działania należy dostosować do zróżnicowania przestrzennego obszarów wiejskich.

3. Należy jasno określić ważność poszczególnych działań w obrębie określonego celu lub kierunku polityki. Ułatwi to wybór spośród alternatywnych przedsięwzięć w przypadku ograniczonych środków na realizację danego celu.

4. Należy konkretnie określić narzędzia wdrażania strategii i podmioty odpowiedzialne za instrumentację poszczególnych ustaleń strategicznych; hasłowe wymienianie powszechnych instrumentów finansowania i ogólnych zasad wdrażania wynikających z funkcjonujących przepisów, wydaje się niewystarczające.

5. Wskazane jest odchodzenie od standardowych, uniwersalnych, nie niosących konkretnych treści zapisów na rzecz tworzenia nowatorskich, oryginalnych, uwypuklających specyfikę regionalną, rozwiązań koncepcyjnych.

Mapy, będące dobrym narzędziem prezentacji ustaleń strategicznych, powinny być częściej zamieszczane w koncepcyjnych częściach dokumentów.

W szczególności doświadczenie strategicznego planowania Polski jest cenne dla Ukrainy. Polski system obejmuje prognozowanie państwowy, planowania strategicznego i orientacyjną i programowania rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym rozwoju długoterminowej, średnioterminowe prognozy krótkoterminowe, przygotowanie dokumentów koncepcyjnych, oprogramowania i planowania strategicznego i charakteru projektu.

Jest on zbudowany tak, że wszystkie dokumenty są skoordynowane i spójne poziomy dla celów i zadań zarówno na poziomie krajowym i na poziomie UE. Analiza krajowych doświadczeń w opracowywaniu i wdrażaniu planowania strategicznego pozwala wnioskować, że w chwili obecnej państwowy system planowania strategicznego rozwoju społeczno-gospodarczego Ukrainy znajduje się na etapie dalszej formacji i

poprawy, ale jest stosunkowo regulowany na poziomie legislacyjnym. Według opinii ekspertów (*United Nations Development 158 Programme in Ukraine*), w przypadku zbliżenia krajowych programów strategicznych do europejskich odpowiedników niezbędny jest jeden konceptualny aparat planowania strategicznego, z uwagi na brak celów, kierunków, priorytetów, zadań, problemów, ponieważ kategorie nie mają wspólnej definicji i zrozumienia.

Twórcy programu uwzględnili w tych kategoriach zrozumienie różnicy między celami i zadaniami, między kierunkami i priorytetami, między problemami i ich przyczynami itp.

Ze względu na brak pewności co do znaczenia tych pojęć, naruszono logiczne powiązania, podporządkowanie i spójność między nimi. Ulepszony system planowania strategicznego określi optymalne wykorzystanie ograniczonych zasobów dla osiągnięcia największego wpływu i zaproponuje punkty odniesienia do pomiaru wydajności działania.

ROZDZIAŁ 3.

Znaczenie sektora przetwórstwa rolno-spożywczego dla rozwoju obszarów wiejskich

3.1. Rozwój rolniczych grup producenckich na Ukrainie

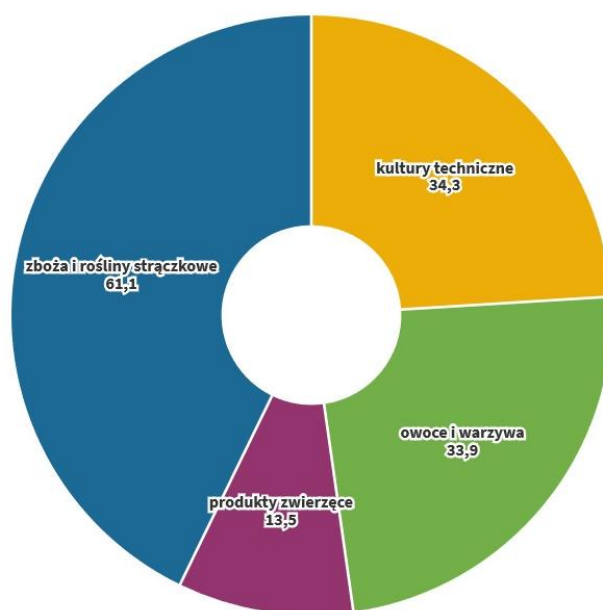
Rolnictwo jest ważnym strategicznym sektorem ukraińskiej gospodarki narodowej, który zapewnia Ukrainie bezpieczeństwo żywnościowe i daje dużą część miejsc pracy dla ludności. Jednocześnie rolnictwo zajmuje znaczące miejsce w tworzeniu produktu krajowego brutto.

Przy badaniu rozwoju przedsiębiorstw w sektorze rolnym zauważano, że przedsiębiorstwa tej branży należy uznać za system otwarty, który jest związany z środowiskiem zewnętrznym i pewnym zestawem elementów relacji. Dlatego skuteczne funkcjonowanie przedsiębiorstw rolniczych w otoczeniu rynkowym zapewnia możliwość ich dostosowania do warunków zewnętrznych. Więc tak, dla ich sukcesu na rynku, w praktyce tak zwana wizja strategiczna, która odzwierciedla istotę biznesu i kieruje wszystkimi swoimi wysiłkami, w celu aby osiągnięcia wyższych stawek niż jej najbliżsi konkurenci, powinna być stosowana w praktyce (*Gudim, 2012*).

Specyfiką rozwoju gospodarczego kompleksu rolno-przemysłowego Ukrainy jest wyjątkowość jego potencjału przyrodniczego i gospodarczego oraz potencjał zasobów kraju jako producenta produktów rolnych. Rolnictwo jest jednocześnie specyficzną i ważną gałęzią sektora rolnego gospodarki narodowej każdego kraju, ponieważ obecnie ponad 80% funduszu konsumpcyjnego powstaje kosztem produktów rolnych. Dlatego bez przesady można powiedzieć, że produkcja rolna jest gwarancją istnienia populacji każdego kraju. W procesie produkcji i realizacji działań przedsiębiorstwa rolne mają szereg cech, które wpływają na ich funkcjonowanie w gospodarce rynkowej.

Biorąc pod uwagę cechy produkcji rolnej, należy zwrócić uwagę na fakt, że w tej dziedzinie ekonomiczny proces reprodukcji jest ściśle powiązany z naturalnym. Przejawia się to w tym, że efekty zarządzania w rolnictwie zależą zarówno od pracownika, jego szkolenia zawodowego, własności intelektualnej, wyposażenia materialnego i technicznego przedsiębiorstwa, jak i środowiska naturalnego. Dlatego przedsiębiorczość w sektorze rolnym gospodarki ma pewne cechy ze względu na znaczny wpływ czynników naturalnych na wyniki produkcji i wykorzystania specjalnego zasobu – ziemi, której rola w produkcji rolnej jest zdeterminowana przez fakt, że ma ona określoną właściwość – naturalną urodzajność (Ochota, 2018).

Rycina 25 ilustruje dane dotyczące rodzajów i ilości produkcji rolnej na Ukrainie.

Ryc. 25. Produkcja podstawowych rodzajów produktów rolnych, 2017 (mln ton)

Źródło: Opacowanie własne na podstawie danych www.agribusinessinukraine.com

Poniższa rycina 26 przedstawia specjalizację regionów Ukrainy w produkcji roślinnej.

ROZDZIAŁ 3. Znaczenie sektora przetwórstwa rolno-spożywczego dla rozwoju obszarów wiejskich

Ryc. 26. Specjalizacja regionów Ukrainy

Źródło: www.agribusinessinukraine.com

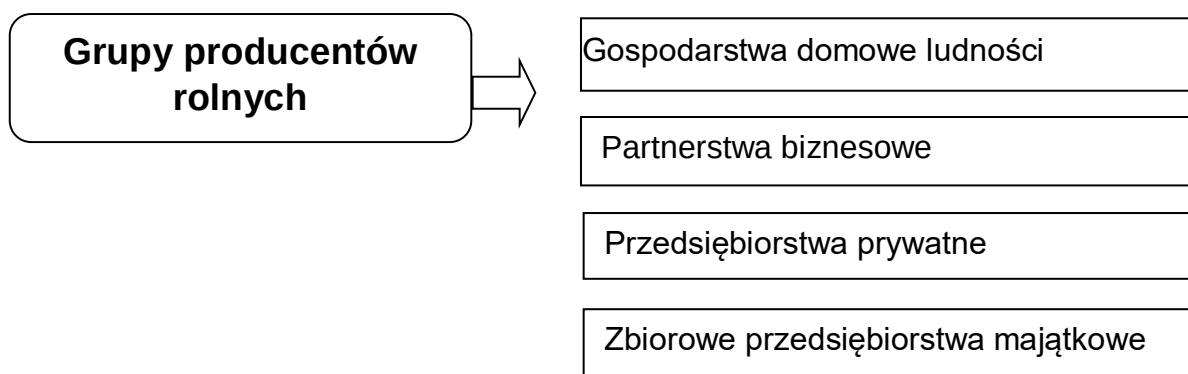
Na jej podstawie można wyróżnić regiony liderów w produkcji roślinnej, a mianowicie: Kijów, Żytomierz, Chmielnicki, Winnicki, Odessa, Cherson, Zaporozże, Donieck, Sumy, Połtawa, Dniepropietrowsk.

Formy organizacyjne i prawne podmiotów gospodarczych, w szczególności w rolnictwie są także zróżnicowane. W obowiązującym ustawodawstwie Ukrainy występuje własność państwowa, komunalna i prywatna. Zgodnie z podstawową ustawą, w zależności od formy własności, Kodeks handlowy Ukrainy (2017) przewiduje funkcjonowanie przedsiębiorstw, w tym i rolniczych, następujących typów:

- prywatne przedsiębiorstwo działające na podstawie prywatnej własności obywateli lub podmiotu gospodarczego (podmiot prawny);

- przedsiębiorstwo, działanie na zasadzie zbiorowej własności;
- przedsiębiorstwo użyteczności publicznej działające na podstawie własności komunalnej społeczności terytorialnej;
- przedsiębiorstwo państwowe działające na podstawie własności państwowej;
- przedsiębiorstwo oparte na mieszanej formie własności (w oparciu o związek własności różnych form własności).

Zatem w dziedzinie rolnictwa można tworzyć i obsługiwać struktury przedsiębiorczości wszystkich powyższych typów. W sektorze rolnym Ukrainy podmioty gospodarcze o różnych formach organizacyjnych i prawnych. Ogólne i specjalne warunki ich tworzenia określa ustawodawstwo. W ostatnich latach udział podmiotów gospodarczych w rolnictwie stanowił około 4% ogólnej liczby podmiotów, przy czym zasadnicza część z nich to przedsiębiorstwa. W rolnictwie na Ukrainie istnieją cztery główne grupy producentów rolnych (ryc. 27) (*Ukraiński Klub Agrobiznesu, 2018*):

Ryc. 27. Główne grupy producentów rolnych na Ukrainie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ukraiński Klub Agrobiznesu, 2018

Każda grupa producentów rolnych ma własne cechy, warunki operacyjne i perspektywy rozwoju:

1. *Gospodarstwa domowe ludności* (w tym przedsiębiorcy indywidualni) nie są podmiotami prawnymi i uprawiają produkty rolne na własne potrzeby i na sprzedaż.

Farmy mogą być tworzone wyłącznie przez obywateli ukraińskich, a ich działalność musi opierać się na pracy członków rodziny rolnika, chociaż dozwolone jest zatrudnianie pracowników.

2. *Przedsiębiorstwa prywatne* w rolnictwie są reprezentowane przez gospodarstwa rolne i prywatne przedsiębiorstwa rolne.

Prywatne przedsiębiorstwa rolnicze są podmiotami prawnymi działającymi na podstawie własności prywatnej i mogą być zakładane przez obywateli Ukrainy, a także przez cudzoziemców, bezpaństwowców i podmioty prawne.

3. *Zbiorowe przedsiębiorstwa majątkowe*, czyli różne formy spółdzielni, które na Ukrainie mogą być różnych typów. Najczęściej są to spółdzielnie produkcyjne i usługowe.

Spółdzielnia produkcyjna jest tworzona wyłącznie przez osoby fizyczne do wspólnej produkcji lub innej działalności gospodarczej na podstawie ich obowiązkowego udziału w rynku pracy w celu uzyskania zysku.

Natomiast spółdzielnia usługowa jest tworzona przez osoby fizyczne i/lub prawne w celu świadczenia usług głównie na rzecz członków spółdzielni, a także innych osób w celu prowadzenia działalności gospodarczej.

4. *Partnerstwa gospodarcze* mogą być partnerami krajowymi lub zagranicznymi lub inwestycjami zagranicznymi. W sektorze rolnictwa partnerstwa gospodarcze są najczęstszą formą zarządzania w gospodarstwach. Są reprezentowani głównie w formie spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i spółek akcyjnych (*Ukraiński Klub Agrobiznesu*).

Biorąc pod uwagę wymienione formy organizacyjno-prawne przedsiębiorstw rolnych, można stwierdzić, że pierwsze trzy rodzaje form organizacyjnych są bardziej typowe dla małych i średnich producentów rolnych. Najwięksi producenci rolni wybierają strukturę

holdingową organizacji i udziały w światowych giełdach papierów wartościowych.

Mówiąc o osobliwościach funkcjonowania agrarnej przedsiębiorczości w warunkach rynkowych, należy zwrócić uwagę na analizę ekonomiczną i sposób reprezentacji podmiotów zarządzania profilem rolnym w ukraińskiej gospodarce. Przedmiotem zarządzania w rolnictwie są przedsiębiorstwa rolne, których tendencja zmian w latach 2013-2017 pokazana jest w tabeli 5.

Tab. 5. Liczba przedsiębiorstw prowadzących działalność rolniczą na Ukrainie

	2013	2014	2015	2016	2017	Stosunek 2017/2013, [%]
Razem	49046	46199	45379	47697	45558	107,7
Stowarzyszenia biznesowe	8245	7750	7721	8700	6967	118,3
Przedsiębiorstwa prywatne	4095	3772	3627	3752	3215	127,4
Spółdzielnie	809	674	596	738	448	180,6
Farmy	34168	33084	32303	33682	34137	100,1
Przedsiębiorstwa państwowe	269	228	241	222	199	135,2
Przedsiębiorstwa innych form zarządzania	1460	691	891	603	592	246,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie Kolekcja statystyczna „Rolnictwo Ukrainy”

Po analizie liczby przedsiębiorstw rolnych w latach 2013-2017 (tab. 5), należy podkreślić, że liczba przedsiębiorstw rolnych w 2017 r. w porównaniu z 2013 r. zmniejszyła się o 7,7%. Największe zmiany zaszły w przedsiębiorstwach innych form zarządzania, zmniejszyły się one ponad dwukrotnie. Również liczba spółdzielni znacznie spadła o 80,6%. Jeśli chodzi o gospodarstwa, w tym okresie ich ilość była zróżnicowana, jednak w porównaniu z 2013 r. w 2017 r. ich liczba zmniejszyła się o 0,1%.

Pomimo obiecującego rozwoju sektora rolnego na Ukrainie, warunki krajowe wpływają na zmniejszenie liczby przedsiębiorstw rolnych. Są to w szczególności:

- wzrost kosztów uprawy roślin;
- problemy kadrowe (brak wysoko wykwalifikowanego personelu, pomimo faktu, że co piąty ukraiński pracuje w dziedzinie rolnictwa);
- trudności z finansowaniem;
- degradacja gruntów rolnych (naruszenie naukowo uzasadnionych systemów rolnictwa) (*Rynek rolny, 2016*).

Skuteczny rozwój produkcji rolnej opiera się na dostępności racjonalnych przemysłowych struktur rolniczych, opartej głównie na prywatnej formie własności. Wśród przedsiębiorstw rolniczych o różnych formach organizacyjnych i prawnych, ważne miejsce zajmują rolnicze spółdzielnie produkcyjne. Spółdzielnie rolnicze są podmiotami stosunków agrarnych, reprezentowane jako stowarzyszenie mieszkańców wsi w celu wspólnej produkcji produktów rolniczych lub w celu świadczenia różnych usług, ponieważ rozwój współpracy we wsi w ostatnich latach został uznany za jeden z priorytetowych kierunków polityki rolnej państwa (*Mirakin, 2018*).

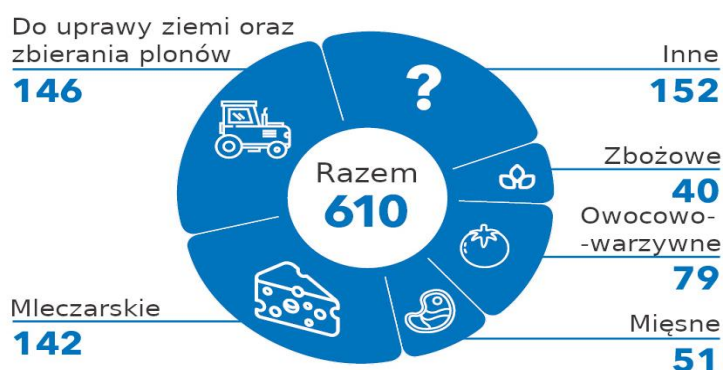
Ważną częścią regionalnego kompleksu rolniczego są spółdzielnie obsługujące chłopskie i małe gospodarstwa rolne, które powstają głównie w społecznościach wiejskich. Do głównych obszarów ich działalności należą: uprawa ziemi, zbieranie i wprowadzanie do obrotu produktów, korzystanie ze złożonego sprzętu, dostawa materiałów i techniki, sztuczne zapłodnienie zwierząt, usługi informacyjne i doradcze itp. Takie spółdzielnie powstają głównie tam, gdzie przedsiębiorstwa rolne nie są w stanie lub nie są zainteresowane świadczeniem usług dla ludności (*Ivanouk i in., 2003*).

Najbardziej powszechne typy stowarzyszeń spółdzielczych na Ukrainie są wielofunkcyjne. Wśród spółdzielni usługowych najczęstszym jest stowarzyszeniem rolników dla wspólnego zbioru i

spółdzielni mleczarskich. Również dobrze rozwinięte stowarzyszenia na rzecz wspólnej uprawy warzyw i owoców, spółdzielni mięsnych i stowarzyszeń zbożowych (*Ukraińskie stowarzyszenie zwierząt gospodarskich, 2018*).

Według Ministerstwa Polityki Agrarnej do końca 2017 r. na Ukrainie działa 1125 spółdzielni, z nich działa – 610, podczas gdy inne istnieją tylko na papierze. Największa liczba spółdzielni znajduje się w obwodach iwano-frankowskim (72), czerkaskim (67), kijowskim (58), chersońskim (46) i tarnopolskim (31). Liderami anty-rankingu wg. liczb działających spółdzielni były obwód rówieński (27 działających wobec 38 niedziałających), Sumy (33 wobec 47 spółdzielni odpowiednio), a także obwody winnicki oraz zakarpacki, w których 67% zarejestrowanych spółdzielni nie prowadzi działalności. Najbardziej powszechne typy stowarzyszeń spółdzielczych na Ukrainie są wielofunkcyjne. To ponad połowa całości. Wśród spółdzielni usługowych najczęstsze stowarzyszenia rolników na wspólne zbiory (146) i spółdzielnie mleczarskie (142). Również dobrze rozwinięte stowarzyszenia na rzecz wspólnej uprawy warzyw i owoców (79), spółdzielni mięsnych (51) i stowarzyszeń zbożowych (40) (<http://minagro.gov.ua>).

Na rycinie 28 można zobaczyć zróżnicowanie specjalizacji spółdzielni rolniczych na Ukrainie. Z jej analizy wynika, że najbardziej rozpowszechnioną działalnością jest uprawa i zbiór ziemi, a także spółdzielnie mleczarskie.

Ryc. 28. Specjalizacja spółdzielni rolniczych.

Źródło: <https://www.liga.net/>

Jednocześnie rozwój współpracy na Ukrainie może również obejmować finansowanie zewnętrzne. Są to międzynarodowe fundusze i projekty, które mają wspierać proeuropejskie zmiany w kraju. Mogą być wykorzystywane zarówno przez spółdzielnie, jak i same usługi doradcze, organizacje non-profit (dla stymulowanie rozwoju spółdzielni). Pozytywna jest obecność działań w kierunku rozwoju współpracy Służby Doradczej Dniepropietrowsk i Lwów.

Wspierając małych i średnich rolników, można rozszerzyć asortyment produktów rolniczych. W ten sposób zwiększyć konkurencyjność Ukrainy na rynku światowym. Nowoczesny przemysł rolny to nie tylko żyto i pszenica. Ukraina jest jednym ze światowych liderów w uprawie orzechów włoskich, jak również jednym z liderów w eksporcie miodu. A jednak – owoce miękkie, zioła, wszystko to są produkty nie dużych gospodarstw rolnych i małych gospodarstw, które potrzebują wsparcia ze strony państwa.

W związku z tym spółdzielnie są narodową koncepcją rozwoju Ukrainy. Jednocześnie w gospodarce rynkowej są alternatywą dla państwowej i prywatnej przedsiębiorczości. Patrząc na obecny stan ukraińskiego rolnictwa, można śmiało powiedzieć, że spółdzielnie są jedyną drogą reformy rolnej na Ukrainie. Rozwój ruchu spółdzielczego mógł być siłą napędową zmian jakościowych nie tylko w sektorze agrarnym, ale także w całym kraju. Wymaga to jednak wspólnych wysiłków rolników indywidualnych, organizacji obywatelskich i przedstawicieli rządu. Przepisy profilowe muszą zostać zaktualizowane, a idea współpracy – szerszy zasięg i dyskusja.

3.2. Zarządzanie rolniczą grupą producencką – przykład z obwodu tarnopolskiego

Obwód Tarnopolski jest tradycyjnie uważany za region z dominującym rolnictwem. Do producentów rolnych należą przedsiębiorstwa o wszelkich organizacyjnych i prawnych formach zarządzania, których główną działalnością jest produkcja płodów rolnych, a mianowicie: stowarzyszeń gospodarczych, spółdzielni rolniczych, prywatnych przedsiębiorstw rolnych, gospodarstw rolnych, państwowych przedsiębiorstw rolnych itp. Grunty rolne stanowią około 76% wszystkich gruntów, w tym grunty orne wynoszą 856,4 tys. ha (81,8% gruntów ornych). Rolnictwo zapewnia ponad jedną czwartą produktu krajowego brutto regionu, zaspokaja potrzeby ludności w podstawowych produktach spożywczych i przetwarzaniu surowców przemysł. W ostatnich latach pozytywny trend w kierunku zwiększenia produkcji (brutto) rolnej został utrzymany w regionie. W 2016 r. Produkty wszystkich kategorii gospodarstw rolnych wyniosły 8 523,8 mln UAH. (w cenach stałych w 2010 r.), o 32% więcej niż w 2010 r.

W celu poprawy jakości życia mieszkańców osiedli na obszarach wiejskich regionu rozwija się infrastruktura społeczno-kulturalna. Wystarczająca wilgotność, korzystny reżim temperaturowy i pokrywa glebowa stwarzają dogodne warunki do upraw rolnych w strefie leśno-stepowej, w szczególności pszenicy, jęczmienia, żyta, owsa, buraków cukrowych, ziemniaków, roślin warzywnych i paszowych w całym regionie; w regionach południowych – uprawy owoców i jagód. Obwód produkuje 3,2% produkcji rolnej na Ukrainie. W strukturze sektorowej rolnictwa czołowe miejsce zajmuje produkcja roślinna (Yarema, Zamora, 2018).

Ogólnie rzecz biorąc, produkcja roślinna w sektorze rolnym w obwodzie tarnopolskim wynosi 76%, a produkcja zwierzęca 24% (ryc. 29).

**Ryc. 29. Wartość produkcji roślinnej i zwierzęcej
w obwodzie tarnopolskim**

Źródło: <https://ukrstat.org>

Regionalna administracja państwowa w Tarnopolu poparła kurs wspierający ruch spółdzielczy, który pozostaje niezmienny. W ciągu ostatnich trzech lat w regionie utworzono 81 spółdzielni usług rolniczych. Jednocześnie należy zauważyć, że 38 z nich utworzono w 2018 r., co jest rekordem absolutnym. Ten rozkwit spółdzielni rolniczych jest popierany przez państwo. W 2019 r. wsparcie udzielane jest w budżecie państwa na kompleks rolno-przemysłowy (<http://dumay.org.ua/>).

W regionie w ciągu ostatnich 5 lat wielkość produkcji wzrosła o prawie 40%. W 2017 r. rolnicy zebrali 2 622,3 tys. ton zboża, czyli o 173,76 tys. ton więcej niż w analogicznym okresie 2016 r. Buraków cukrowych zebrano 1736,7 tys. ton, czyli o 75% więcej niż w ubiegłym roku. Zbiory soi wyniosły 208,9 tys. ton (+46,9 tys. ton do poziomu z 2016 r.). Uzyskano 234,2 tys. ton nasion słonecznika, co stanowi 157% w porównaniu z poziomem z poprzedniego roku. Ogólnie rzecz biorąc, 1/4 gospodarki regionu to rolnictwo, czyli jest to sektor priorytetowy i strategiczny (<http://agroportal.ua>).

Jeśli chodzi o strukturę organizacyjną, przeważają w regionie Tarnopola przedsiębiorstwa prywatne, które są znacznie większe niż farmy. Jednocześnie występują duże gospodarstwa, w których indywidualni rolnicy posiadają grunty rolne powierzchni 4 tys. hektarów i doskonale opracowali technologię uprawy ziemi, wykorzystując nowe odmiany, a także produkcję zwierzęcą na wysokim poziomie (<https://ukrstat.org>).

Jednym z problemów, z jakimi borykają się małe gospodarstwa rolne, jest brak pożyczek: jeśli rolnik zdał zeszłoroczny raport z zerowym saldem lub minus jeden, żaden z banków nie udzieli pożyczki, a nowo utworzone, nie posiadające raportów, również nie mogą uzyskać pożyczki. I w związku z tym w bieżącym roku nie można korzystać ze wsparcia finansowego na spłatę odsetek od pożyczek. Większość małych gospodarstw zajmuje się uprawami niszowymi. Na przykład, w 2017 r. przedsiębiorstwa rolne w regionie wyhodowały już 324 tony fasoli, 75 ton ziemniaków i 80 ton soczewicy. A w 2018 r. wysiano sorgo (<https://ukrstat.org>).

Istnieje również pozytywny trend w rozwoju przemysłu przetwórczego w regionie. Zasadniczo tworzy się w dwóch kierunkach. Pierwszym z nich jest modernizacja i przywrócenie działalności przedsiębiorstw niedziałającym w ostatnich latach. Przykładem jest "Fabryka Mięsa" w Tarnopolu, która nabyła i zmodernizowała w 2016 r. firma "Agroprodservice" lub modernizacja "Zarubinsky Alcohol Factory" (<http://www.oda.te.gov.ua>).

Drugim jest wprowadzenie nowych technologii przetwarzania i przechowywania owoców i warzyw. Ponieważ rozwój ogrodnictwa i zbieranie jagód spowodował konieczność budowy nowych nowoczesnych przechowalni warzyw i chłodnie dla owoców w regionie. Na przykład uruchomienie kompleksów chłodniczych i sortujących do przechowywania owoców i jagód w ilości 100 ton dziennie w FG „Gadz” i LLC „Ukraina”, nowoczesnych magazynów owoców z regulowanym środowiskiem gazowym w tych dwóch gospodarstwach iw PAP „Arkadia” (<http://www.oda.te.gov.ua>).

W 2018 r. na Forum Inwestycyjnym Departament Rozwoju Rolno-Przemysłowego regionu Tarnopolskiego przedstawiono projekt zakładu przerobu nasion oleistych, ponieważ w regionie można uprawiać około 600 tys. ton roślin oleistych, które można przetwarzać i eksportować w postaci gotowych produktów (<http://www.oda.te.gov.ua>).

Dziś gospodarstwa ekologiczne stały się modne w przypadku małych przedsiębiorstw. Żywność ekologiczna przybiera na wartości, rolnicy coraz bardziej się nią interesują. Dlatego region tarnopolski ma znaczny potencjał w zakresie produkcji, konsumpcji krajowej i eksportu produktów ekologicznych. Obecnie w regionie jest już 4 certyfikowanych operatorów produkcji ekologicznej (<http://www.oda.te.gov.ua>).

Następujące spółdzielnie odnoszą największe sukcesy w swoich działaniach, najbardziej udane przykłady to:

- „Buchatskiy ekoproduct” – spółdzielnia mleczarska, która świadczy usługi w zakresie chłodzenia mleka i jego transportu do mleczarni. Ta spółdzielnia jest wzorowa i największa w regionie, obejmując praktycznie cały obszar. Zrzesza prawie 1300 osób. W ubiegłym roku spółdzielnia wyprodukowała 4 tysiące ton mleka;
- „Fajna poliana” – świadczy usługi w zakresie uprawy, uprawy i wprowadzania do obrotu malin. Obecnie budują kompleks chłodni do mrożenia jagód o pojemności 3 ton dziennie i jednoczesnym przechowywaniu do 40 ton;
- „Dary lanov” – świadczy usługi w zakresie przetwarzania ziarna na mąkę i paszę;
- „Shchedryi kray” – świadczy usługi suszenia owoców (<http://agroportal.ua>).

„Siła” stworzone spółdzielnie nie są opłacalne. W dziale rozwoju rolno-przemysłowego regionu tarnopolskiego znajduje się inkubator przedsiębiorczości, który pomaga ludziom założyć własną

firmę, stworzyć spółdzielnię, otrzymać wsparcie finansowe itp (<https://ter.dcz.gov.ua/>).

Dla rozwoju spółdzielni w regionie, istnieje wsparcie finansowe z budżetu regionalnego w formie rekompensaty w wysokości 80% do sprzętu zakupionego przez spółdzielnie rolnicze. W 2018 r. z budżetu regionalnego przeznaczono 3,5 mln hrywien. Rekompensowane są również indywidualnym rolnikom koszty w wysokości 5 tysięcy hrywien za zakupione urządzenia udojowe, których koszt wynosi 6 tysięcy hrywien. W 2017 r. 50 tysięcy hrywien zostało przydzielonych na 10 urządzeń (<http://www.oda.te.gov.ua>).

Zakres dofinansowania jest zróżnicowany. W tabeli 6 podano przykład spółdzielni usług rolniczych, która skorzystała z pomocy finansowej z budżetu regionalnego.

Tab. 6. Projekt rozwoju spółdzielni rolniczych w celu uzyskania finansowania z budżetu regionalnego

Tytuł projektu:	Rozwój malinowej spółdzielni „Malinowy Raj-K”
Lokalizacja projektu:	Rejon zborowski, w. Krasna, ul. Peremogy, 45
Forma organizacyjna i prawna:	Spółdzielnia usług rolniczych
System podatkowy:	Organizacja non-profit
Produkty przeznaczone do sprzedaży:	Uprawa i przetwarzanie dżemów malinowych, cukierniczych i owocowych
Liczba stworzonych miejsc pracy:	rolnicy będą mogli przekazać spółdzielni zebrane na ich własnych ogrodach maliny, w celu przetworzenia i utworzenia dużej partii produktów. Na początkowym etapie obejmującym około 30 osób
Cel:	funkcjonowanie i rozwój spółdzielni usług rolniczych będzie okazją do zwiększenia przychodów członków poprzez optymalizację procesu ustalania cen i zapewnienie zbierania, przetwarzania, przechowywania i wprowadzania do obrotu malin
Koszty inwestycji:	500 000 UAH

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentów spółdzielni

Wsparcie rozwoju spółdzielni „Malinowyj Raj-K” obejmuje zorganizowanie pomieszczenia do przyjmowania i przetwarzania malin poprzez ustanowienie linii do produkcji wyrobów cukierniczych i dżemów owocowych. Jego celem jest zwiększenie ceny i uzyskanie większych dochodów z produkcji własnej.

Głównym celem realizacji projektu jest efekt społeczny. Korzystny wynik tej działalności gospodarczej znajduje odzwierciedlenie w tworzeniu warunków do zaspokajania podstawowych potrzeb społecznych na wsi. Planuje się, że spółdzielnia rolnicza będzie działać w formie przedsiębiorstwa społecznego. Uzyskany zysk na sprzedaży dżemów malinowych będą kierować się na potrzeby społeczności lokalnej (szkoły, naprawy klubu, pomoc w finansowaniu działalności kulturalnej). Do realizacji projektu spółdzielnia otrzymała 200 tysięcy hrywien z programu regionalnego, 250 tysięcy hrywien od LLC „Zborivski Lany” (firma ma specjalną jednostkę zajmującą się rozwojem społecznym wsi, ponieważ nie mogą oferować wielu miejsc pracy, dlatego tworzą je poprzez współpracę i odpowiednio wspierają finansowo ten kierunek) i 50 tysięcy hrywien stanowią fundusze założycieli spółdzielni (*opracowanie własne na podstawie raportów spółdzielni*).

Realizując reformę administracyjno-terytorialną, zjednoczone wspólnoty terytorialne przystępują do samofinansowania. Miasta i wsie są zainteresowane rozwojem przedsiębiorczości jako jednego ze źródeł dochodów. Dlatego głównym wyzwaniem dla społeczności wiejskich jest racjonalne wykorzystanie i rozwijanie istniejącego potencjału gospodarczego i przygotowanie zestawu środków w celu stworzenia warunków do zmniejszenia odpływu młodych ludzi ze wsi, m.in. poprzez tworzenie miejsc pracy, które pozwolą zwiększyć dochody własne pracowników. Polityka władz lokalnych ma na celu wspieranie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw. Zarząd i mieszkańcy wsi widzą priorytetowe zadanie przyciągnięcia inwestycji w tym kierunku.

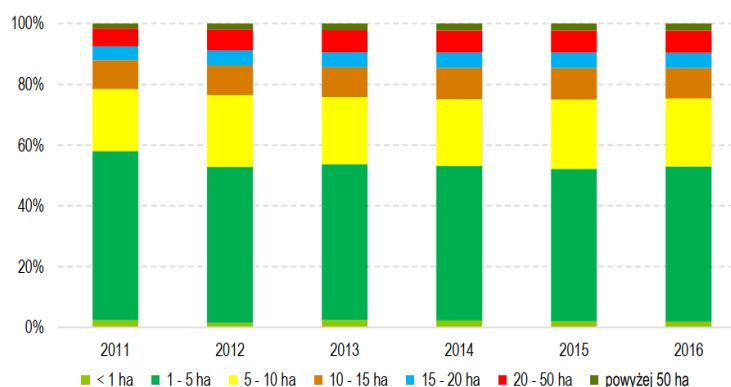
3.3. Rozwój rolniczych grup producentek w Polsce

Wejście Polski do struktur Unii Europejskiej w maju 2004 roku, poprzedzone wieloletnimi przygotowaniem, spowodowało konieczność dostosowania krajowego rolnictwa do wymagań i zasad Wspólnej Polityki Rolnej. Wszelkie zmiany na wsi i w rolnictwie odbywają się przy wsparciu doradczym instytucji odpowiedzialnych za rozwój obszarów wiejskich. W Polsce największymi i najstarszymi z nich są ośrodki doradztwa rolniczego, które także przechodzą zmiany mające na celu dostosowanie się do nowych wymagań. Rolnictwo w Polsce rozwijało się przez kilka dziesięcioleci w odmiennych warunkach otoczenia gospodarczego, co spowodowało niechęć do wspólnych form gospodarowania. Dla odbudowania możliwości konkurencyjnych gospodarstw rolniczych w Polsce niezbędne jest wsparcie procesów konsolidacji podmiotów gospodarczych działających w sferze agrobiznesu (Zawisza, Szkatulski, 2010).

Zmiany strukturalne obserwowane w Polsce zachowują prawidłowość rozwojową dla wielu krajów o rozwiniętej gospodarce rynkowej, stwarzają możliwości lepszego wykorzystania ziemi rolniczej oraz spożytkowania ekonomii skali do poprawy konkurencyjności gospodarstw rolnych. Odzwierciedleniem proefektywnościowych przeobrażeń w krajowym rolnictwie jest między innymi spadek liczby gospodarstw rolnych oraz zmiana w ich strukturze obszarowej (*Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa, 2018*).

Zdaniem ekspertów przełomowym rokiem w kształtowaniu się trendów w strukturze agrarnej polskich gospodarstw rolnych był 1991 r. (Michna, 2010). Zakłada się, że od tego roku rozpoczął się proces zanikania gospodarstw, które nie są zdolne do odtwarzania potencjału produkcyjnego (ryc. 30). Proces ten dotyczył głównie

gospodarstw o powierzchni do 5 ha, niemniej w 2016 r. stanowiły one nadal większość gospodarstw rolnych (52,9%) (według danych GUS w 2016 r.).

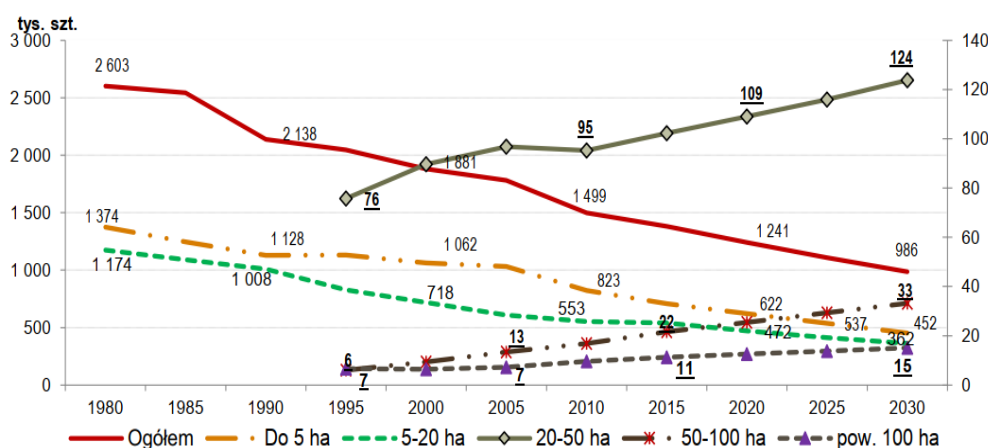
**Ryc. 30. Struktura gospodarstw według grup obszarowych
użytków rolnych w latach 2011-2016**

Źródło: GUS 2016

Nieco wolniej zmniejszała się liczba gospodarstw w przedziale 5-20 ha użytków rolnych – ale głównie takich, które nie miały następców. Odmienne procesy uwidoczniły się w zbiorowości podmiotów powyżej 20 ha użytków rolnych, a zwłaszcza powyżej 50 ha użytków rolnych, które, jak wynika z badań, są z reguły zdolne do skutecznej konkurencji na rynku produktów rolnych. Warto zauważyć, iż zmniejszenie liczby mniejszych gospodarstw powodowało przepływ użytków rolnych do gospodarstw większych obszarowo. W konsekwencji w 2016 r. w dyspozycji gospodarstw o powierzchni 20 i więcej ha użytków rolnych znajdowało się prawie 53% łącznej powierzchni użytków rolnych, w tym prawie 32% gruntów rolnych było użytkowane przez gospodarstwa o powierzchni 50 ha i większej (*Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa, 2018*).

Tendencje zmian w liczbie gospodarstw rolnych w Polsce mają podobny przebieg jak w krajach UE-15. Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa (2018 r.) przewiduje, że w 2030 r.

będzie w kraju ok. 990 tys. gospodarstw. W dalszym ciągu najszybciej zmniejszać się będzie grupa najmniejszych gospodarstw – głównie jednostki do 5 ha użytków rolnych, ale także te z przedziału 5-20 ha. Liczebnie będą wzrastać gospodarstwa o powierzchni 20-50 ha (do 2030 r. wzrost o 21%), zaś najszybciej może się zwiększyć liczba gospodarstw z grupy 50-100 ha (do 2030 r. wzrost o ok 52%). Liczba gospodarstw w grupie 100 i więcej ha użytków rolnych, będzie również charakteryzować się tendencją wzrostową (wzrost o ok. 35% w porównaniu do 2015 r.) (ryc. 31) (*Prognoza IERiGZ-PIB, 2016*)

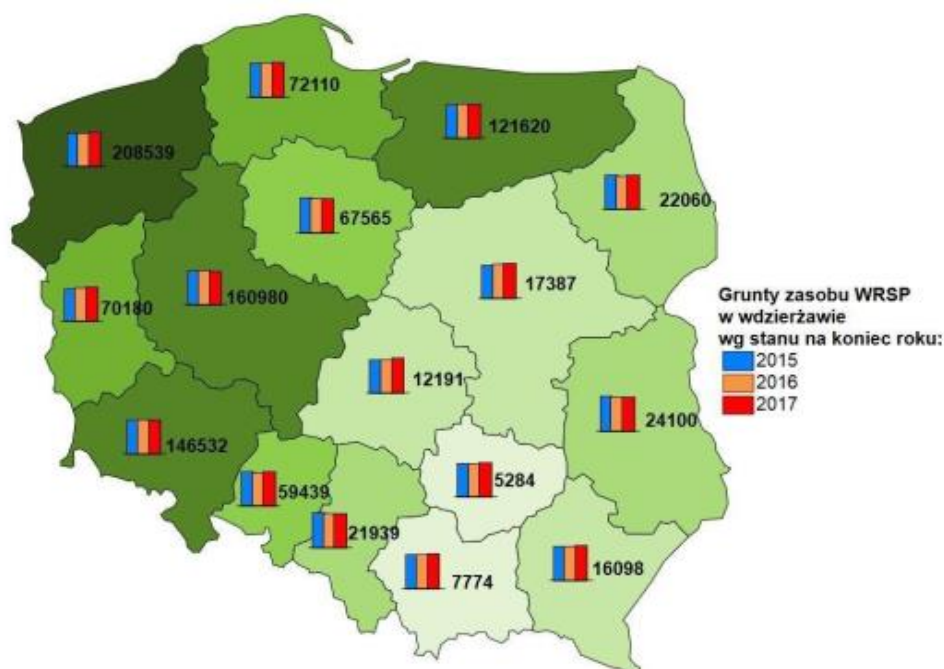
Ryc. 31. Zmiany w liczbie gospodarstw rolnych według grup obszarowych użytków rolnych z prognozą do 2030 r.

Źródło: Prognoza IERiGZ-PIB, 2016

Aktualnie obowiązujące przepisy o scalaniu i wymianie gruntów (Dz. U. z 2014 r. poz. 700 z późn. zm.) umożliwiają wymianę gruntów wchodzących w skład gospodarstw rolnych, jeżeli taka wymiana przyczyni się do racjonalnego ukształtowania gruntów gospodarstw rolnych, a w przypadku gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa – wymagana jest zgoda Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa. Warunkiem przeprowadzenia takiej wymiany jest zarówno zgodny wniosek właścicieli gruntów poddanych wymianie, jak i podjęcie przez starostę stosownego postępowania administracyjnego.

Oprócz wymiany gruntów uregulowanej w przepisach ustawy o scalaniu i wymianie gruntów, istnieje również instytucja zamiany nieruchomości. W kodeksie cywilnym jest przewidziana umowa zamiany zawierana między właścicielami nieruchomości w formie aktu notarialnego, do której stosuje się odpowiednio przepisy o sprzedaży. Jedynym warunkiem koniecznym do dokonania zamiany nieruchomości w tym trybie jest posiadanie uregulowanego stanu prawnego tych nieruchomości oraz zgodna wola ich właścicieli wyrażona przed notariuszem (*Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa, 2018*).

Wydzierżawiane z Zasobu Skarbu Państwa grunty rolne stanowiły ok. 7% ogółu gruntów rolnych wykorzystywanych rolniczo. Najwięcej gruntów w dzierżawie znajdowało się w grupie obszarowej powyżej 300 ha (46%), następnie w grupie obszarowej 10-99 ha (23%) oraz 100-299 ha (21%). W ujęciu regionalnym rynek dzierżaw ziemi skarbowej był bardzo zróżnicowany (ryc. 32).

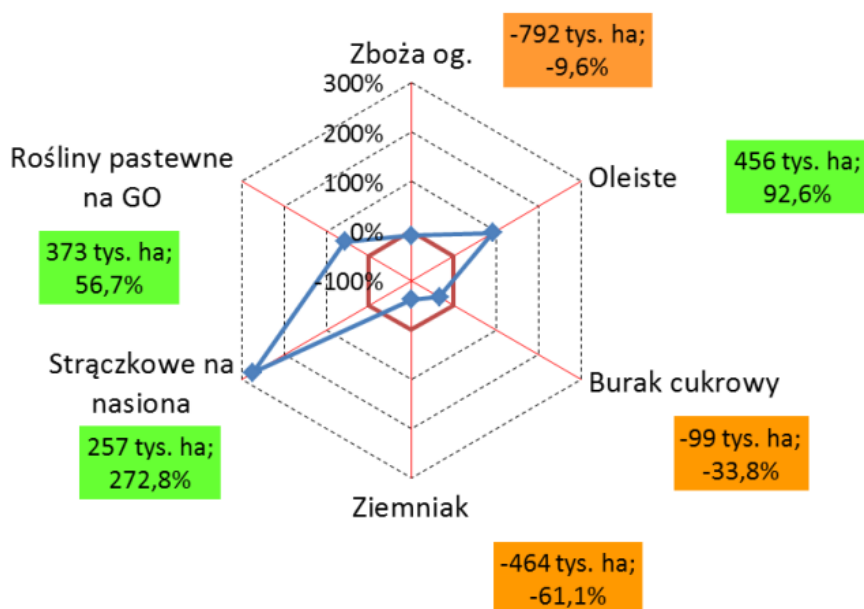

**Ryc. 32. Grunty Zasobu ogółem w dzierżawie
na 31.12.2016 roku (w tys. ha)**

Źródło: KOWR, 2017

Wśród wszystkich trwających dzierżaw największa powierzchnia gruntów Zasobu (na koniec 2017 r.) znajdowała się w województwach: zachodniopomorskim – 208,5 tys. ha, wielkopolskim – 160,9 tys. ha, dolnośląskim – 146,5 tys. ha i warmińsko-mazurskim – 121,6 tys. ha. Najmniej w woj. świętokrzyskim – 5,3 tys. ha i małopolskim 7,8 tys. ha (*Rynek ziemi rolniczej. Stan i perspektywy, IERiGŻ-PIB, 2017, s. 40*).

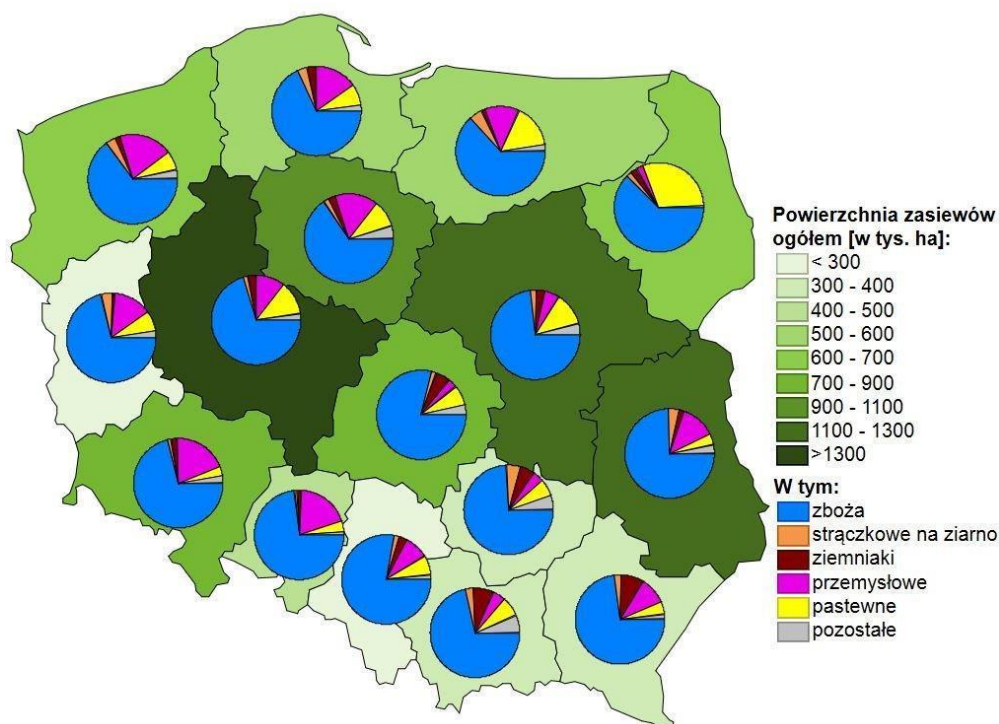
Na przestrzeni ostatnich szesnastu lat obserwowano czasowe i regionalne zróżnicowanie struktury zasiewów. W okresie od 2002r. odnotowano zarówno tendencje do zmniejszania, jak i zwiększania powierzchni upraw (ryc. 33).

Ryc. 33. Zmiany powierzchni zasiewów (uprawy) grup roślin (%) pomiędzy okresem lat 2002-2004 a latami 2014-2016

Źródło: IUNG-PIB, 2018

Dynamika tych zmian była zróżnicowana, ponieważ powierzchnia uprawy zbóż i ziemniaków w 2016 r. była mniejsza odpowiednio o 10% i 61% w stosunku do 2002 r. Zróżnicowany był udział zbóż w powierzchni zasiewów w poszczególnych województwach (ryc. 34).

Ryc. 34. Powierzchnia zasiewów i struktura upraw według województw w 2017 r.

Źródło: Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa, 2018

Udział zbóż w strukturze zasiewów w ostatnich latach najbardziej wzrastał w województwie małopolskim i podkarpackim (wzrost o ok. 10 p.p.), w których dominują bardzo małe obszarowo gospodarstwa. Rolnicy rezygnują bądź nie podejmują uprawy roślin, które wymagają znacznych nakładów finansowych i technologicznych. Zmniejszenie powierzchni uprawy ziemniaków wynikało m.in. ze zmiany systemu żywienia świń, preferencji żywieniowych konsumentów i ograniczeniu wykorzystania w przemyśle spirytusowym. W tym samym czasie powierzchnia uprawy roślin przemysłowych w tym rzepaku wzrosła o 44%, co należy wiązać również z rozwojem branży biopaliw. Wzrost powierzchni uprawy rzepaku wpływał również pośrednio na ograniczenie powierzchni uprawy zbóż.

W największym stopniu w latach 2002-2016 wzrosła powierzchnia uprawy roślin strączkowych na nasiona co wynikało z wprowadzenia wsparcia w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Czynnikiem, ten obok dynamicznego rozwoju sektora produkcji mleka, miał również wpływ na 57% wzrost w omawianym okresie powierzchni uprawy roślin pastewnych na gruntach ornych. Zmniejszenie powierzchni uprawy buraka cukrowego wiązało się z regulacją w ramach UE rynku cukru, która jednocześnie skutkowała wzrostem koncentracji i intensyfikacją uprawy buraka cukrowego (*Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa, 2018*).

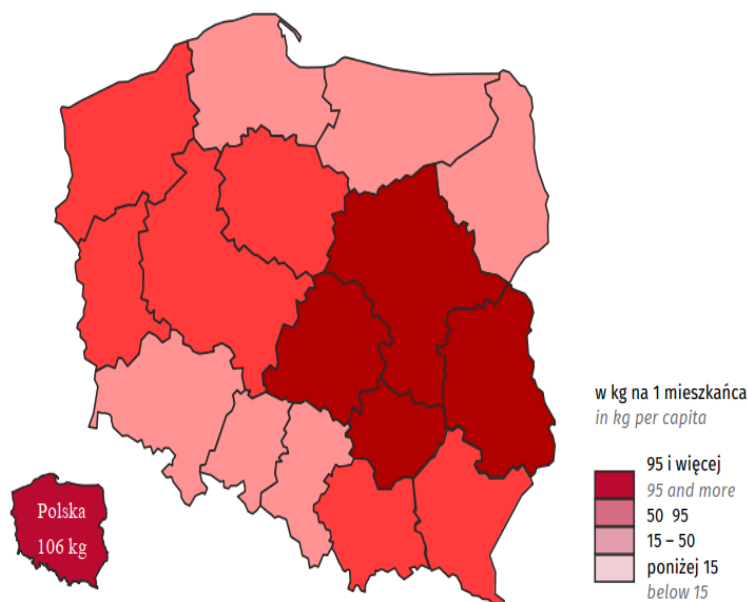
Warto podkreślić, że w Polsce następuje zwiększenie zmienności plonów krajowych większości upraw z wyjątkiem kukurydzy, w stosunku do której warunki do uprawy poprawiają się, ze względu na większe zasoby ciepła spowodowane wzrostem temperatury w okresie letnim. Wraz z prognozowanym w scenariuszach klimatycznych w XXI wieku wzrostem częstości i intensywności ekstremalnych zjawisk meteorologicznych i hydrologicznych, należy zakładać dalszy wzrost zmienności plonowania roślin uprawnych w Polsce (*Kozyra i in., 2012*). Częstsze występowanie warunków niekorzystnych dla rolnictwa, podobnych do obserwowanych w ostatnich latach, będzie destabilizować produkcję żywności oraz niekorzystnie oddziaływać na sytuację ekonomiczną gospodarstw rolnych.

Ważną częścią sektora rolnego jest ogrodnictwo, które wytwarza dużą gamę różnorodnych towarów, zajmując przy tym 7,96% powierzchni użytków rolnych. Udział produkcji ogrodniczej w globalnej produkcji rolnej zmienia się w czasie i w 2016 r. wyniósł dla warzyw 16,1% (2015 r. 19%), a dla owoców 12,4% (2015 r. 13%) (*Produkcja i handel zagraniczny produktami rolnymi w 2016 r., GUS 2017 r.*). W przyszłości należy przewidywać utrzymanie obecnej pozycji ogrodnictwa i sadownictwa. Ogrodnictwo, w

porównaniu do innych gałęzi produkcji rolniczej, najszybciej upowszechnia postęp biologiczny i nowe technologie produkcji.

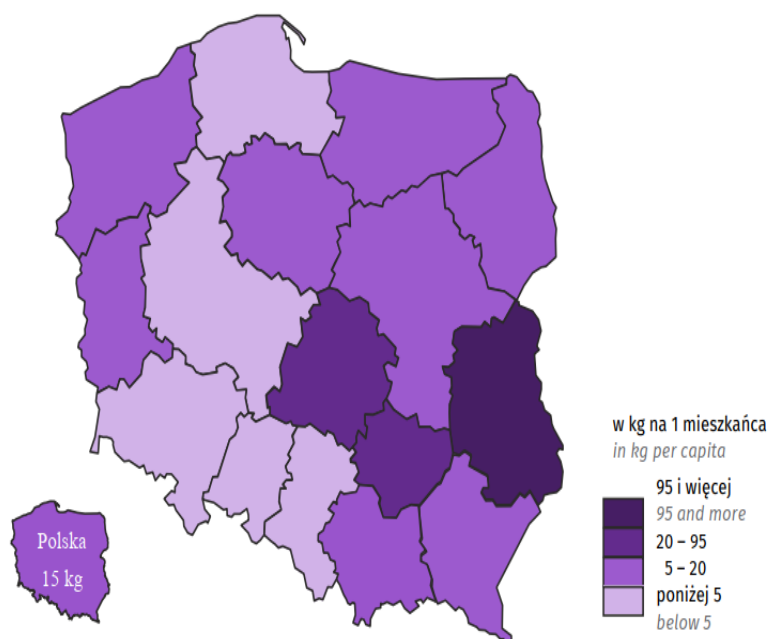
Największy udział zarówno w powierzchni, jak i potem w zbiorach owoców, zajmują jabłonie – 72,56% ogólnej powierzchni sadów (2015) oraz plantacje krzewów owoców jagodowych, a w zbiorach 88,48% (2015). Natomiast w produkcji warzyw gruntowych kluczowe znaczenie ma kapusta – 23,1% zbiorów warzyw gruntowych oraz marchew – 17,9% zbiorów warzyw gruntowych (*Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2016, GUS 2017*).

Powierzchnię i produkcję upraw ogrodniczych cechuje duże zróżnicowanie regionalne. Największa powierzchnia i zarazem zbiory upraw ogrodniczych odnotowuje województwo mazowieckie. Najmniejsza znajduje się w regionie warmińsko-mazurskim i opolskim. Produkcja warzyw jest zlokalizowana przede wszystkim w województwach: mazowieckim, kujawsko-pomorskim, wielkopolskim, małopolskim, łódzkim, lubelskim i świętokrzyskim. Największą produkcją owoców odznacza się województwo mazowieckie, lubelskie, łódzkie (ryc. 35 i 36).

Ryc. 35. Zbiory owoców z drzew w kg na 1 mieszkańca według województw w 2017 r.

Źródło: lublin.stat.gov.pl

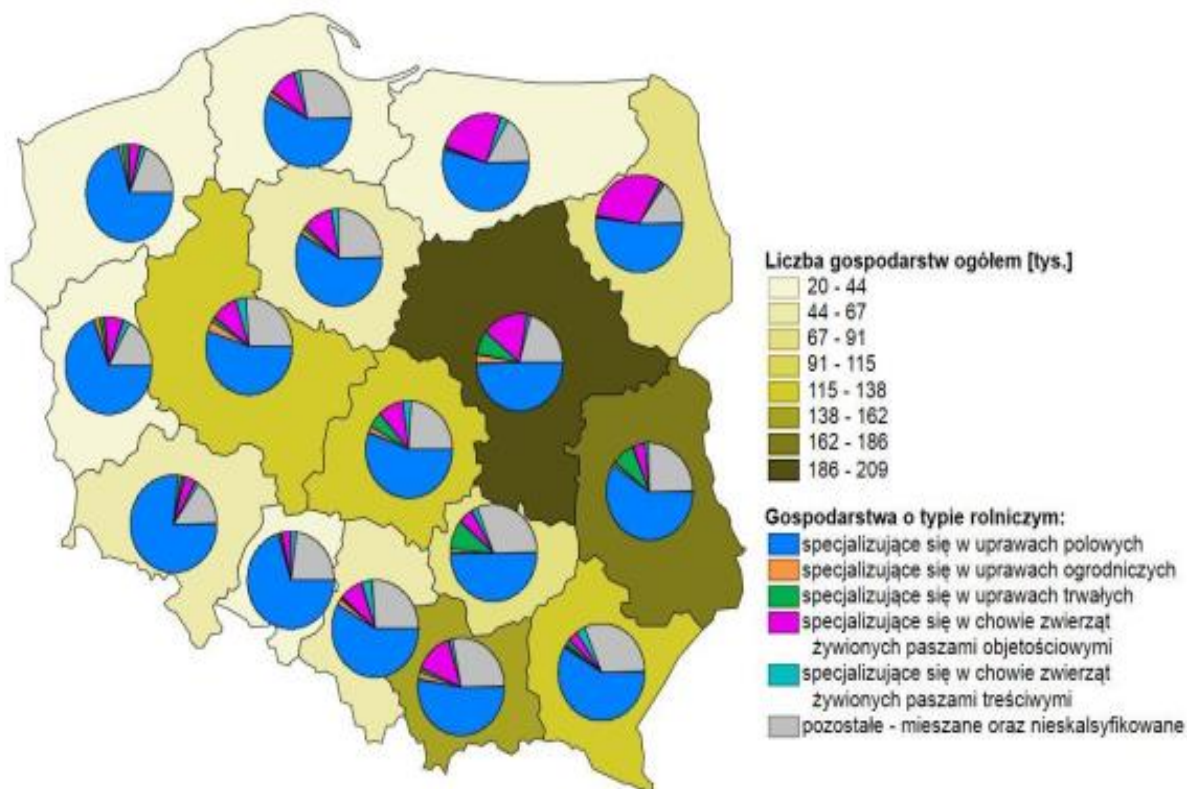
Ryc. 36. Zbiory owoców z krzewów i plantacji jagodowych w kg na 1 mieszkańca według województw w 2017 r.

Źródło: lublin.stat.gov.pl

Produkcja owoców i warzyw jest prowadzona w dużej ilości stosunkowo małych gospodarstw, słabo powiązanych z odbiorcami wyprodukowanych przez nie produktów. W rezultacie ograniczona jest komunikacja pomiędzy producentami a kolejnymi ogniwami łańcucha marketingowego. Producenci owoców i warzyw nie dysponują wystarczającą wiedzą w zakresie zapotrzebowania rynku, a w konsekwencji – informacjami niezbędnymi do skutecznego planowania produkcji. Pomimo znacznych inwestycji poczynionych na poziomie gospodarstw produkujących owoce i warzywa, a także przetwórstwa produktów tego sektora nadal istnieją duże potrzeby w tym zakresie (lublin.stat.gov.pl).

Producenci rolni chcący uzyskać odpowiednią wysokość dochodu w pracy w gospodarstwie podejmują działania związane z koncentracją produkcji rolnej. Najczęściej dzieje się to poprzez wzrost powierzchni gospodarstwa, większy udział roślin intensywnych lub wzrost obsady zwierząt w gospodarstwie. Pogłębia się regionalne zróżnicowanie sektora rolno-spożywczego,

z coraz silniej zaznaczającą się specjalizacją danego regionu (ryc. 37).

Ryc 37. Typy rolnicze gospodarstw w Polsce w 2016 r.

Źródło: Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2016 r., GUS 2017

W 2016 roku gospodarstw typu 1 specjalizujących się w uprawach polowych najwięcej było w województwie lubelskim (13,5% z ogółu gospodarstw typu 1) i mazowieckim (13,1%). Gospodarstwa ogrodnicze (typ 2) rozpowszechnione były najbardziej w województwie mazowieckim (25,0%) i wielkopolskim (16,1%). Najwięcej gospodarstw specjalizujących się w uprawach trwałych zlokalizowanych było na terenie województwa mazowieckiego (29,1%) i lubelskiego (26,5%), a gospodarstw specjalizujących się w chowie zwierząt żywionych paszami objętościowymi w województwie mazowieckim (23,1%) i podlaskim (16,3%). W 2016 roku gospodarstwa ze specjalizacją w chowie zwierząt żywionych paszami treściwymi najliczniej występowały w

województwie wielkopolskim (14,8% wszystkich) i podkarpackim (13,2%). Gospodarstw mieszanych z różnymi uprawami i zwierzętami najczęściej funkcjonowało w województwach: podkarpackim, mazowieckim, małopolskim i lubelskim. Na terenie wymienionych województw położonych było niespełna 47,7% ogółu gospodarstw tego typu (*Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2016 r., GUS 2017*).

Dla rozwoju przedsiębiorczości rolnej istnieje specjalnie stworzony program – Poznaj Dobrą Żywność (PDŻ). Celem Programu Poznaj Dobrą Żywność jest kreowanie pozytywnego wizerunku artykułów rolno-spożywczych wysokiej jakości wśród krajowych i zagranicznych konsumentów. Znak Poznaj Dobrą Żywność umieszczany na opakowaniu ma ułatwiać konsumentowi dokonanie wyboru wśród wielu podobnych produktów, jakie znajdują się na półkach sklepowych. Konsument otrzymuje informację o tym, że wybrany przez niego produkt jest wytworzony ze sprawdzonych surowców, że znajduje się w nim niewiele substancji dodatkowych oraz że jest prawidłowo oznakowany. Oznaczenie produktu znakiem PDŻ to również szansa na promocję produktów i firm zarówno w kraju, jak i za granicą, poprzez wzmocnienie prestiżu firm i renomy produktów (*Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa, 2018*).

O wyróżnienie znakiem Programu PDŻ mogą ubiegać się producenci i przetwórcy artykułów rolno-spożywczych, bez względu na ich wielkość i formę własności. Jednym z wymogów uczestnictwa w Programie jest prowadzenie działalności gospodarczej na terenie Unii Europejskiej. Producent zainteresowany wyróżnieniem swojego produktu znakiem PDŻ może w dowolnym momencie zwrócić się do Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi o wszczęcie postępowania, którego efektem jest nadanie znaku PDŻ. Do wyróżnienia można zgłosić dowolną liczbę produktów. Znak PDŻ przyznawany jest tylko tym wyrobom, które spełnią kryteria Programu PDŻ i otrzymają pozytywną

rekomendację Kolegium Naukowego ds. jakości produktów żywnościowych Programu Poznaj Dobrą Żywność, powołanego przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. W skład Kolegium wchodzi specjaliści z dziedziny przetwórstwa żywności, żywienia, medycyny, hodowli roślin i zwierząt, a także prawa i ekonomii (*Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa, 2018*).

W celu utrzymania stałego, wysokiego poziomu jakości oznaczonych artykułów rolno-spożywczych Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi nadaje produktowi znak Poznaj Dobrą Żywność na okres 3 lat. Program Poznaj Dobrą Żywność to również działania informacyjno-promocyjne. Działania te popularyzują znak Poznaj Dobrą Żywność wśród konsumentów, producentów i przetwórców oraz handlowców i dystrybutorów żywności. Służą przekazywaniu rzetelnych i wiarygodnych informacji o produktach rolno-spożywczych oraz upowszechnieniu wiedzy o korzyściach wynikających z uczestnictwa w Programie PDŻ. Działania promocyjne Programu to także informowanie konsumentów o warunkach pozyskiwania surowców, technologiach wytwarzania i systemach nadzoru nad jakością i bezpieczeństwem żywności oraz zasadach prawidłowego znakowania produktów. Działania promocyjne Programu PDŻ obejmują różne formy promocji służące zwiększaniu rozpoznawalności znaku i popularyzacji produktów nim oznaczonych, którymi są: liczne wydarzenia wystawienniczotargowe krajowe i zagraniczne, imprezy plenerowe oraz kampanie informacyjno-edukacyjne w mediach (*Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa, 2018*).

Wielu rolników obawiało się konkurencji z państw bardziej rozwiniętych, kiedy Polska przystępowała do Unii Europejskiej w 2004 r. Bardzo szybko okazało się jednak, że to, co początkowo budziło obawy i kreowało kompleksy, stało się zaletą. Rozdrobnienie i niski stopień chemizacji polskiego rolnictwa powoduje, że ma ono naturalne predyspozycje do produkcji

żywności wysokiej jakości, ekologicznej i naturalnej – poszukiwanej na europejskich stołach. Dzięki specyficznej wiedzy i umiejętnościom przekazywanym wśród rolników z ojca na syna producenci już w domu rodzinnym uczą się naturalnego, ekologicznego gospodarowania. W taki sposób wytworzony surowiec jest następnie w tradycyjny, unikalny sposób przetwarzany – stając się tym samym produktem najwyższej jakości oraz chlubą i wizytówką obszaru, z którego pochodzi (*Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce, 2016*).

W Polsce funkcjonuje 68 spółdzielni ogrodniczo-pszczelarskich, z czego 16 zrzeszonych jest w Związku Rewizyjnym Spółdzielni Ogrodniczo-Pszczelarskich (*dane GUS, 2018*). Większość spółdzielni zlokalizowana jest na terenach wiejskich. Skupiają one producentów warzyw, owoców, kwiatów i miodu oraz produktów pochodnych. Część spółdzielni prowadzi sprzedaż materiału szkółkarskiego oraz prowadzi fachowe doradztwo w tym zakresie. Przy spółdzielniach funkcjonują punkty skupu owoców i warzyw. Poniżej podano są przykłady spółdzielni rolniczych założonych w Polsce.

Do wczesnych lat 90-tych wizytówką polskiej spółdzielczości ogrodniczo-pszczelarskiej na światowych rynkach było **Spółdzielcze Przedsiębiorstwo „Hortex”** którego nazwa pochodzi od dwóch słów – „hortus” – ogród oraz „export”. W latach 70. Hortex jest jednym z głównych dostawców wyrobów rolno-spożywczych w Europie Środkowo-Wschodniej. Należą do niej chociażby miody pitne „Półtorak”, „Dwójniak” i „Trójniak” wytwarzane przez **Spółdzielnię „Apis” z Lublina** – znane i cenione w kraju i zagranicą. Spółdzielnia wciąż udoskonala i urozmaica swoją produkcję, wprowadzając na rynek nowe wyroby. Miód „Klasztorny” z dodatkiem soku z tarniny czy „Jadwiga” z dodatkiem owoców maliny i dzikiej róży to „wariacje” na ten sam temat, którym są receptury staropolskich trunków (www.krs.org.pl).

Gminne Spółdzielnie „Samopomoc Chłopska” powstały po II wojnie światowej i były dominującą formą handlu na wsi i w małych miastach. Zajmowały się sprzedażą artykułów spożywczych i przemysłowych. Niektóre dodatkowo aktywizowały społeczności lokalne poprzez prowadzenie klubokawiarni i Klubów Rolnika. Obecnie związki spółdzielni gminnych organizują kursy i szkolenia z zakresu technologii stosowanych w produkcji i przetwórstwie rolnym, handlu, marketingu, zarządzania. Bezspornie są zasługi GS w przybliżaniu procedur pozyskiwania środków unijnych dla środowisk wiejskich i małomiasteczkowych. Ten nurt działalności jest wciąż kontynuowany w postaci fachowego doradztwa z zakresu programów rozwojowych UE i korzystania z funduszy w ramach konkretnych projektów (www.krs.org.pl).

Rolnicze spółdzielnie produkcyjne (RSP) są specyficzną formą spółdzielczości wiejskiej, która występuje tylko w niektórych państwach Unii Europejskiej. To wielorodzinne gospodarstwa rolne, których członkowie łączą pracę w swoim gospodarstwie z członkostwem w spółdzielni. Obecnie w kraju działa 700 rolniczych spółdzielni produkcyjnych, a liczba ich członków wynosi ok. 42 000. W spółdzielniach tych pracuje także sezonowo około 8 000 osób – członków rodzin spółdzielców. Kilkanaście tysięcy rolników stale współpracuje ze spółdzielniami produkcyjnymi. RSP gospodarują na areale ok. 250 000 ha. użytków rolnych. Zdecydowanie przeważa produkcja roślinna, a w niej uprawa zbóż – 70% całości produkcji. Na drugim miejscu znajdują się spółdzielnie zajmujące się hodowlą zwierzęcą, a za nimi plasują się spółdzielnie wielostronne, łączące uprawy polowe i chów zwierząt. Przeciętna powierzchnia rolniczych spółdzielni produkcyjnych wynosi obecnie 652 ha użytków rolnych. Średni przychód ogółem na 1 ha użytków rolnych wyniósł w ostatnim roku ok. 9 500 zł. Przeciętnie na 100 ha pracuje w spółdzielni 4 osoby, a wydajność wynosi ponad 73 000 zł. na osobę. Duże spółdzielnie produkcyjne tworzą także własne sieci handlowe. Są to zarówno placówki handlu detalicznego, jak i

hurtowego. Na szeroką skalę prowadzona jest także działalność usługowa dla rolników indywidualnych, usługi transportowe, remontowo-budowlane czy działalność warsztatowa. Na coraz większą skalę rozwija się agroturystyka (www.krs.org.pl).

Nowe możliwości działania rolników na rynku, umożliwiające poprawę dochodowości gospodarstw poprzez uzyskiwanie lepszych warunków sprzedaży produktów większymi partiami oraz wspólne, po niższych kosztach zakupy środków do produkcji, stwarzają **grupy producentów rolnych (GPR)**. Na koniec czerwca 2013 r. funkcjonowało w Polsce ponad 360 spółdzielczych grup producentów rolnych. Ta forma spółdzielni zyskuje coraz większą popularność. Świadczy o tym systematyczne, wysokie tempo tworzenia nowych grup spółdzielczych. Na łącznie powstałych w 2011 r. ponad 220 grup producentów rolnych, ponad 60 utworzonych zostało w formie spółdzielni, natomiast w 2012 r. – na 230 powstałe grupy, 81 to spółdzielnie. Grupy producentów rolnych otrzymują ryczałtowe wsparcie finansowe na utworzenie i działalność grupy w okresie pierwszych 5 lat działania, uzależnione od wielkości obrotu produktem lub grupą produktów dla których została utworzona. Limit łączny tego wsparcia wynosi 390 tys. euro na grupę. Krajowa Rada Spółdzielcza prowadzi intensywne działania wspierające organizowanie się rolników w struktury gospodarcze, ze szczególnym uwzględnieniem formy spółdzielczej, poprzez działalność szkoleniowo-doradczą oraz wydawniczą. Od 2007 roku w siedzibie KRS funkcjonuje Punkt Konsultacyjny dla Grup Producentów Rolnych, a na witrynie internetowej KRS prowadzona jest zakładka na temat spółdzielczych GPR (www.krs.org.pl).

3.4. Zarządzanie rolniczą grupą producencką – przykład z województwa lubelskiego

Województwo lubelskie należy do regionów charakteryzujących się znaczącą rolą sektora rolniczego. O dogodnych warunkach do prowadzenia działalności rolniczej decydują przede wszystkim korzystne czynniki glebowo-klimatyczne oraz duży udział użytków rolnych. Lubelskie jest liderem wielu upraw rolniczych i sadowniczych, wśród których można wymienić m. in.: maliny, porzeczki i agrest. Rzetelna wiedza na temat sytuacji w rolnictwie w województwie lubelskim jest niezbędna do podejmowania skutecznych decyzji zarówno przez prowadzących działalność gospodarczą w tym sektorze, jak i przedstawicieli władz regionalnych i lokalnych zajmujących się polityką rolną (*lublin.stat.gov.pl*).

Analiza przedsiębiorstw rolnych w województwie lubelskim została przedstawiona w tabeli 7.

**Tab. 7. Liczba gospodarstw rolnych posiadających użytki rolne
w województwie lubelskim**

Wyszczególnienie	2010	2016	2017	
	W liczbach bezwzględnych			2016=100
Liczba gospodarstw rolnych w tys.	188,3	177,9	173,3	97,4
W tym gospodarstw indywidualnych	188,1	177,9	173,2	97,4

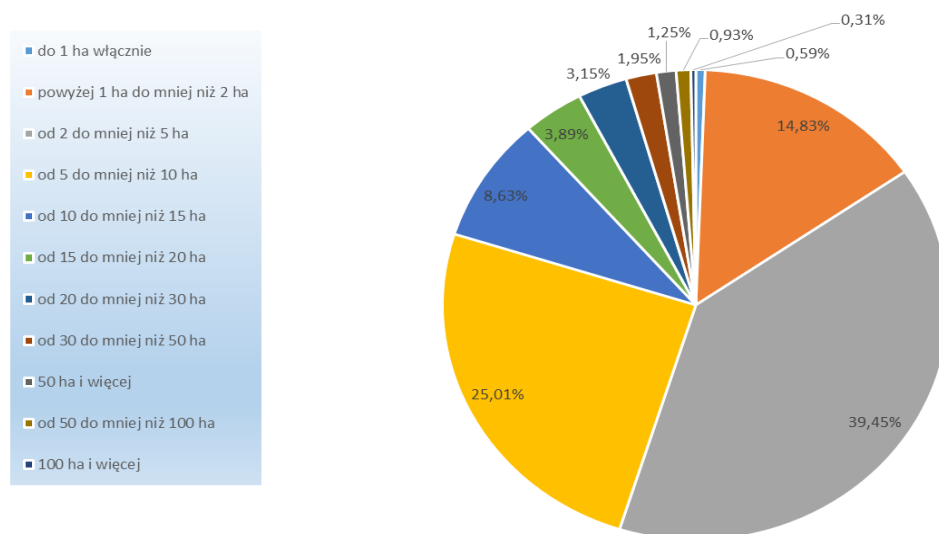
Źródło: *lublin.stat.gov.pl*

Wielkość gospodarstw w województwie lubelskim przedstawia poniższa tabela 8, struktura obszarowa gospodarstw jest pokazana na ryc. 38.

Tab. 8. Własność zasobów gruntów rolnych w gospodarstwach prowadzących działalność rolniczą

	Gospodarstwa ogółem			
	2007	2010	2013	2016
Polska	2 390 956	1 509 148	1 429 006	1 410 704
Lubelskie	283 775	188 266	178 135	179 994
	Gospodarstwa indywidualne			
	2007	2010	2013	2016
Polska	2 387 246	1 504 971	1 425 386	1 406 575
Lubelskie	283 591	188 079	177 985	179 801

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc. 38. Struktura obszarowa gospodarstw w województwie lubelskim w 2016 roku

Źródło: Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2016 r., GUS 2017

W 2017 r. w województwie lubelskim było 173,3 tys. gospodarstw rolnych posiadających użytki rolne, w tym 173,2 tys. gospodarstw indywidualnych. W stosunku do 2016 r. liczba gospodarstw rolnych obniżyła się o 2,6%, a w porównaniu z 2010 r. o 7,9%. W ogólnej liczbie gospodarstw rolnych 78,4% stanowiły

gospodarstwa małe o powierzchni do 10 ha, przy czym ich liczba w porównaniu z 2016 r. obniżyła się o 1,8 p. proc, natomiast w stosunku do 2010 r. Obniżyła się o 3,3 p. proc. W tej grupie najczęściej było gospodarstw o powierzchni od 5 do 10 ha (45,5 tys.), jednak w porównaniu z 2016 r. odnotowano ich spadek o 1,8%, a w stosunku do 2010 r. o 1,6%. Udział gospodarstw większych obszarowo (ponad 10 ha) wynosił 21,6% i gospodarstwa te dysponowały największym arealem użytków rolnych – 894,6 tys. ha, czyli 61,4% ogółu użytków rolnych. W porównaniu z 2016 r. ich liczba obniżyła się o 0,7%, zaś w stosunku do 2010 r. wzrosła o 3,3% (lublin.stat.gov.pl).

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa od 16 października do 30 listopada 2017 r. prowadziła wypłatę zaliczek na poczet dopłat bezpośrednich za 2017 r. Zaliczki miały na celu złagodzenie skutków trudnej sytuacji na rynkach rolnych. Natomiast płatności końcowe za 2017 r. wypłacane są od 1 grudnia 2017 r. (<http://www.arimr.gov.pl/aktualnosci/artykuly/9214-mld-zl-trafilo-do-rolnikow-w-ramachwyplat-tegorocznych-doplat-bezposrednich.html>).

Płatności bezpośrednie stały się ważnym instrumentem Wspólnej Polityki Rolnej (<http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/wspolna-polityka-rolna/czymjest-wspolna-polityka-rolna.html>), który jest odpowiedzialny za:

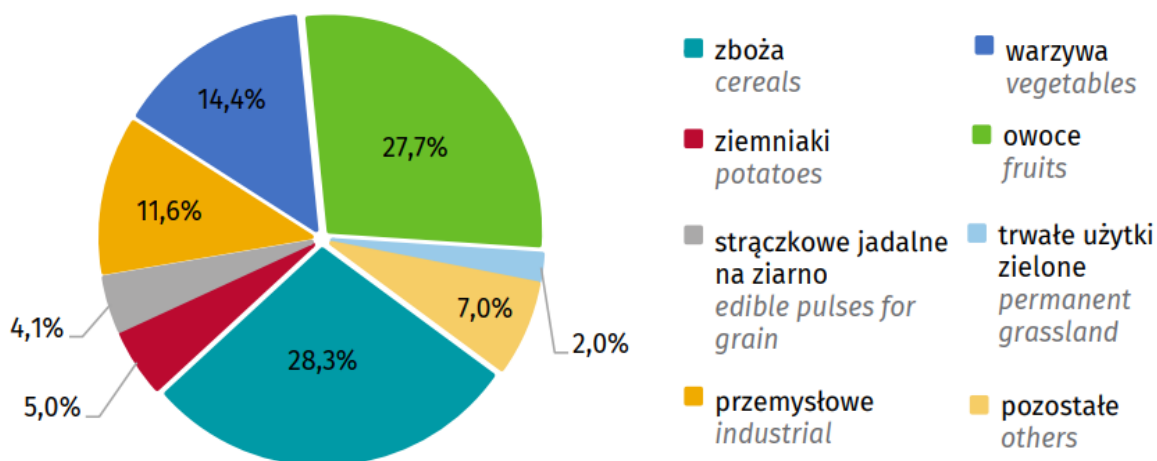
- wsparcie i stabilizację dochodów rolniczych;
- utrzymanie użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej, zgodnej z wymogami środowiska;
- rekompensowanie kosztów związanych z wypełnianiem wymogów wspólnotowych związanych z realizacją pozaprodukcyjnych dóbr publicznych;
- zapewnienie równych warunków konkurencji w ramach jednolitego rynku rolno-spożywczego;
- pomoc w realizacji nowych celów, związanych z ochroną zasobów naturalnych, zmianami klimatycznymi,

gospodarką wodną, różnorodnością biologiczną oraz energią odnawialną (<http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa/Platnoscibezposrednie>).

Wiosną 2017 r. w województwie lubelskim wnioski o przyznanie płatności obszarowych złożyło 173,5 tys. rolników, co stanowiło 12,9% wniosków złożonych w kraju. W porównaniu z 2016 r. liczba tych wniosków obniżyła się o 0,7%, a w stosunku do 2010 r. o 2,9%. W związku z tym w tym roku Agencja wydała 172,6 tys. decyzji o przyznaniu płatności obszarowych, co stanowiło 13,2% decyzji wydanych w Polsce. W porównaniu z 2016 r. liczba tych decyzji obniżyła się o 1,1%, a w 2010 r. o 3,4% (lublin.stat.gov.pl).

Globalna produkcja rolnicza obejmuje produkcję roślinną (surowe, nieprzetworzone produkty pochodzenia roślinnego) i produkcję zwierzęcą (produkcję żywca rzeźnego oraz surowych, nieprzetworzonych produktów pochodzenia zwierzęcego i przyrost pogłowia zwierząt gospodarskich, do którego zaliczono: bydło, trzodę chlewną, owce, konie i drób) (lublin.stat.gov.pl).

Największy udział w produkcji roślinnej stanowiły zboża (28,3%) oraz owoce (27,7%). W stosunku do 2015 r. udział zbóż obniżył się o 5,0 p. proc., a owoców wzrósł o 4,1 p. proc. W globalnej produkcji zwierzęcej największy udział miał żywiec rzeźny 55,6% (w tym wieprzowy 47,2%) i mleko krowie 34,9%. W porównaniu z 2015 r. udział żywca rzeźnego wzrósł o 2,7 p. proc, zaś mleka krowiego obniżył się o 3,7 p. proc. (ryc. 39).

Ryc. 39. Struktura globalnej produkcji roślinnej w województwie lubelskim w 2016 r.

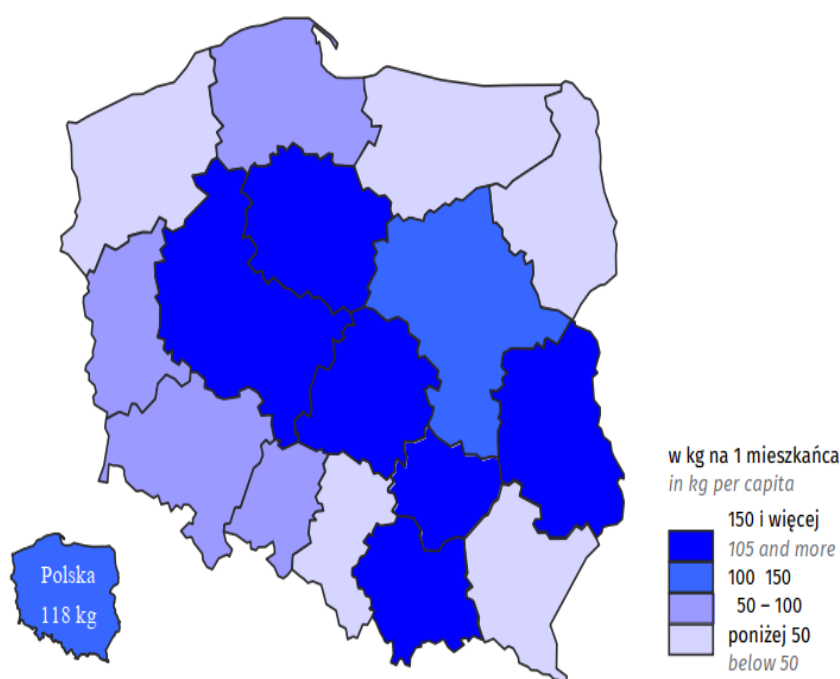
Źródło: *lublin.stat.gov.pl*

W analizowanym roku udział województwa lubelskiego w ogólnokrajowej globalnej produkcji rolniczej wyniósł 9,2% i tym samym województwo zajęło pod tym względem 3 miejsce w kraju po województwie wielkopolskim (udział w globalnej produkcji krajowej 16,7%) i mazowieckim (16,6%). Na ostatnim miejscu znalazło się województwo lubuskie z udziałem 2,1%. W 2016 r. produkcja globalna na 1 ha użytków rolnych w kraju zwiększyła się o 2,7% w porównaniu z poprzednim rokiem, natomiast w województwie lubelskim o 14,2% (*lublin.stat.gov.pl*).

Korzystny wpływ na kształtowanie się produkcji roślinnej w omawianym roku miały przede wszystkim:

- warunki atmosferyczne w ciągu zimy 2016/2017, które przyczyniły się do dobrego prezimowania roślin ozimych, dzięki czemu w dobrej kondycji weszły w stan wiosennej wegetacji, która ruszyła w marcu;
- ciepłe lato, które umożliwiło sprawne przeprowadzenie prac żniwnych.

Województwo lubelskie uplasowało się w 2017 r. na 6 miejscu w kraju pod względem zbioru warzyw gruntowych z udziałem 11,0%. Na pierwszym miejscu znalazło się województwo mazowieckie (z udziałem 15,2%), a na kolejnym kujawsko-pomorskie (13,6%), zaś na ostatnim podlaskie (0,8%), a na przedostatnim opolskie (1,1%) (*lublin.stat.gov.pl*). Lubelskie jest również w czołówce pod względem zebranych warzyw gruntowych na jednego mieszkańca (ryc. 40).

Ryc. 40. Zbiory warzyw gruntowych ogółem w kg na 1 mieszkańca według województw w 2017 r.

Źródło: *lublin.stat.gov.pl*

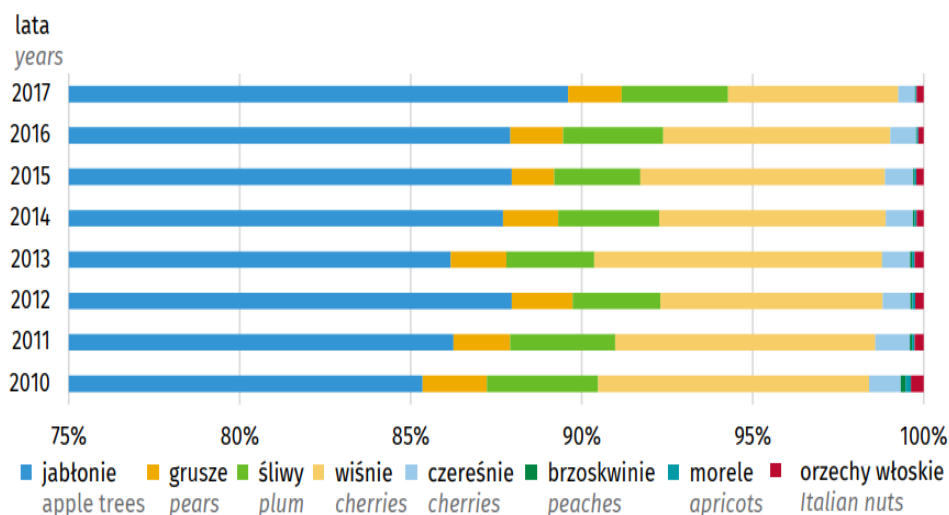
Zbiory owoców z drzew z sadów w 2017 r. były niskie ze względu na wyżej opisane warunki atmosferyczne w okresie kwitnienia i w porównaniu z 2016 r. obniżyły się o 41,1%, natomiast wzrosły o 10,2% w stosunku do 2010 r. i wyniosły 350,4 tys. t. W strukturze zbiorów dominowały (tab. 9) jabłka, które stanowiły 89,6% ogółu owoców zebranych z drzew owocowych (w kraju 91,9%). W stosunku do 2016 r. odnotowano spadek produkcji jabłek o 40,0%, zaś w porównaniu z 2010 r. wzrost o 15,7%.

Tab. 9. Zbiory owoców w województwie lubelskim

Wyszczególnienie	2010	2015	2016	2017	
	w tysiącach ton				2016 = 100
Ogółem z drzew	318,0	542,7	595,1	350,4	58,9
w tym jabłonie	271,4	478,7	523,1	314,0	60,0
Śliwy	10,4	13,3	17,4	10,9	62,5
Wiśnie	25,2	38,8	39,5	17,4	44,1
Ogółem z krzewów i plantacji jagodowych	230,5	218,2	273,2	225,7	82,6
w tym maliny	72,2	62,7	106,8	84,3	78,9
porzeczki ogółem	87,3	77,6	84,5	68,6	81,1

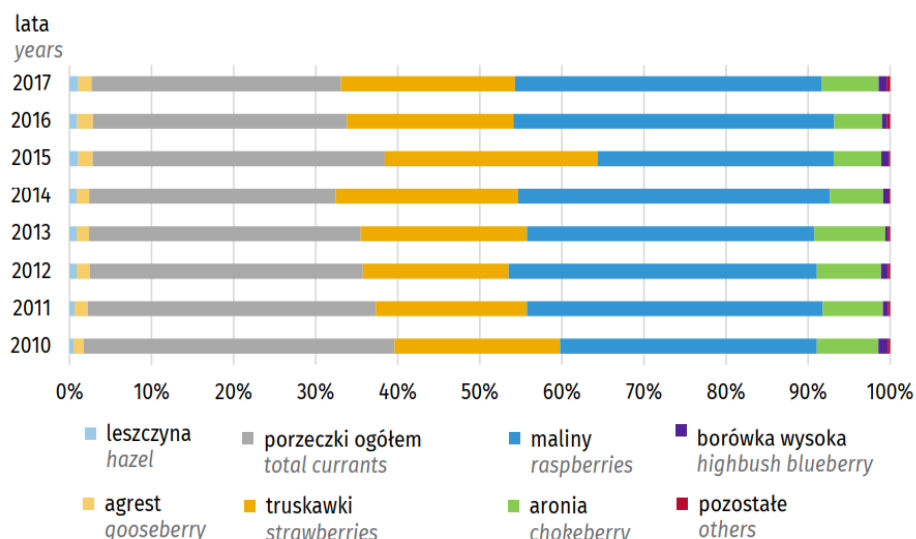
Źródło: lublin.stat.gov.pl

Województwo lubelskie w 2017 r. było na 3 miejscu w kraju (po mazowieckim 46,6% produkcji krajowej) pod względem produkcji owoców z drzew (ryc. 41, 42), a sadownicy wyprodukowali 13,2% produkcji krajowej. Na ostatnim miejscu było województwo opolskie (z udziałem 0,1%) (lublin.stat.gov.pl).

**Ryc. 41. Struktura zbiorów owoców z drzew owocowych w
sadach w województwie lubelskim**

Źródło: lublin.stat.gov.pl

Ryc. 42. Struktura zbiorów owoców z krzewów i plantacji jagodowych w województwie lubelskim

Źródło: *lublin.stat.gov.pl*

Z krzewów i plantacji jagodowych w 2017 r. zebrano 225,7 tys. t owoców, co stanowiło 45,6% produkcji krajowej i dało województwu lubelskiemu 1. miejsce w produkcji tych owoców w kraju. Na drugim miejscu uplasowało się województwo mazowieckie z udziałem 18,0%, zaś na ostatnim opolskie z udziałem 0,5%. Zbiory owoców z krzewów i plantacji jagodowych w 2017 r. były niższe w stosunku do 2016 r. o 17,4% (w kraju o 14,5%), a do 2010 r. o 2,1% (w kraju o 5,9%). Największy udział w produkcji tych owoców w województwie lubelskim w 2017 r. miały maliny (37,4%), porzeczki ogółem (30,4%) i truskawki (21,2%). W kraju natomiast w strukturze zbiorów przeważały truskawki (35,9%), porzeczki ogółem (26,0%) i maliny (21,1%). W województwie lubelskim wyprodukowano 80,7% ogólnej krajowej produkcji malin, 53,2% porzeczek ogółem, 51,6% leszczyny i 39,0% agrestu (*lublin.stat.gov.pl*).

Utworzono katalog producentów w celu szerszego rozpowszechnienia informacji o producentach województwa lubelskiego. Zarządcą Systemu i Aplikacji Polska Smakuje jest Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa (<http://www.kowr.gov.pl/>).

Oferta produktowa rynku żywnościowego określana jest przez zmieniające się preferencje konsumentów. Zmiana pokoleniowa, zdrowy styl życia, wzrost zasobności Polaków, rosnąca świadomość zakupowa konsumentów, postępująca cyfryzacja i informatyzacja społeczeństwa, a także kolejne zmiany legislacyjne idące w kierunku poprawy jakości produkowanej żywności, wpływają na konieczność podjęcia działań ukierunkowanych na wzrost sprzedaży krajowych produktów rolno-spożywczych w Polsce. Dlatego niezbędna jest zmiana podejścia do promocji żywności poprzez dostosowanie się do obowiązujących standardów i trendów rynkowych (<http://www.kowr.gov.pl/>).

Mając na uwadze coraz większe zainteresowanie konsumentów polskimi produktami rolno-spożywczymi i obierając sobie za cel zwiększenie rozpoznawalności i zbudowanie silnej marki polskich produktów żywnościowych, wszystkie działania promocyjne prowadzone zarówno przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa, jak i inne instytucje i organizacje odpowiedzialne za promocję polskiej żywności, realizowane są w ramach spójnej i jednolitej strategii komunikacji. Ma ona zwiększyć siłę i efektywność realizowanych przez sektor rolno-spożywczy działań informacyjnych i promocyjnych. Opracowana przez MRiRW „Strategia Promocji Żywności” określa jako główną ideę promowanie polskiej żywności pod wspólną marką „Polska smakuje” (<https://www.polskasmakuje.pl/>).

Jest to odpowiedź na konieczność zbudowania silnej i rozpoznawalnej marki polskiej żywności. Marki, która w świadomości konsumentów będzie utrwalana poprzez znak graficzny i hasło słowne „Polska smakuje”. Marki, która będzie gwarantem najwyższej jakości produktów spożywczych. Głównym komunikatem „Polska smakuje” jest jasny i czytelny przekaz, że żywność wytwarzana w ramach systemów jakości żywności i posiadająca stosowne, uznawane przez MRiRW certyfikaty, spełnia

najwyższe parametry jakościowe, sanitarne, a także smakowe (<https://www.polskasmakuje.pl>).

Serwis Polska Smakuje to strona internetowa i aplikacja mobilna, które zostały stworzone z myślą o oczekiwaniach producentów i rolników wytwarzających żywność. Aby producenci i rolnicy wytwarzający żywność mogli dotrzeć z ofertą do jak najszerzego grona odbiorców, w oparciu o serwis Polska Smakuje, utworzono platformę komunikacji pomiędzy producentami polskiej żywności wyróżniającą się wysoką jakością, a konsumentami, którzy chcą dokonywać świadomych wyborów. Serwis Polska Smakuje skupia Wystawców, którzy oferują produkty żywnościowe wysokiej jakości, wytwarzane zgodnie ze specyficznymi, często tradycyjnymi metodami produkcji, na bazie rodzimych surowców, wyróżniające się cechami jakościowymi i zdrowotnymi oraz walorami smakowymi. Aplikacja mobilna Polska Smakuje, będącą dodatkowym narzędziem komunikacji, skierowana jest głównie do osób, które szukają lokalnych specjałów podróżując po Polsce (<https://www.polskasmakuje.pl>).

Poniżej przedstawiono kilka przykładów udanych przedsiębiorstw rolnych działających w województwie lubelskim:

- **Manufaktura Różana.** Gospodarstwo od lat specjalizuje się w produkcji sadzonek róż. Łącząc pasję oraz zamiłowanie do tych wspaniałych roślin, które są wymagające, ale odpłacają za troskę: barwą, zapachem, zniewalającym pięknem. Ta różana pasja znalazła swe odzwierciedlenie również w domowej kuchni. Celem Manufaktury Różanej jest ciągłe rozszerzanie oferty produktów, opartych na tradycji mających związek z regionem, wspomnieniem naszego dzieciństwa, zarówno dla koneserów jak i osób chcących na nowo odkrywać często już zapomniane smaki, wyparte przez nowoczesne menu (www.smakirozy.pl).
- **MOJE OWOCE Maria Figiel.** „Moje Owoce” powstały w 2012 roku. Gospodarstwo rolne specjalizujące się w uprawie

malin. Tradycją w domu Figlów było coroczne robienie przetworów na zimę, tak więc te powstawały według sprawdzonych sposobów i receptur, przekazywanych z pokolenia na pokolenie, zapełniając tym sposobem domową spiżarnię. Zalety tych domowych pyszności powstających ze świeżych, własnoręcznie wyhodowanych i zebranych owoców, przez wiele lat były doceniane jedynie przez domowników i najbliższych przyjaciół rodziny jednakże cieszyły się one takim dużym powodzeniem, że szybko znikwały z półek. Stale rosnące zainteresowanie tradycyjnymi przetworami sprawiło, że zapadła w końcu decyzja, aby domową produkcję przekształcić w małą wytwórnię owocowych skarbów, by móc dzielić się tym dziedzictwem także i z państwem. Soki i musy powstają według tradycyjnych metod, a w ich skład wchodzi tylko naturalne składniki. Nad wszystkim czuwa i zawiaduje p. Pierwszymi produktami były rzecz jasna wyroby z malin, czyli syrop, mus i sok malinowy (www.mojeowoce.pl).

- **Stowarzyszenie Aktywna Wieś w Drzewcach** to organizacja non-profit, która posiada osobowość prawną i jest nowatorską formą współpracy lokalnej społeczności. Powstało z inicjatywy Wśród Członków Stowarzyszenia, jest wiele osób fizycznych, organizacje pozarządowe. Stowarzyszenie liczy około XX członków zwyczajnych i wspierających (<http://aktywnawiesdrzewce.pl/>)

Stowarzyszenie „Aktywna Wieś” w Drzewcach zrealizowało Projekt pt. **„Z lasu, pola i ogrodu – utworzenie sieci trzech ścieżek edukacyjnych przy szlaku Krainy Rowerowej”** Partner wspierający zaangażowany w realizację Projektu: Koło Gospodyń Wiejskich w Drzewcach. Cel ogólny Projektu: Zwiększenie ruchu turystycznego na obszarze wsparcia poprzez wprowadzanie nowej sieciowej oferty turystycznej opartej na lokalnych zasobach

przyrodniczo-kulturowych, zgodne z wartościami zrównoważonego rozwoju (<http://aktywnawiesdrzewce.pl/>)/

Następny projekt „**Produkt Lokalny – dziedzictwo kulturowe Zielonego Pierścienia**”, partnerem wspierającym zaangażowanym w realizację tego Projektu jest Koło Gospodyń Wiejskich w Drzewcach. Cel ogólny Projektu: Zwiększenie atrakcyjności turystycznej subregionu „**Trójkąta Turystycznego: Nałęczów–Puławy–Kazimierz Dolny**” poprzez wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego obszaru oraz lokalnego dziedzictwa kulinarnego w oparciu o produkty lokalne obszaru. Dziedzictwo kulturowe subregionu w znacznym stopniu stanowi tradycyjna lokalna kuchnia wiejska. Działania zaplanowane w Projekcie, zarówno doposażenie istniejącej Izby Produktów Lokalnych w Drzewcach w urządzenia i drobny sprzęt niezbędne do wytwarzania produktów lokalnych jak i doposażenie Izby Produktów Lokalnych w Starej Wsi oraz włączenie jej do istniejącej sieci Izb Produktów Lokalnych a także działania promocyjne przyczyniają się do promocji obszaru wsparcia poprzez smaczną i zdrową kuchnię wykorzystującą lokalne produkty (www.aktywnawiesdrzewce.pl).

3.5. Problemy funkcjonowania rolniczych grup producentkich – analiza porównawcza

Polityka rolna jest niezbędnym elementem polityki gospodarczej państwa, która opiera się na fakcie, że sektor rolny jest najważniejszy w sensie społecznym, dlatego konieczne jest zapewnienie stabilności przepływu produktów żywnościowych na rynek krajowy. Ostatnio było niestabilny dla sektora rolnego.

Wzrosła zmienność cen, przy znacznych wahaniami cen produktów i inwestycji. Dlatego polityka rolna powinna odpowiadać nie tylko warunkom panującym na krajowym rynku kraju, ale także uwzględniać potencjalne ryzyko zewnętrzne (rynek międzynarodowy). Rynki rolne są dotknięte zaburzeniami makroekonomicznymi, wybuchy choroby, niekorzystne zjawiska pogodowe, takie jak powodzie i susze. Te ostatnie stały się częstsze z powodu zmian klimatu. Teraz rolnicy są bardziej otwarci na siły rynkowe niż wcześniej, ponieważ polityka rolna stała się mniej związana z produkcją i cenami.

Polska jest krajem, który pod względem warunków naturalnych i produkcji rolnej jest podobny do Ukrainy. W rolnictwie obu krajów zatrudnienie wynosi około 20% siły roboczej. To samo dotyczy specjalizacji rolnictwa. Ale sektor rolny w Polsce charakteryzuje się znacznie wyższą intensywnością i produktywnością niż sektor ukraiński. Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej jej rolnictwo stało się znacznie bardziej skuteczne. Stan rolników poprawił się dzięki pomocy ze środków Wspólnej Polityki Rolnej UE. Ukraina oczekuje podpisania układu o stowarzyszeniu z Unią Europejską. Dlatego wykorzystanie polskich doświadczeń w polityce rolnej ma ogromne znaczenie dla procesu integracji europejskiej Ukrainy.

Wychodząc z faktu, że gospodarki Polski i Ukrainy są nie tylko sąsiednie, ale także dość podobne, a kiedyś Polska przezwyciężyła te same problemy, które teraz ma Ukraina, wykorzystanie polskiego doświadczenia w polityce rolnej może dać Ukrainie potężny impuls do zwiększenia obecności produktów rolnych na rynku światowym.

Główne wyzwania stojące przed polityką rolną państwa to:

- sytuacja na rynku i zmiany w gustach i preferencjach konsumentów;
- środowisko handlu międzynarodowego (warunki na rynku światowym, bariery w handlu, konkurencyjność globalna;

- bezpieczeństwo biologiczne, tj. ochrona przed chorobami zwierząt i roślin;
- obiektywne i subiektywne przeszkody w handlu produktami rolnymi spowodowane różnymi normami krajowymi, wymogami, presją polityczną itp. ;
- infrastruktura (trasy transportowe, telekomunikacja);
- wykwalifikowana kadra kierownicza i dobrze przygotowani pracownicy, którzy ze swej strony wymagają stosowania nowoczesnych technologii;
- ochrona gleb, wody, lasów, innych zasobów roślinnych i zwierzęcych, ochrona różnorodności biologicznej.

W praktyce polityka rolna jest najczęściej wyrażana w różnorodnych środkach wspierających producentów produktów rolnych i żywności, stwarzając dla nich korzystne warunki zarówno na rynkach krajowych, jak i zagranicznych.

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej znacznie zwiększyło poziom wsparcia dla rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich, gwarantując jednocześnie stabilność pomocy. Fundusze na rozwój i modernizację przedsiębiorstw oraz przywracanie osad wiejskich zostały otrzymane w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 i kolejnego Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 (<https://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2014-2020.html>). Programy te były realizowane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR).

Obecnie w rolnictwie na Ukrainie ważne jest wspieranie głównych producentów produktów zwierzęcych i pracochłonnych sektorów upraw, a mianowicie uprawy warzyw, uprawy owoców i hodowli jagód, które, jak pokazano powyżej, mają wsparcie w ramach WPR w Polsce.

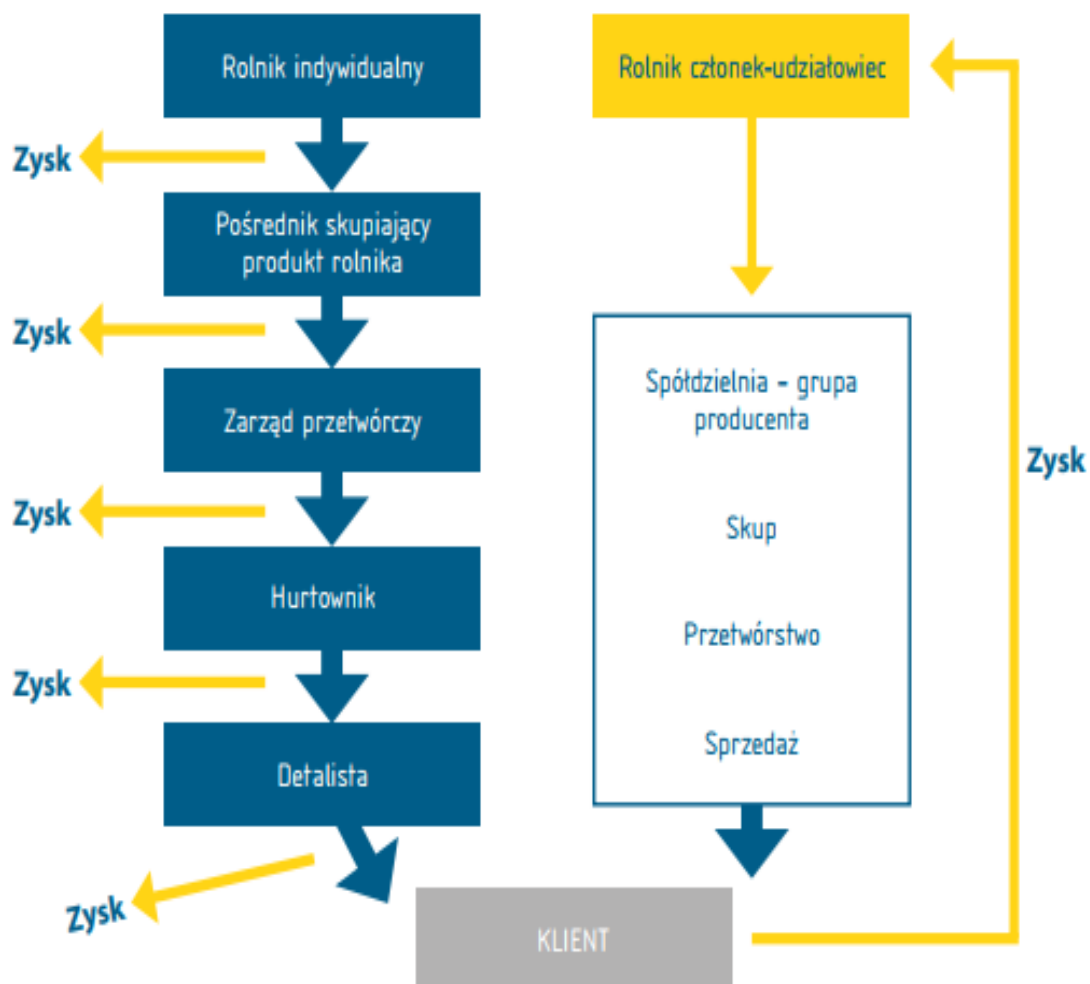
Słynny ukraiński ekonomista B. Danylyshyn (2013), który uważał, że ukraińska polityka rolna powinna być ukierunkowana na wspieranie małych gospodarstw rodzinnych. Konieczne jest również

wdrożenie ukierunkowanej polityki rozwoju obszarów wiejskich, mającej na celu zapewnienie przewagi konkurencyjnej obszarów wiejskich, aby zapobiec odpływowi młodych ludzi ze wsi i zachęcić ich do pracy w sektorze rolnym, a także poprawić atrakcyjność tego sektora, przede wszystkim dla małych i średnich inwestorów.

Podstawowe zadania wspierające sferę agrarną:

- wsparcie małych producentów, gospodarstw i stowarzyszeń spółdzielczych, wprowadzenie narzędzi wspierających rozwój towarowej produkcji rolnej i finansowanie programu na rzecz efektywnego rozwoju hodowli zwierząt;
- reorientacja systemu wsparcia państwa dla produkcji rolnej w celu pobudzenia producentów nastawionych nie na globalne, ale na lokalne rynki żywności, zachowanie programu preferencyjnego kredytowania i płatności bezpośrednich na głowę i jeden hektar;
- odrodzenie ruchu spółdzielczego na wsi, który pozwoli nam skorzystać z wielkiej produkcji towarowej i uwzględnić interesy wiejskich producentów towarów. Korporacje rolno-przemysłowe należy umieścić w takich warunkach, w których ekonomiczny efekt skali produkcji nie zostałby wycofany z wioski, ale skierowany na rozwój lokalny;
- wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i tworzenie rozległej sieci turystyki wiejskiej, tworzenie korzystnych warunków życia i wzrostu dobrobytu na podstawie najbardziej efektywnego wykorzystania dostępnego potencjału terytoriów (Danylyshyn, 2013).

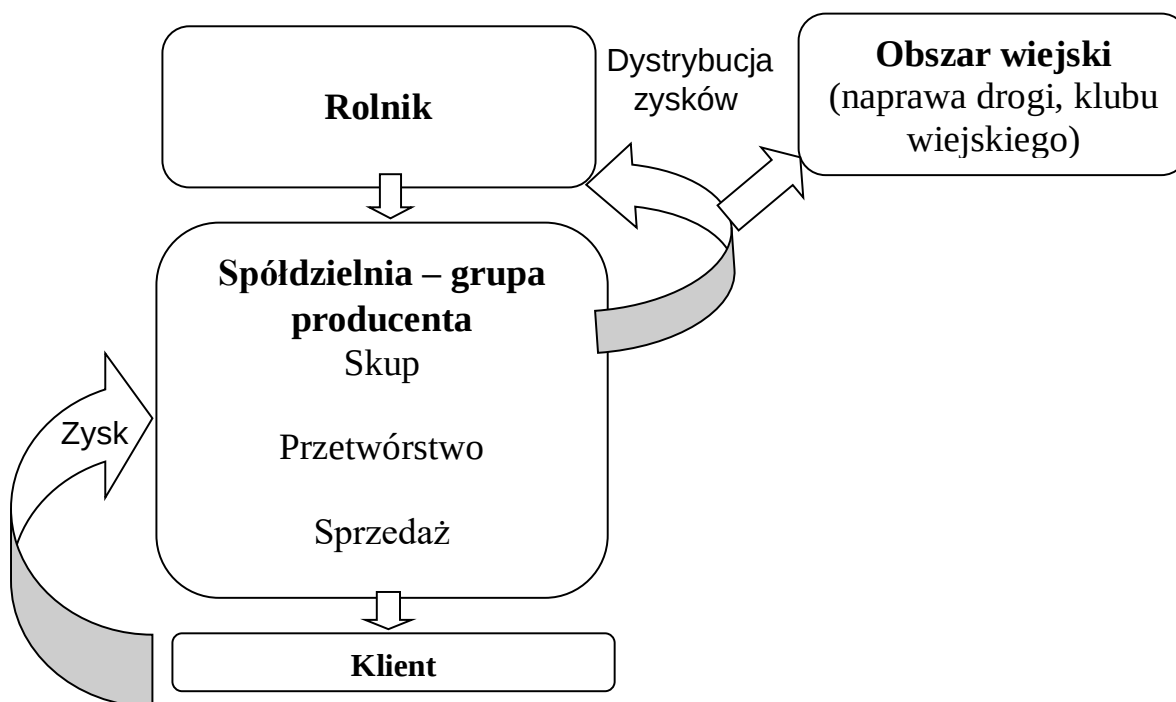
Ponieważ w ostatnich latach Ukraina nadal opowiadała się za tworzeniem i rozwojem spółdzielni rolniczych, wskazane jest stosowanie polskiego modelu tworzenia.

Ryc. 43. Droga produktu rolniczego od producenta do konsumenta

Źródło: Witold Boguta, 2014

Na podstawie polskich doświadczeń proponuje się schemat rozwoju obszarów wiejskich Ukrainy (ryc.44).

Ryc 44. Model rozwoju obszarów wiejskich na Ukrainie

Źródło: opracowanie własne

Głównym celem wdrożenia proponowanego modelu jest efekt społeczny, poprzez zwiększenie zatrudnienia i poprawę sytuacji finansowej. Korzystny wynik tej działalności gospodarczej znajduje odzwierciedlenie w tworzeniu warunków do podstawowych potrzeb i celów społecznych na wsi.

Podczas reformy administracyjnej na Ukrainie głównym zadaniem społeczności wiejskiej jest racjonalne wykorzystanie i rozwój istniejącego potencjału gospodarczego i naturalnego, opracowanie zestawu środków dla stworzenia warunków do zmniejszenia odpływu młodzieży z osady, poprzez tworzenie miejsc pracy i zwiększanie ich dochodów. Polityka władz lokalnych ma na celu wspieranie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw. Oczekuje się, że wprowadzenie proponowanego modelu zwiększy spójność mieszkańców wsi, poprawi ich standard życia i efektywność działalności rolniczej.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Problemy kompleksu rolno-spożywczego, wsi i ludności wiejskiej na Ukrainie znajdują się dziś w centrum uwagi społeczeństwa. Jednym z głównych aspektów polityki społeczno-gospodarczej państwa jest budowa modelu rozwoju obszarów wiejskich, który spełnia standardy rozwiniętego kraju europejskiego. Obecne warunki wymagają skutecznych mechanizmów tworzenia korzystnych warunków dla zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich, efektywnych konkurencyjnych rynków krajowych i zagranicznych dla sektora rolnego oraz rozwiązywania problemów społecznych na obszarach wiejskich.

Dziś obszary wiejskie Ukrainy znajdują się w trudnej sytuacji: następuje pogorszenie stanu zasobów naturalnych i sytuacji ekologicznej, inżynierii i infrastruktury społecznej, system usług społecznych (medycyna, kultura, edukacja przedszkolna) i poziom życia spada, potencjał ludzki, kwitnące bezrobocie i ubóstwo, co stymuluje migrację zarobkową i odejście młodzieży ze wsi.

Poziom wynagrodzeń w rolnictwie pozostaje jednym z najniższych wśród innych gałęzi gospodarki (69% średniej w gospodarce). Jednocześnie tylko 661 400 osób jest oficjalnie zatrudnionych (dane statystyki za 2018 r.) w sektorach rolnym, leśnym i rybackim, w których dominuje zatrudnienie w prywatnych gospodarstwach chłopskich. Dochody gotówkowe wiejskich gospodarstw domowych, z których 34,8% stanowią świadczenia socjalne na jednego członka gospodarstwa domowego, są o jedną czwartą niższe niż miejskie, udział dochodów z prywatnego rolnictwa stale spada, 23% wiejskich gospodarstw domowych ma średni dochód pieniężny na jednego mieszkańca niższy niż socjalny minimum (10,2% – w miastach). Wśród mieszkańców na obszarach wiejskich wskaźnik ubóstwa jest 1,7 razy wyższy niż w miastach, zarówno w kategoriach względnych, jak i bezwzględnych. Wśród wiejskich gospodarstw domowych warunki życia wynoszą 39% w

porównaniu z 19% gospodarstw domowych w miastach (<http://www.ukrstat.gov.ua>)

Ważnym i obowiązkowym warunkiem rozwoju obszarów wiejskich jest aktywizacja samorządu lokalnego, dająca mu rzeczywiste uprawnienia, nie tylko finansowe, ale także zasoby nieruchomości i jasne przepisy regulacyjne. Jednocześnie normatywna podstawa samorządu lokalnego na wsi powinna uwzględniać jej niezbywalne cechy.

Na świecie istnieje tendencja do konsolidacji gospodarstw, co jest stymulowane nie tylko koniecznością ekonomiczną, ale także ramami prawnymi, które zobowiązują rolników do posiadania drogiego sprzętu, który byłby zgodny z nowymi przepisami dotyczącymi przemysłu spożywczego. Natomiast na Ukrainie istnieją tendencje do konsolidacji agrobiznesu, ale w nieco innej formie niż model europejski. Prawdopodobnie Ukraina powinna pójść własną drogą i przy właściwej polityce państwa znajdzie się miejsce dla małego prywatnego przedsiębiorcy, przeciętnego rolnika i dużego gospodarstwa rolnego. Biorąc pod uwagę, że duże gospodarstwa rolne są już dość dobrze rozwinięte w naszym kraju, ale nie mają wpływu na rozwój obszarów wiejskich, dziś należy zwrócić uwagę na idee współpracy rolniczej – jako potężnej siły zdolnej do podniesienia nowoczesnej wsi ukraińskiej.

Rolnicy w Polsce, biorąc pod uwagę politykę państwa i dotacje unijne, odnoszą sukcesy, ale ta forma prowadzenia rolnictwa jest nierozzerwalnie związana z mieszkańcami tego kraju. Doświadczenia Polski dowodzą, że małe gospodarstwa mogą działać skutecznie przy wsparciu państwa, które ma charakter długoterminowy. Jednocześnie wsparcie państwa powinno koncentrować się przede wszystkim na promowaniu inwestycji i rozwoju. Polski rząd wdraża długoterminową politykę rozwoju małych gospodarstw rolnych, która jest również uważana za skuteczny środek samozatrudnienia ludności i rozwiązywania problemów społecznych na obszarach wiejskich oraz osłabiania napięć społecznych na wsi.

Jednym z kluczowych czynników sukcesu polskiej gospodarki wiejskiej jest dostęp rolników do finansowania, możliwość otrzymania środków potrzebnych zarówno na bieżące potrzeby, jak i rozwój. Dla rozwoju obszarów wiejskich konieczne jest przede wszystkim rozwinięcie ich wewnętrznego potencjału, który można osiągnąć, wykonując następujące zadania:

- wspieranie ożywienia małych średnich przedsiębiorstw na wsi;
- stowarzyszenia spółdzielcze i grupy produkcyjne;
- przeorientować emigrację ludności wiejskiej, zwiększając zatrudnienie, tworząc nowe miejsca pracy;
- zapewnienie możliwości rozwoju osobistego i poprawy dobrobytu na obszarach wiejskich;
- zwiększenie finansowania programów rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich;
- opracowanie mechanizmów wspierania rozwoju ludności wiejskiej wskazuje kosztom funduszy przedsiębiorstw i organizacji działających na tych terytoriach;
- zapewnienie obrotu produktami rolnymi poprzez rozwój ich współpracy w sferze marketingowej;
- przyciągnąć inwestorów.

Dla maksymalnego wykorzystania przystąpienie Ukrainy do Wspólnoty Europejskiej, w oparciu o doświadczenia Polski, państwo musi wziąć pod uwagę wszystkie potrzeby i zastrzeżenia UE (*Mashchenko, 2015*).

Należy pamiętać, że wieś będzie w stanie przetrwać kosztem i dotacji z pozytywną polityką państwa i UE, ale nie na długo. Długofalowym celem rozwoju ukraińskiej wioski jest nadal samowystarczalność. Wieś jest nosicielką ukraińskiej państwowości i duchowości, co potwierdza całe doświadczenie historii narodowej, musimy pamiętać, że wyrównanie cywilizowanego poziomu życia ludności wiejskiej i miejskiej jest warunkiem rozwoju społeczeństwa jako całości.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

LITERATURA

- Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa – Projekt diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej rolnictwa, rybactwa i obszarów wiejskich w Polsce. (2018), Ministerstwo Rolnictwa. Warszawa
- Aktywność ekonomiczna ludności Polski III kwartał 2017 roku, (2017). Główny Urząd Statystyczny, Warszawa
- Bański J., (2009) Typy obszarów funkcjonalnych w Polsce. Ekspertyza dla Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, IGiPZ PAN, Warszawa
- Bański J. (2011) Changes in agricultural land ownership in Poland in the period of the market economy, *Agricultural Economics*, 57, 2: 93-101
- Bański J. ta in. (2014) Współczesne przekształcenia społeczno-gospodarcze a potencjał ludnościowy wschodniej Polski. *Studia Obszarów Wiejskich*, 36
- Bański J. ta in. (2009) Miejsce obszarów wiejskich w aktualnych strategiach województw – kierunki i cele rozwoju a rzeczywistość, *Studia Obszarów Wiejskich*, 19, IGiPZ PAN, PTG, Warszawa
- Baran-Zgłobicka B. (2017) Środowisko przyrodnicze w zarządzaniu przestrzenią i rozwojem lokalnym na obszarach wiejskich. Wyd. UMCS, Lublin
- Berdanova O., Vakulenko V. (2012) Planowanie strategiczne dla rozwoju lokalnego. Praktyczny przewodnik / Szwajcarsko-ukraiński projekt „Wsparcie decentralizacji na Ukrainie - DESPRO. LLC „Sofia-A”, 88 s
- Bryl M. (2018) Strategia jest podstawą tworzenia i rozwoju OTG// Samorząd lokalny, № 5
- Buryk Z. (2014) Geneza konceptualno-kategorycznego aparatu zarządzania strategicznego. *Administracja publiczna: teoria*

- praktyki: elektron. nauki ścisłe specjalność rodzaj DRIFE - Dnepropetrovsk, V. 1 (11)
- Danylyshyn B. (2013) Oddział, który przyciąga gospodarkę Ukrainy. GlavKom
- Czarnecki A. (2009) Rola urbanizacji w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich. IRWiR PAN, Warszawa
- Czarnecki A. (2015) Spójności w planowaniu strategicznym dla rozwoju obszarów wiejskich //Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu Roczniki Naukowe, tom XVII, zeszyt 6. – s. 44-49
- Gutorowa O.O. (2016) Wydajność produkcji oraz rozwój obszarów wiejskich. Ogólnokrajowe czasopismo naukowe „Tematyczne problemy gospodarki innowacyjnej” № 4/2016, s. 68-73
- Gudim M. (2012) Obszary rozwoju kompleksu rolno-przemysłowego Ukrainy w kontekście integracji światowej. Biuletyn DNU. Seria: Światowa gospodarka i międzynarodowe stosunki gospodarcze, wydanie. 4. - s. 38-47
- Górniak Ja., Mazur St. (2012) Zarządzanie strategiczne rozwojem// Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Warszawa, 338 s
- Heffner K. (2014) Kierunki zmian w przestrzeni wiejskiej Polski – wpisywanie się w przestrzeń wsi europejskiej. Studia KPZK PAN, 156, s. 33-56
- Heffner K. (2016) Zmiany przestrzenne na obszarach wiejskich w Polsce w okresie transformacji i po wejściu do Unii Europejskiej. Studia KPZK PAN, 167: 12-27
- Hubeni Yu. (2007) Rozwój obszarów wiejskich: wybrane aspekty europejskiej teorii i praktyki. Gospodarka Ukrainy, T. 4, s. 62-70
- Ivanouk R. ta in. (2003) Agrarian Economics and Market. - K: „Zbruch”, 305 s
- Klekotko M. (2008) Społeczeństwo obywatelskie a rozwój zrównoważony wsi. Podejście poznawcze. [w:] H. Podedworna, P. Ruszkowski (red), Społeczne aspekty

zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce. Partycypacja lokalna i kapitał społeczny, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 28

Kniazevych A., ta in (2019) Social and economic aspects of cross-border cooperation of Ukraine and Poland in the field of tourism. Journal of geology, geography and geoecology, N 28 (3), s. 432

Kołodziejczak A. (2017) Koncepcja zintegrowanego rozwoju rolnictwa i wsi a wiejskie obszary funkcjonalne. Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna 37, s. 41-49

Kolesnikov W. (2014) Światowe doświadczenie w rozwoju obszarów wiejskich. Efektywna gospodarka N 4

Kolekcja statystyczna „Rolnictwo Ukrainy” (2018). Państwowa Służba Statystyczna Ukrainy. 245 s

Kozyra J., ta in. (2012) Diagnoza i prognoza warunków produkcji rolniczej w Polsce w wyniku oddziaływania ekstremalnych zjawisk meteorologicznych i hydrologicznych. Wpływ zmian klimatu na środowisko, gospodarkę i społeczeństwo. IMGW-PIB

Krawczenko O. (2017) Modelowanie strategicznego rozwoju uniwersytetu: monografia. Wydawnictwo Ivanchenko I.S., 398 s

Krakowiak-Bal A. ta in. (2018) Zarządzanie wiedzą w rozwoju obszarów wiejskich. Seria: Zarządzanie// Wydawnictwo C.H.Beck Warszawa. 219 s

Libanova E.M. (red.), (2015) Rozwój człowieka na Ukrainie. Modernizacja polityki społecznej: aspekt regionalny, Instytut Demografii i Badań Społecznych. M.V. Szpilki Narodowej Akademii Nauk Ukrainy. Kijów, 356 s

Mashchenko E. (2015) Analiza polskich doświadczeń w rozwoju rolnictwa. Innowacje ekonomiczne, N 60 K. II, s. 7-17

Michna W. (2010) Aktualizacja prognoz w zakresie struktury i liczby gospodarstw rolnych oraz pogłowia zwierząt gospodarskich w Polsce w perspektywie 2020 r. – w świetle wstępnych wyników

LITERATURA

- PSR-2010 r.” – ekspertyza wykonana na zlecenie MRiRW w związku z opracowywaniem strategii
- Mirakin V. (2018) Współczesne trendy w rozwoju spółdzielni rolniczych na Ukrainie. - *Ekonomia i społeczeństwo*. Wydanie N16. s. 173-181
- Obszary wiejskie w Polsce w 2014 r. (2016). Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Olsztynie, Warszawa–Olsztyn, 216 s
- Ochota Yu. (2018) Przedsiębiorczość w sektorze agrarnym: istota, forma organizacyjno-prawna i inne podstawowe aspekty. *Efektywna gospodarka*, № 3
- Polesya V., Gavura O. (2013) Strategiczne planowanie rozwoju regionów Ukrainy: podstawowe pojęcia, mechanizm rozwoju i problemów. Zbiór naukowy *Prace z serii VNUU: Nauki ekonomiczne* numer 4 (81), s. 166-174
- Pondel H. (2017) Rola samorządu gminnego w stymulowaniu rozwoju obszarów wiejskich. *Studia BAS* Nr 1(49), s. 109-131
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2016 r., (2016). Główny Urząd Statystyczny, Warszawa
- Problemy rolnictwa Ukrainy. Rynek rolny (2016). - [Zasób elektroniczny]. – Tryb dostępu: <https://news.finance.ua/ua/news/-/371151/nazvano-top-5-problem-silskogo-gospodarstva-ukrayiny>
- Prognoza ludności na lata 2014-2050 (2014). Główny Urząd Statystyczny, Warszawa
- Prokopchuk O., Usyuk T. (2016) European model of the investment support of rural development policy. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 2, no. 4, pp. 149-160
- Rocznik demograficzny 2017, (2017). Główny Urząd Statystyczny, Warszawa

- Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce (2016). Praca zbiorowa pod redakcją Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Warszawa, 193 s
- Rosner A. ta in. (2011) Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich. Rozwój obszarów wiejskich w Polsce. Diagnozy, strategię, koncepcje polityki. IRWiR PAN, Warszawa, s. 155-174
- Rynek ziemi rolniczej (2017). Stan i perspektywy, IERiGŻ-PIB, s. 40
- Salamon J. (2010) Metodyka oceny środowiskowych i społeczno-gospodarczych uwarunkowań wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, Kraków, N 7
- Siecińska T. ta in. (2017) Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich i rolnictwa województwa lubelskiego
- Soboń J., Rogozińska-Mitrut J. (2000) Polityka regionalna w Polsce, Zakład Kształcenia Zawodowego w Jarocinie, Konferencja naukowa, Jarocin, s. 3-12
- Sprawozdanie z realizacji strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020 za okres 2015-2016 z elementami oceny średniookresowej). Ministerstwo Rolnictwa. Warszawa
- Spójna Polityka Strukturalna Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa (1999). Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Warszawa, s. 43
- Stanasyuk N. (2019) Analiza strategicznego planowania rozwoju lokalnego / Zarządzanie i przedsiębiorczość na Ukrainie: Etapy rozwoju i problemy rozwojowe. N.V. Un-th "Lwów. Politechnika", s. 212-217
- Stanny M. (2014), Wieś, obszar wiejski, ludność wiejska – o problemach z ich definiowaniem. Wielowymiarowe spojrzenie. Wieś i Rolnictwo, 1 (162), s. 123-138

LITERATURA

- Stanny M. ta in. (2018) Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III. IRWiR PAN, Warszawa
- Śleszyński P. (2016) Identyfikacja i ocena wybranych zjawisk demograficznych w Polsce (ze szczególnym uwzględnieniem wsi i relacji miasto-wieś). Ekspertyza wykonana na zlecenie MRiRW, Warszawa
- Wilkin J. (2010) Wielofunkcyjność rolnictwa – nowe ujęcie roli rolnictwa w gospodarce i społeczeństwie. Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne. IRWiR PAN, Warszawa, s. 17-40
- Zalecenia dotyczące strategicznego planowania rozwoju gospodarczego i społecznego Ukrainy w perspektywie długoterminowej (2012). United Nations Development Programme in Ukraine, 17 s
- Zawisza S., Szkatulski M. (2010) Znaczenie grup producentów rolnych w rozwoju wsi i rolnictwa// Perspektywy rozwoju grup producentów rolnych – szanse i zagrożenia, s. 9-23
- Województwo lubelskie w liczbach (2016). Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin
- Yarema L., Zamora O. (2018) Potencjał gospodarczy rolnictwa obszaru ternopilskego oraz możliwość jego efektywnego wykorzystania. Naukowy herold Uzhgorod National University. Seria: Międzynarodowe stosunki gospodarcze i gospodarka światowa. Wydanie 17, część 2, s. 153-157
- Dekret Prezydenta Ukrainy «O strategii zrównoważonego rozwoju „Ukraina 2020”. 12 stycznia 2015 r, Nr 5/2015
- Dekret Prezydenta Ukrainy w sprawie Strategii Zrównoważonego Rozwoju "Ukraina 2020". N 5/2015, z dnia 12.01.2015
- Kodeks handlowy Ukrainy z dnia 6 stycznia 2018 r., Podstawa 2210-19.

- Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego. Dziennik Ustaw 2003 nr 64 poz. 592 (tekst jednolity Dz. U. 2018 poz. 1405).
- Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Dz.U. z 2006 r. Nr 227 poz. 1658.
- Uchwała Rady Ministrów Ukrainy z dnia 6 sierpnia 2014 r. Nr 385 "O zatwierdzeniu państwowej strategii rozwoju regionalnego na okres do 2020 r."
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1590 ze zm.)
- Ustawy o samorządzie gminnym (Dz. U. Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.) z dnia 12 października 2001 r.

Netografia

- Administracja Regionalna Tarnopola. Online: <http://www.oda.te.gov.ua> (dostęp: 12.05.2019)
- Agrobiznes Ukrainy. Katalog informacji. Online: www.agribusinessinukraine.com (dostęp: 30.05.2019)
- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Online: <http://www.arimr.gov.pl> (dostęp: 03.07.2019)
- Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie. Online: <https://www.cdr.gov.pl> (dostęp: 03.07.2019)
- Departament Rozwoju Gospodarczego i Handlu Regionalnej Administracji Tarnopola. Online: <http://economy-te.gov.ua> (dostęp: 17.06.2019)
- European Commission (2020), "Financial Instruments and Rural Development", [Online], available at: http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/financial-instruments/index_en.htm (dostęp: 15.06.2019)
- Główny Urząd Statystyczny. Online: <https://stat.gov.pl> (dostęp: 11.05.2019)
- Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej. Online: <https://www.imgw.pl/> (dostęp: 21.01.2020)

LITERATURA

- Główna polityka inwestycyjna UE. Online: https://ec.europa.eu/regional_policy/pl/policy/what/investment-policy/ (dostęp: 21.07.2019)
- Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa. Online: <http://www.kowr.gov.pl> (dostęp: 04.07.2019)
- Krajowa Rada Spółdzielcza. Online: www.krs.org.pl (dostęp: 05.06.2019)
- Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju. Online: <https://www.gov.pl/web/inwestycje-rozwoj> (dostęp: 10.05.2019)
- Ministerstwo Polityki Rolnej i Żywności Ukrainy. Online: <http://minagro.gov.ua> (dostęp: 10.05.2019)
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Online: <http://www.minrol.gov.pl> (dostęp: 09.04.2019)
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Budownictwa i Mieszkalnictwa oraz Usług Komunalnych Ukrainy. Online: <http://www.minregion.gov.ua> (dostęp: 27.06.2019)
- Organizacja pozarządowa "Instytut społeczeństwa obywatelskiego". Online: <https://www.csi.org.ua> (dostęp: 03.07.2019)
- Pakt dla obszarów wiejskich 2020, 2018. Online: http://www.krir.pl/files/Pakt_dla_obszar%C3%B3w_wiejskich.pdf (dostęp: 20.09.2019)
- Państwowa Służba Statystyki Ukrainy. Online: <http://www.ukrstat.gov.ua> (dostęp: 18.04.2019).
- Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa. Online: <https://www.ewt.gov.pl> (dostęp: 10.05.2019)
- Program Polska Wschodnia 2014-2020 (PO PW). Online: <https://www.polskawschodnia.gov.pl> (dostęp: 10.05.2019)
- Portal Funduszy Europejskich. Online: <https://www.funduszeuropejskie.2007-2013.gov.pl> (dostęp: 10.05.2019)
- Portal informacyjny. Online: <https://www.liga.net/> (dostęp: 08.04.2019)

- Portal Polska smakuje. Online: <https://www.polskasmakuje.pl> (dostęp: 03.03.2019)
- Rada regionalna Tarnopola. Online: <http://te-rada.org> (dostęp: 30.05.2019)
- Portal rządowy organów wykonawczych na Ukrainie. Online: <https://www.kmu.gov.ua/> (dostęp: 18.09.2020)
- Regionalne Centrum Zatrudnienia w Tarnopolu. Online: <https://ter.dcz.gov.ua> (dostęp: 01.07.2019)
- Strona państwowa Ukrainy "Decentralizacja". Online: <http://decentralization.gov.ua> (dostęp: 03.07.2019)
- Ukraińskie centrum danych społecznościowych. Online: <http://socialdata.org.ua/> (dostęp: 10.05.2019)
- Ukraiński Klub Agrobiznesu. Online: <http://ucab.ua/ua> (dostęp: 10.05.2019)
- Ukraińskie stowarzyszenie zwierząt gospodarskich. Online: <https://usba.com.ua> (dostęp: 03.05.2019)
- Zintegrowana strategia
i plan działania na rzecz rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich na
Ukrainie na lata 2015–2020. Online:
<http://minagro.gov.ua/node/16025> (dostęp: 03.07.2019)

LITERATURA

ABSTRAKT

W pracy przedstawiono problemy rozwoju obszarów wiejskich i ich specyficznych uwarunkowań na Ukrainie i w Polsce. Zaprezentowano diagnozę i przeprowadzono ocenę obecnego stanu rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa w obu krajach. Określono warunki niezbędne do dalszego rozwoju obszarów wiejskich na Ukrainie w kontekście doświadczeń europejskich. Zarekomendowano dalsze strategiczne kierunki rozwoju, co jest aplikacyjnym walorem pracy. Istotną część pracy stanowi przedstawienie podstaw teoretycznych i zasad opracowania oraz problemów wdrażania i wartości aplikacyjnych strategii rozwoju jednostek terytorialnych w aspekcie rozwiązywania problemów i intensyfikacji procesów. Celem niniejszego opracowania jest określenie kierunków rozwoju obszarów wiejskich na tle analizy porównawczej sytuacji w Polsce i na Ukrainie.

W ramach diagnozy dokonano porównania obszarów wiejskich Ukrainy i Polski. W efekcie wskazano następujące uwarunkowania, które stanowią istotne determinanty rozwoju:

- podział terytorialny na Ukrainie i w Polsce jest bardzo różny, choć po reformie administracyjno-terytorialnej będzie on zbliżony;
- ludność miejska na Ukrainie dominuje pod względem liczby nad ludnością wiejską, której udział wynosi tylko 30%. Podobna sytuacja ma miejsce w Polsce: ludność wiejska stanowi 39,8%. Inną sytuację obserwuje się w ujęciu regionalnym. Natomiast w regionie tarnopolskim udział ludności wiejskiej wynosi 44,5%, podczas gdy w województwie lubelskim stanowi aż 53,5%. Oba województwa, zarówno na Ukrainie, jak i w Polsce, mają kierunek rolniczy i specjalizują się w produkcji roślinnej.

Obszary wiejskie pełnią istotną rolę w funkcjonowaniu gospodarki Ukrainy i Polski. Jednocześnie wykazują duże zróżnicowanie w zakresie istniejącego potencjału demograficznego

i przyrodniczego dla rozwoju rolnictwa, jak i specjalizacji produkcji i jej wielkości.

Ważnym i obowiązkowym warunkiem rozwoju obszarów wiejskich jest aktywizacja samorządu lokalnego, dająca mu rzeczywiste uprawnienia, nie tylko finansowe, ale także zasoby materialne, oraz jasne przepisy prawne. Strategie rozwoju są głównym narzędziem zarządzania na różnych poziomach podziału terytorialnego. Więc, doświadczenie Polski w planowaniu strategicznym jest szczególnie cenne dla Ukrainy.

Polska to kraj, który pod względem warunków naturalnych i produkcji rolnej jest podobny do Ukrainy. W rolnictwie obu krajów zatrudnienie wynosi około 20% siły roboczej. To samo dotyczy specjalizacji rolnictwa, ale sektor rolny w Polsce charakteryzuje się znacznie wyższą intensywnością i produktywnością niż sektor ukraiński. Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej jej rolnictwo stało się znacznie bardziej wydajne. Sytuacja rolników poprawiła się dzięki pomocy ze środków Wspólnej Polityki Rolnej UE. Ukraina oczekuje podpisania układu o stowarzyszeniu z Unią Europejską. Dlatego wykorzystanie polskich doświadczeń w polityce rolnej ma ogromne znaczenie dla procesu integracji europejskiej Ukrainy. Obecnie w rolnictwie na Ukrainie ważne jest wspieranie głównych producentów produktów zwierzęcych i pracochłonnych sektorów upraw: warzyw, owoców i jagód, które mają wsparcie w ramach WPR w Polsce.

Biorąc pod uwagę, że gospodarki Polski i Ukrainy są nie tylko sąsiednie, ale także dość podobne, a kiedyś Polska przezwyciężyła te same problemy, które teraz ma Ukraina, wykorzystanie polskiego doświadczenia w polityce rolnej może dać Ukrainie potężny impuls do zwiększenia obecności swoich produktów rolnych na rynku światowym.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie; rolnictwo; decentralizacja; zatrudnienie; rozwój lokalny, strategia rozwoju

ABSTRACT

The paper presents problems of rural areas development, their specific conditions in Ukraine and Poland, the assessment of the current state of rural development and agriculture in two countries. The conditions necessary for the further development of rural areas in Ukraine in the context of European experiences were defined in the paper. Further strategic development directions were recommended that is the practical value of the paper. The purpose of the important part of the paper is to present the theoretical foundations and principles of development as well as problems of implementation and practical meaning of development strategies adopted by territorial units in the context of solving problems and intensifying processes of rural development. The aim of this study is to determine the directions of rural development in Ukraine in comparison with the situation in Poland.

As part of the diagnosis, a comparison of the rural areas of Ukraine and Poland was made. As a result, the following conditions are indicated, which are important determinants of development:

- the territorial division in Ukraine and in Poland is very different, although after the administrative and territorial reform it will be similar;

- urban population in Ukraine dominates in terms of numbers over rural population, whose share is only 30%. A similar situation takes place in Poland: the rural population is 39.8%. Another situation is observed on a regional basis. In contrast, in the Tarnopol region (Ukraine), the share of rural population is 44.5%, while in the Lubelskie Voivodeship (Poland) it constitutes as much as 53.5%. Both regions have an agricultural direction and specialize in crop production.

Rural areas play an important role in the functioning of the economy of Ukraine and Poland. At the same time, they show great diversity in terms of the existing demographic and natural potential

for the development of agriculture as well as the specialization of production and its size.

An important and obligatory condition for the development of rural areas is the activation of local self-government, giving it real powers, not only financial, but also material and financial resources as well as clear legal regulations. Development strategies are the main management tool at different levels of territorial division. Thus, the experience of Poland's strategic planning is especially valuable for Ukraine.

Poland is a country that in terms of natural conditions and agricultural production is similar to Ukraine. In agriculture in both countries, employment is around 20% of the workforce. The same applies to the specialization of agriculture, but the agricultural sector in Poland is characterized by a much higher intensity and productivity than the Ukrainian sector. After Poland's accession to the European Union, its agriculture became much more efficient. The farmers' situation has improved thanks to the support from the EU Common Agricultural Policy. Ukraine expects to sign the Association Agreement with the European Union. Therefore, the use of Polish experience in agricultural policy is of great importance for Ukraine's European integration process. Currently in agriculture in Ukraine, it is important to support the main producers of animal products and branch plant growing, which have support under the CAP in Poland.

Given that the economies of Poland and Ukraine are not only neighbours, but also quite similar, and once Poland overcame the same problems that Ukraine now has, the use of Polish experience in agricultural policy can give Ukraine a powerful boost to increase the presence of its agricultural products world market.

Keywords: *rural areas; agriculture; decentralization; employment; local development, development strategy*

АНОТАЦІЯ

У монографії представлені проблеми розвитку сільських територій та їх специфічні умови в Україні та Польщі. Представлено діагностику та оцінку сучасного стану сільських територій та сільського господарства в двох країнах. Визначено необхідні умови для подальшого розвитку сільських територій в контексті європейського досвіду. Наведено рекомендації для подальшого стратегічного розвитку, що є прикладною цінністю роботи. Важливою частиною є виклад теоретичних основ та принципів розвитку, а також проблем реалізації стратегій розвитку для територіальних одиниць з точки зору вирішення проблем та активізації процесів. Метою дослідження є визначення напрямків розвитку сільських територій на тлі порівняльного аналізу ситуації в Польщі та Україні. В рамках діагностики було проведено порівняння сільські територій двох країн.

В результаті було визначено такі умови, які є важливими детермінантами розвитку:

- територіальний поділ в Україні та Польщі дуже різний, хоча очікується, що він буде подібним після адміністративно-територіальної реформи;

- міське населення України переважає за кількістю серед сільського, частка якого становить лише 30%. Подібна ситуація спостерігається і в Польщі: сільське населення становить 39,8%. В регіонах ситуація виглядає по-іншому. У Тернопільській області частка сільського населення становить 44,5%, тоді як у Люблінському воєводстві – 53,5%. Обидва воєводства, як в Україні, так і в Польщі, мають сільськогосподарський напрямок і спеціалізуються на рослинництві.

Сільські райони відіграють важливу роль у функціонуванні економіки двох країн. Вони демонструють велику диференціацію щодо існуючого природного потенціалу для розвитку і спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

Важливою та обов'язковою умовою розвитку сільської місцевості є активізація місцевого самоврядування, надання йому реальних повноважень, не лише фінансових, а й матеріальних ресурсів, та чітке законодавче регулювання. Стратегії розвитку є основним інструментом управління на різних рівнях територіального поділу. Тому, досвід планування Польщі особливо цінним є для України.

Польща – країна, яка за природними умовами та сільсько-господарським виробництвом подібна до України. У сільському господарстві обох країн зайнято близько 20% робочої сили. Те саме стосується спеціалізації сільського господарства, але аграрний сектор у Польщі характеризується набагато вищою інтенсивністю та продуктивністю, ніж український сектор. Після вступу Польщі до Європейського Союзу сільське господарство стало набагато ефективнішим. Становище фермерів покращилось завдяки допомозі з боку Спільної аграрної політики ЄС. Україна розраховує підписати угоду про асоціацію з Європейським Союзом. Тому використання польського досвіду в аграрній політиці має велике значення для процесу європейської інтеграції України. В даний час в сільському господарстві України важливо підтримувати основних виробників продуктів тваринного походження та трудомісткі галузі рослинництва, які підтримуються в рамках CAP в Польщі.

Враховуючи, що економіки Польщі та України є не лише сусідніми, але й досить подібними. Польща пододала ті самі проблеми, що й зараз долає Україна, тому використання польського досвіду в аграрній політиці може дати потужний поштовх для збільшення присутності її сільськогосподарської продукції в світовий ринок.

Ключові слова: *сільська місцевість; сільське господарство; децентралізація; працевлаштування; місцевий розвиток, стратегія розвитку*